

Цена 3 руб.

Тат. С.
713

КУДВУДСДЕГОРГДОЙ ТАТИ

ТАТСКИЕ ПИСАТЕЛИ

На татском языке

Махачкала
1959

Тат.
832

Тат. $\frac{с}{T23}$

НУВВУЬСДЕГОРГЬОЙ ТАТИ

Губафуров
Х. АВШАЛУМОВ

13/2 4014

Дагестанский филиал
Академии наук СССР
Научная библиотека

ДАГЕСТАНСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
Махачкала-1959

Данил Атилов

ШЕГЬЕР ЖОГЬИЛЬЕТИМЕ

Махачкала, туь шегьер игиди,
Э догъгьоревоз рагъгой туь бенди
Товгъой заводгъо вединуьт э дур,
ГІэлишонгъой туьш доренуьт обур.

Махачкала, дусл хосденуьм туьре,
Э паркгъой туь хьэз оmore гешде,
Шинире сесгъой тефд ве чуьнгуьре,
Эки фонтангъой нуьгъреи нуьшде.

Кулокгъой туьреш дусл хосденуьм ме,
Ворушгъой туьреш хосденуьм ме хуб,
Туь гьисди шегьер жогъильетиме
Имуре екиш жуьро ни соху.

Дениширенге ме эз пенжере,
Кремляре гуйге диренуьм гьер дов,
Ве туь шегьер ме лап ухшеш зере
Э е гуьлшоне район эн Москов.

СОГЪБОШИ ГУФДИРЕИ

Имбуруз, Каспий, эдем гьишденуьм
Суьгъде шегьере, э дур рафденуьм,
Эри гуфдире эз туь согъбоши
Оmoreм, гІэзиз, эз гьемей хоши.

Дерьегъ эй ме сере гъуз гуьрде
Ве пуьрси гуйге эз муьгьревони:

Гу, туьре э рэхь чуй дуймге гьони?
Эз пире Каспий гуфдурум бирден:

Мере эз дубли хосдениге туь,
Ди энжэгь екем эз гешичи туь;
Э чуй жигегьош бисдорумге ме,
Гьич сокит не бу е вэхдиш дуьл ме.

ГЪЭЛЕЙ ДЕРБЕНД

Эз коми тараф дениширенгеш
Гъэлей эн Дербенд бирени веи.
Эдем варафде ме лап эз тенге
Жилгъэле звер. Ини э куьнди
Эну поисде, хуб денишуьруьм,
Ве э пушой ме гуйге вуьнуьруьм
Вокурдегоргьой энуре туьтем,
Дорум эзугьо келегед екем.

Песде дуьруьмки ченд ярагьоре
Э боруй энү—жиге тупгьоре,
Зеретгьо беде сие дуьшменгьо,
Бирден гьис сохдуьм, ки у ярагьо
Гьисдуьт гуфдире ярагьой дуьл ме,
Десеш э сине аста гуьрдуьм ме.

ОНГУР ЧИРЕИ

Сес жофо, мэглин э дур лов бири,
Онгур чиреи эдей пирошде.
Кавказ э гьемей эн гьуймуьр хуьшдеш
Бегьере гьечи буьлубнд не дири.

Товусде тенмеш эз чуьшмей август
Э суьгьде колхоз сохденуьм ме кор.
Муьпуьрсуь эз ме белки хундегор:
Эз товун фронт эн жофой, дусд,
Не нуьвуьсдей ми е стих семе.

О, гьелбет, эдем нуьвуьсденуьм ме,
Оммо э руй эн когьоз нэгл, кейки
Эз шороб эни колхоз инсонгьо
Хурденге хушлуь, пееде зере,
Э дуьлгьошу гьис мисохут угьо
Гьемчуьн туьнди эн стихи мереш.

ДЕФДЕР ГЪУЛТУГЪИ

Э вокзал Дербенд уре сер гуьрдем,
Чордегьи нуьшде э вогон бирден...
Эзу вэхдевоз рэхьгьой ме тегьер
Тур гьэриш бирет... Ве э у дефдер
Гьони вединуьт: салгьой хундеи,
Вохурденгьо, рэхьсохдеигьо,
Довгьло эз Моздок те Берлин рафдеи,
Руз партбилете гьобул сохдемгьо,
Кор сохдеи ме э Волга, Алтай,
Гофгьой эн когьоз э шоре Китай,
Адресгьой дусдгьо, думутгьо, гьелбет,
Эри эн ёриш бендгьой эн муьгьбет.
Не вомундетгеш э дефдер гьич де
Темиз е велгьо, оммо эз товун
Эн бэхд биевгьо девргьо нуьвуьсде
Хосденуьм е риз семе ме э у.

ПУЬРСУЬШ ГЪЭНЛЛЕ

Э ен пенжере нуьшдебуьруьм ме,
Пенж сала куклей куьгьне гьуншме
Диромо эз ме гуфди гьееки:
— Экишму дуз дегь жиге гьуногьгьо
Оморе гьер руз ве мере угьо
Вэхигьош доренуьт. Оммо гьич Пушкин
Нисе оморе эхи е вэхдиш,
Уре дусд нисе хосденит беге?

Ме махьтел мундум ве чуй гуьмге
Не данусдум гьич. Гуьом у муьрди
Сад сал пушоте, ни соху бовор.
Эхирде зурбо бисдорум ме шор,

Лап гуынжолуье жугьоб офде ме,
Гуфдурум: — Уре э гьемей хори
Омбаруьт дусдгьо. Гьеле эз шори
Не расири у тейте утогь ме.

Э ЕР ОМОРЕН

Ерэгъэ шенде серсу фашистгьо,
Мивируьхдуьт эз дигьбон уруси.
Э ен е хуне луьп-луьп мисухдгьо
Офдоребу зен. Нефесиш эз ю
Ни ведирома. Ве эз синеюш
Мирихд герме хун гьуьл зере-зере,
Чуькле гьиллеш мидешенд божэхь,
Э деслеревоз гешде ненере.

И вэхд винире уре эз ен рэхь
Солдат Авшаев куьнд бисдо, вегуьрд,
Пучунд э шинель. Шохьонгум овурд
Э санбат полк до. Пуьрсуьруьт эзу,
Чуьтамиге нум, фамилий гьил.

— Нис данусденуьм, — солдат гуфди зу, —
Бошгу, нуьвуьст — Авшаев Гьэмил.

ГИРОШДЕ РУЗ

Чуьшме нуьшд аста э песой догьгьо.
Денишире фегьм сохдум ме рузе,
Гьемей эн келе гирошде рузе,
Пур бугьо э ю омбара коргьо:
Келе гьовхогьо, бэхдгьо ве гьэрсгьо,
Шоригьой муьгьбет, гьэйгьугьо, бэхьсгьо.

Э гирошде руз денишуьруьм ме,
Эз гьемей гьувот огол зеруьм ме,
Гуфдире эзу: пой гьеле мара,
Э туьревоз сэхд кор мунди мере.

У не чарусд, рафд. Бисдо торики.
Оммо эри ме гьечи омоки,
Рафд гуфдире селт эзки ме гьони
Е хубе дусд ме не вогошдени.

Сергей Изгияев

БОГЪГЬО — ДЕВЛЕТИМУНУЬТ

Дануьсденуьм
мибу шегьергьо,
Гуьл мидуьт богьгьо...
В. Маяковский.

Руз зимисду гьисдгеш гьони,
Герм бу гьово, тегьер гьоми.
Миюмо верф эз гьовои,
Хьэл мибисдо э руй хори.
Гуйге э сер герме кинле,
Минуьшд верфгьо, тегьер лепе.
Сие гьугьэр, келе тале,
Кутон ве хиш гьисди зере.
Тракторист Мемед — дилбош,
Микеши у дуз гьэновгьош.
Гье э и руз, э и гьово,
Бэхьс мибердуьт колхозникгьо,
Мидезеруьт чубугь — тегьенг,
Михэндусдуьт, сохде гьенег.
Инжо, э богь е ченд милет:
Азербайджан, лезги ве тат,
Эз эшгь дусди мисохдут кор,
Мэгьни хунде, бируьт дуьлшор.
Меш э ишу бируьм гьуногь,
Чуьн шогьир нэгь, тегьер корсох.
Мидезеруьм тек-тек чубугь,
Оммо дуьл ме мидо буйругь.
У мигуфди: — «Туь шогьири,
Ерэгь туьре веги гьони,
Тэгьриф ди туь игидгьоре,
Нуьвуьс дестон мэгьингьоре».
Бирден сере ме тик гуьрдуьм,
Э гьер тараф денишируьм...
Диеш зиьд э дуьл шогьир
Эшгь мивенгесд зен — бригадир.

Дорембугъо тигъэт э кор,
 Тегьер усдо, келе богъдор.
 Жогъил, зен, мерд — гьеммееки,
 Пес нимундуд дуь эз эки.
 Гуйге угъо метлеблунуьт,
 Чуьн жобордгъо, кор сохденуьт.
 Мугум: дусдгъо, метлеб дошдейт,
 Онгурбогъгъо тозе кошдейт,
 Кеширейтгъо желде жофо,
 Гьич пуч нибу, мидуь софо.
 Мибу богъгъо, мидуь бегьер,
 Мибошут шор бирор-хэгьер.
 Имурузи жофой желди,
 Зу миёру бегьер були.
 Песде ишму э руз шори,
 Эзу бегьер шороб минит.
 Дануьсденуьм миёв э ёр,
 Чуьтам и руз сохдейтге кор.
 Оммо небу сохит фурмуш,
 Дуьлгъой ишму бире хомуш.
 Огол зенит дусд ишмуре,
 Пейлей шори дит шогыре.
 Э ёр ишму у миёру,
 И рузгъоре у, бирору.
 Тозе мэгъниш мигуьнжуну,
 Эри були у михуну.

Э МЕЖЛУЪС ДИРУЪМ ТУЪРЕ

Гоф миверов э и межлуъс,
 Метлеб бедкор нибу дуьруьсд,
 Гьер келмей гоф, тегьер эн буьз,
 Тиж мирасуь э дуь дуьлгъо.

Дирем туьре, гуьрдей лигъоб,
 Дуьл туьш белкем нис доре тоб.
 Чумгъош эдет пуфдире гоф,
 Зеде зере э дуь дуьлгъо.

Офдорем ме э рачей туь,
 Дуьл сухунде у рачи туь,
 Бенд бисдорум гьечи э туь,
 Гьисмет гердо и дуь дуьлгъо.

ШОХЪОНГУМ Э ГЕШД

Шохъонгуми дируьм е мерд,
 Э е кучей шегьер Дербенд,
 Геймише тен, килэхъэ сер,
 Эдей гешде, юш е тегьер.

Бирден дируьм е ченд луьнг дур,
 Е зен бугъо пэхънуье руй,
 Эз ю дуьллу муйгъо э бенд,
 Эдей рафде э песой мерд.

Мугум белкем женг чи гуьрде,
 Э хьокимгъо рафденуьтге.
 Пуьрсуьруьм ме, тоб не доре,
 И чуь хьоли, чуь кориге.

Тегьер бигъор, лов хэндунде,
 Э лой эн зен чум чарунде,
 Мугу эдем берде зене
 Кино «Муьгъбет» эй винире.

МЭГНИН ДУХДЕРГЪО

Миёв васал, гуьлгъо мибу,
 Дуьл жовонгъо эшгъ пур мибу.
 Эри хуьше дусде гешде,
 Соймиш бире, хушбэхд мибу.

Сес ди, буьлдур, хун мэгънире,
 Хун, э иму кумег бире,
 Эри гьисмет, келе муьгъбет,
 Сэхд хоюгъо дуь-екире.

Васал мирав, гене миёв,
 Нидани дусд эз же миёв.
 Е руз мибу, гьисмет мибу,
 Эри духдер е бэхд миёв.

Ифраим Ифраимов

КУК НЕ ДУХДЕР

Кук.

Ки вобу э туьревоз э бун?
Уре винирегорго бу?

Духдер.

Екиш небу, ёрме, екиш,
Туьре винире бисдоруьм очмиш.
Гьирчи себэхьмунде оморебу.
Буне гьир зере рафдебу.

Кук.

Э туьревоз ки бу э сиро
Уре бири винирегорго?

Духдер.

Екиш небу севгили ме,
Имугьой омо э ёрме
Заргел пишней оморебу
Раче энгуьшдери овурдебу.

Кук.

Шохьонгум э хунейтуь ки добу?
Уре винирегорго биребу?

Духдер.

Екиш не добу, севгили ме
Имугьой омо э ёрме.
Богьдор, шохьонгум оморебу
Е гьэрзинке гуьл овурдебу.

Кук.

Ки дери э дуьлтуь?
Гу гьери ебо винуьм.

Духдер.

Екиш не де э дуьлме
Эз туь бешгъэй, севгили ме.
Севгили дургу нигую, бовор сох,
Туь мере эри негьогь бикеф месох.

БАТАН ДЕРБЕНД

Гьечи бирет кучегьой туь ярашменд
Шегьер, гьэдимие Ватанме, Дербенд,
МэгИниреш ме нуьвусденуьм эйтуь бенде-бенд
Эри туь гузеле Ватанме, Дербенд.

Э гьер хунейтуь уьшуьгь бул сухде,
Дуьл одомире шев веровунде.
Корсохгьойтуьш гьисдуьт гьинормендгьо
Шегьер гьэзизие Ватанме, Дербенд.

Чор тарафтуь гьисди богьгьо не богьче
Верансдет угьо э раче-бераче,
Дуьл ме эз гьэили э туь бири бенд,
Шегьер, гьэдимие Ватанме, Дербенд,
Шегьер гьэзизие Ватанме, Дербенд.

Борис Гаврилов

ШЕНДЕ

Нединже Шенде,
Нубо нис хунде,
Гоф учителя,
Э гуш нис гуърде.

Гуш вени, бебе,
Гуюм эри туь,
Чуьтам хундеге,
Э школе кук туь.

Э хьэет школе,
Нединжи сохде,
Эз ю гложизте,
Гэилэ кифде.

Э вэхд урокиш,
Динж нисе нуьшде,
Э Хьэим-Мишиш,
Гьэлем вогьунде.

Учитель э класс
Гье гуфдирени:
— Шенде, месох сес!
Ебо гуш вени.

Гьич нубогьоре,
Нисе дануьсде,
Чуьнки э хуне,
Хьозур нис сохде.

Отметкей Шенде
Гьер вэхд гьисди «кол»,
Гьич-гьечи хунде,
Нисе бире ков.

Битемиз бире,
Книг ве дефдер,
Лап усол хунде,
Гьэдерсуьз омбор.

Гуш вени хэгьер,
Гуюм эри туь,
Чуь-жире тегьер,
Биреге кук туь.

Чуьлки оmore,
Шенде э урок,
Бегьем пичире,
Э малад ве хок.

Э ехэн Шенде,
Гьич седеф не де,
Гье веде бире,
Синей эн геде.

Гьер руз э школеш,
Бирени у дир,
Нэхуьгьой гедеш,
Гьисди биле-бил.

Э сер эн геде
Верн хэйли муй,
Нибу куьнд рафде,
Эз эрэгь ве буй.

Гьечи оmore,
Гэил туь, деде,
Инжо э школе,
Эри Гилм хунде.

Миё туь, бебе,
Деде ве хэгьер,
Гьемише боши,
Э фикир-хэёл.

Шев ве руз гьер вэхд,
Уроке пуърси,
Дефдереш вини,
Нубош гуш вени.

Дануьсдиге туь,
Сох кумеки,
Пуърсириге туьш,
Гьисд желе ники.

Дилег ме уни,
Ишму гьер еки,
Хогьит эй глэил,
Жун согъи, ники.

Ишму эз хэёл,
Мешенит гьич вэхд,
Чуьнки руз эн у
Мие бу хуш бэхд.

Бигьил у Шенде,
Хунде варасу,
Э шоре метлеб,
Ве ники расу.

Равино Мардахаев

ЭРИ ДУСТ МЕ

Шевгьош э хов ме диренуьм
Ишуьгъменде чигьрет туьре.
Э эврэн ме гешденуьм:
Коми бирэхьм дур сохд туьре?

Тегьер эй глов, ме тешнеюм,
Эй, палаше раче чумгьо.
Чуьн эй глэсел ме хьэсретуьм,
Эй, гьэймэгъэ раче ловгьо.

Тегьер эн дор жиже доре,
Хок хорире гьэл гуьрдеге,
Гьечу муьгъбет дусди туьре
Э гьэд дуьл ме дорем жиге.

Ме шинирем е ченд караз,
Метелегьо нисдуьт дургу:
«Э гьуьзуьргуьл чинуьгьо дес
Варафдени гьелбет телуь».

Энжэгъ туьре дуьл ме хосде,
Дур бирейгеш эз ме гьони.
Бисдорумгеш эз дерд хэсде,
Жун ме тэхьно эри туьни.

Хьизгьил Авшалуов

ЧОР ИХДИЛОТГЪО

ой, шомош!

Боби десдечу э дес дери эдембу эз гларуьсихуне вогошде. Оммо гьовой эн у эн э гларуьси бире одомире хуно небу. Гьогьго-гьобогьгой эну дуллу бу, дуьл хуьрд, пешмуре хуно бу. Эёр эну исэглэт оморембу у ю э гларуьси дире коргьо, шиновусде гофгьо.

— Уф, Гевгьер, Гевгьер, чуь гуьом туьре ме,— Глоси бире э зен хуьшде келе-келе гуфди Боби,— килэхь мере э хори зери, биёбур сохди мере э гьемей шегьер, э пушой дусд-душме.

Э пушой чум эн у омо чигьрет зен ю, Гевгьер. У э хьисобовоз гьейсэглэт олхогьин — феригьэт хисири, гьич эз гьуьломиш уре хэбер нисди.

И думит э ёр Боби оморенки, у деш глоси бире, десдечуре сэхд зере э хори, эз синей эну е ох-ноле ведиромо, эн нечогь, яралуь бире одомире хуно.

Пушой себэхь бу, Боби эз гларуьси вогошдембугьо вэглдо. Э кучегьо, мэхьэлогьо е доне одоми веде небу. Хэлг э ширине хов дегубгьо вэглдо бу. Оммо серине шогьвор себэхьмундеи вокурдебу. Э гларей эн хэсде лигегьой эн доргьо, э дуй тараф куче вебируьтгьо, эдембируьт сесгьой эн эз хов хэбер бире бэглэвечегьо-муьргьго оmore. Асдарагьош еки-еки эдембируьт дарафде, торик бире э гьово.

Э ёр эн эз фикир не гьэгьр серсоне хуно бугьо Боби омо гьозие-гьэдер эн гирошдигьо руз.

Ди шохьонгум Боби эз кор оморенге, дес-руй хуьшдере шушде, суьфделе нуьшдебу чой-чи эри хурде.

— Дануьсдени чуьниге, Боби? — гуфди эз Боби зен ю, е пура зен, э хэсде муйгьой сер ю сипии офдоре,— имуре имбуруз э гларуьси огол зери.

Боби пейлей чое но э сер стол, дениши э зен хуьшде.

— Энкини гларуьси?

— Эри кук Рэхьмон хьэрмэхьтуьни гларуьси. У огол зери имуре.

— Деш хуб,— шор бирере хуно, гуфди Боби, пейлей чое дуборе эз сер стол вегуьрде.— Огол зере бэгьдо, рафде гереки.

Гевгьер жугьоб недо. У сере дуллу гуьрд, поисд эз и могьбул бире одомире хуно. Боби мэхьтел мундере хуно дениши э сифет зен хуьшде.

— Эз дуьли туь нисди беге имбуруз эри кук хьэрмэхь ме гларуьси бирей?

Гевгьер, гье у сэглэт сере тик туьрде, огьир-демогьлуь бисдо. Эз глэйб не гьэгьр у гьирмизи бисдо.

— И чуь гофи туь гуфдирени? — мугу у эз шуьвер хуьшде. — Ме беге нэхогь эн Рэхьмон нен кукюнумь, енебуге нэхогьме бэхли-хьилети е пара одомигьоре хуно, туь и гофе э ме гуфдирени? Ме е кем хижолети эдее кеширенуьм, чуьнки дес иму гьейсэглэт тенги.

Боби хуни-хуни дениши э Гевгьер, эз гьэгьр пейлей чое дур но эз хуьшде, е ох кешире, гуфди:

— Ишму, зенгьо, тэгьимет гьемише эз шуьвергьо биразинит. Э куьф ишмуш, э кешешмуш пул овурде дешендге велг вишере хуно, гене мугуит: «кеми», гье муьр-муьр мисохит:

«Эй чуь гуфдире и мерд и бедхьисобие гофе?» — туьндлемш бире э дуьл хуьшде мугу Гевгьер. И бисд се сали у хуне гуьрди, ебош недири Боби волговуше хуно биёру э кешей эн пул пур соху не у эз шуьвер ужире пулгьош нисе хосде. Гьер мерд э хьэлов хуьшде гуьре пой микешуь. Шуьвер эну рангчи зидёт нисдигеш, эри Гевгьер у эз министргьош зиди, бебей глэйл-гьойюни, товущи хунейюни. Боби пул кем овурденигеш у, Гевгьер, серберэхьи хунере сохдени, коре э рэхь бердени. У ние дануьсде беге, эе селигьэлуь небисдоге, бедхэрж бисдоге, пул гуьрдгор небисдоге, дегь одоми гьэзенж сохдгор бугу, еки пуч сохдгор, гене э пушой чум чи веде нибу. Э у кем-амбар шуьвер овурденигьо пулевоз, Гевгьер хунереш эдее э рэхь берде, партал глэйлгьореш сохде, эри хурдеш михьтожи нисе гьишде кифлете. У чуь соху хуней кифлете гьер руз эри хэржи пул гереки гуфдире.

Эгенер одомигьо э хурде пул хэржи нисохдге, серишу суьрхи мибисдо, пойгьошу зар-зари. Эричуь гуфдире у э Гевгьер ижире гофгьоре? Бигьил и гьононмезе

шувер эн у, Боби, дануь, э у Боби овурденигъо пул-
гъоревоз хуне эрэхъ берде зарифат нисди. У э глэруьси
рафде имишев, гене е сад-дивисд монет бие вепенуь
эз лэглэй глэйльго, эн кифлет, беруь, эри шомош доре,
сэхьйбгларуьсире эри доре. Уре, Гевгьере, ужире теке-
лифи, э глэруьси герек нисди. Э шегьер угьоре, зен ве
шуьвере амбара шинохгъо, дусдгъо, хэгьер-бирор дери.
Мегь, енебуге орине нисди э хуней эн еки энугъо глэ-
руьси небу. Бугу глэруьси — шори, чум ю кур гердо, ки
нисе хосдеге шори-ники эн кесе. Оммо, у, Гевгьер ви-
зор омори: сер ёбо глэруьси бире, угьоре э глэруьси огол
зере, Боби е эхушевоз е э гужевоз эз у е сад-дивисд
монет вепендени. Песе е дуь орине эз гэгьэр эни кор
дуьл эн Гевгьер дорд дорени.

Боби сере ггуз гуьрде эз зир чумгъо гъош-гъобогъ-
луь эдембу денишире э зен хуьше, недуьл-недуьл гуш
веноре гофгъой энуре. У дануьсдембугеш, ки гуфдире
гофгъой эн зен ю дуз гуьсидигеш, гене у гьейсэглэт эз
Гевгьер глоси бу. «Чуьтам мирай э глэруьси пул «шо-
мош» неберде э хуьшдеревоз? Нирай — гэгьэри ми-
бшут».

Боби егилейгеш тиж, тиггъэт дениши э сифет зен
хуьше. Нэгл, эз сер-сифет, гъош-домоьг ве лов-буз зен
ведибуки, у не э хоширевоз, не э гужевоз, имбуруз уре
эри э глэруьси берде пул нидуь.

Оммо вэхд эдембу гиросше. Гьово лап торик бире-
бу. Чорей Боби небисдо, эз зе гэгьэри бире, е гоф эз
лэглэй хуьше неведировунде, вэхуьшд эз сер стол,
куьнд бисдо эз вешалка, вено э сер шопкей хуьшдере,
вегуьрд десдечуре, ведерафд эз хуне. «Бурам омбора-
бу сохум Рэхьмоне, кук юре, вогордум биём», — мугу э
дуьл хуьше Боби, э куче ведироморенге.

Э иловлей хьээт столгъо, куьрсигъо жерге-жерге
норе оморебируьт. Э сер куьрсигъо нуьшдебугуьт гей-
миш бире гъуногъгъо. Э минжи столгъо сохде оморебу
мейду. Зерегоргъо: тарчи, тефти не кемончеи эдемби-
руьт зере вежегьисденигъо гъовогъо. Жогьиле кукгъо,
духдергъо дуь эз песой еки ведироморе э мейду ме-
жегьисдуйт. Нуьшдегоргъо чек мизеруьт эри энугъо. Э
дорун хьээт э келе гъэжгъугъой муьси, э сер кинлегъой
сенгъи эдембируьт дуьшире лезетлуве егънигъой эн

глэруьси, хушбуе хуно бугъ лов сохде э гьемей хьээт.
Э гъэд ве иловлей хьээт эдембируьт суьхе келе лампе-
гъой электри, бергулигъо. Уне гуьре гъэд хьээт товуш
бу рузе хуно.

Боби чумечару сохде, Рэхьмон дусд хуьшдере эй
гешде дирома э минжи хьээт. Гьеу туьтем серпой, е
назуке жогьиле глэйл, чуккле бигъгъгъо, тиж чумгъо,
десгъоре лов сохде, зури-зури омо гуьрд пушой Бобире.

— О, Лелей Боби, жуме-жигерме, туь хош омо-
рей, — десе, везир э пушой падшоьг гъэд бире, э сине
зеренигъоре хуно, э зарифатиревоз дугъэди сохд у на-
зуке жендек хуьшдере э пушой эн э хуьше домунде
Боби. — Э глэруьси глэйлгъойтуьш, эн кукгъо-духдер-
гъойтуьш оморени, кеф сохдени гердойм. Эз глэйлгъой-
туьш винош и рузгъоре, эз невегъойтуьш, нишрегъой-
туьш. Кеш егиле нуьш э ки эн жэгмет.

— Нэгл, согъбоши, кефме нисди, ме поисде нида-
нуьм, — глэйбе-глэйб гуфди Боби.

Оммо серпой гофгъой Бобире э гуш не гуьрде, эз
ггул ю гуьрде, берд нушунд уре э гъэд хэлгъ. Чорей
Боби небисдо, нуьшд э серпой овурде бирмундгъо жи-
ге. Боби сере тик гуьрде дениши э оморе гъуногъгъо.
Хэлгъ, мердгъо, глэруьс-духдер геймиш-гейдуьрмиш
гьеме нуьшдебируьт. Э глэрей э глэруьси оморе мерд-
гъо амбаре шинохгъой эн Боби дебу. Э ён Боби нуьш-
дебу е сара сие-чердее мерд, гъолине шуьгъэм, келе
чумгъо. Э тен энугъо вебу ковре руйшейни эн басдон, э
сер гъолине шугъэм хуьше у дарам бесдебу фирегъе
гъэиш, э пойгъой энугъо фирегъе гелифе, чекмегъой
мэхъси. И сара сие чердее мерд кор сохдембу снабже-
нец эн е завод. Снабженец гъэдерсуьз гъолинд бугеш,
у дилбош, сер-суге одоморе хуно бу. Гьетте э мейду тозе
одоми дарафде эри вежегьисде, снабженец гье у туьтем
гъуьнде хуно мэхуьшд э кутэхъхъ пойгъой хуьшдеревоз,
э гъолинде муйлуве пенжегъой хуьшдеревоз э зарбе-
воз келе-келе чек зере, хьэрой мисохд.

— Гьерсо, — О! Гьерс! Гьерс! Гьерс!..

Кими вэглдо гъолинде гъуниш эн Боби десе э фи-
регъе куьфгъой хуьше доноре, пул ведешенде, мидиро-
ма э минжи мейду. Пуле э дес эн вежегьисдогоргъо
доноре, чумгъоре домбул сохде, хьэрой мисохд:

— Ой шомош! Ой шомош!

Шев эдембу нимешев бире. Э пушой эн зерегоргъо
гъэм гъэд-гъуд бире пулгъо кура биребу. Хэлгъ вомун-
дебу, эри вежегьисде дие амбаргъоре дуьл небу. Оммо

назуке кефлуе серпон, вежегысде-вежегысде мйёмо э пушой хэлгъ, э бижхъремзедее чумгъой хуышдеревоz мидениши э нуышдегоргъо, э гужевоz медеберд гьер-кире бисдо эри вежегысде.

— Эй жэг!мет, ишму э глэрусынит небуге э жейт? Вэхизит вежегыт: эришмуш кеф бу, эри зерегоргъош!..

Е дуь гиле серпои куынд оморебу эз Бобиш. Оммо Боби гъчи жуьрглэтуь сере жумундмбу э десдечу бирмунде, ег!ни, ме ленгуьсденуьм, вежегысде нисе дануьсденуьм, серпои гъе у сэг!эт дес кендмбу эз у.

Бирден чух кор бисдоге Боби э энгуьшдевоz огол зе оурд серпоире. У гъе усэг!эт видов-видов омо поисд э пушой эн Боби.

— Хьозурум э гъуллугъ ишму, бирорме, — дугъэди бире, десе э сине зере, гуфди серпои.

— Гу э зерегоргъо эри ме е гъовой «узун дере» зенуь — буйругъ до Боби э серпон.

Серпон гъе усэг!эт чаруьсде руе зерегоргъо, десгъоре лов сохде, гуфди келе-келе:

— Зерегоргъо, зенит «узун дере», лелей Боби вежегысденини!

Зерегоргъо зеруьт. Боби десдечуре норе э ён стул, диromo э мейду эри вежегысде. Гъенжэгъ эз и дуь минут пушо э ёр эну омоки, эз дивревоz э куьф энду дегъ монети дери. У э ёр эн у омоки, Бобире гуйге пардуьшгъо вероmo. У эри хуьшде фикир сохд ки, эричуь нуышдем поисде эз и г!ожизе, сочкые одомигъоре хуно, э куьф пул дерики жиге? Вэхуьзуьм мерде хуно вежегуьм, песе бием нуьшуьм э жигейме.

Серпон ведиревунд эз глэрей десдей духдери е раче личебеле жогъиле духделере, сиегъе гъошгъо, сиегъе чумгъоре, дешенд э мейду эри вежегысде э Бобиревоз. «Чух хубе г!эселе духдери, — мугу э дуьл хуьшде Боби, денишуре э духдер. — Эри кук ме миxосдуьм ире».

— Гьо! Гьо! Гьо! Чек зенит, чек! Чек! Чек! — черх хурде э иловлей мейду, э пушой хэлгъ чек зере, келе-келе гуфди серпон.

Хэлгъ сер гуьрд гъеме эри чек зере. Гъунши Боби, сиечердее гъолине мерд, домбуле чумгъо, вэхуьшд эз жигей хуьшде, э зарбевоз чек зере-зере э бугъоз гуьрде сес хуышдеревоz келе-келе гуфди:

— Гьерсо-о-о! Гьерс! Гьерс!

Эз сесгъой чек не музик, эз шори э жовоне духдеревоz вежегысдеи, гуйге э поийгой Боби гъэнетгъо веро-морут. У гъейсэг!эт чухлпенжсале мерде хунош гуйге

небуге, эз и бисд сала уьткеме жуьрг!этуье кукгъоре хуно эдембу бурмиш бире э мейду. Гуйге у ленгуьсдем-бугъо пой энугъч эз бинедениш гъич ние ленгуьсдем-бу. Э гъызгъин эн вежегысде, Боби сере тик гуьрде э е фурсевоз десе доно э расди куф пуле эри вегуьрде, эри доре шомош э дес духдер не эри пушой зерегоргъо дешенде. Гъе у туьтем у чепи дес хуышдере доно э чепи куф хуьшде. Песе гъе э вежегысдеки у сер гуьрд э дуь десевоз дуь куьф хуышдере эри гешде. Оммо э е куьф энуш пул недебу. «Бобо вой, биьбур бисдорум э пушой хэлгъ, — хьэлежигер бирере хуно гуфди Боби э дуьл хуьшде. — Чух бири эхи э куьф ме дебугъо пулгъоре?!» Занигий эн у гъе у сэг!эт буш, эз гъувот бур-раре хуно бисдорут, ранг Бобиш дегис бисдо. Гъе и туьтем гъэгъри-гъэзоь хэлгъиш гуйге э хьэвес офдоре эдте дуь эз еки сэхдте чек зеренбируьт. Кутэхъэ пой-гъо, домбуле чумгъо, «снабженец» г!элибобое шугъэм хуышдере пушово ведешенде эдембу чек зере, гуфдире «Гьерсо! Гьерс! Гьерс!», зерегоргъош э «шомош» имид бире гъемешу эрэгъэлугъ, эдембируьт зере тарпе-тарп. Гъейсэг!эт сес чеке-чек, эн музик эдембу гуйге эхьэле-гий Бобире берде.

«Чух бири и жегъендеме пулгъоре эз куьф ме эхи. Коми мердимазар ведешенди угъоре эз куьфме? — эдем-бу э дуьлдэгъдэгъзиревоз фикир сохде Боби. — Кей вегуьрди бу и пулгъоре эз куьф ме Гевгъер? Чух мугую имугъой хэлгъ э песой ме? Мугую: э куьф е шогъи недери омори э глэруьсхуне, э мейду эри вежегысдеш дерафди эз и угъреше гъэилгъоре хуно».

Э е дегъдэгъэ Боби гуйге фурумуш сохд у гъейсэг!эт э пушой хэлгъ, э гъэд мейдуь лебу гуфдире, поисд э минжи мейду. Десгъой энугъ бирден ведешенд буруне буше куьфгой энуре. Бирден гъемей хэлгъ э глэруьси бирогоргъо шэгъгъэ зере хэндугъсдуьт. Духделе, э Бобиревоз вежегысдембугъо, эз зир ловгъо хэндугъсде вирихд ведефад эз мейду. Зерегоргъо гъе у сэг!эт поюн-дугъ зереире. Тефтчи, е лэгъаре хьире чумгъо, тефте э сер зани веноре, хуни-хуни дениши э Боби.

Боби сере гъуз гуьрде эз г!эиб, хэсде, эзи эз хьол офдоре одомире хуно, омо нуьшд э жигей хуьшде.

Гирошд е нимсэг!этигеш. Эхириш оурдугъ э пушой хэлгъ дешендугъ суьфро, норугъ г!ош, ёгъни, шоробгъо, эрэгъигъо, закускегъо. Е дуь рюмке эрэгъи хурде бэгъ-до, гъовой Боби е кем очугъ бисдо, оммо у эз дуьл эдем-бу г!эиб-хижолети кешире. Э вэхд чи хурде, гъовой

гъуногъгъо е кем кефлуъ бугъо вэгдо, э мейду диrow-вундуть гларуьсе, вераюнде эз сер те ве пой, эри веже-гъунде.

Серпои ю е сад монети доно э дес гларуьс.

— Дес ишмуре лов сохит, гларуьс эдее вежегъисде э пушойму — эй! — черх хурде э иловлей гларуьс гуфди серпои.

Э гларуьси оморегоргъо мэхисдуьт мидонорут э дес гларуьс пул. Вэхуьшд эз жигей хуьшде гудеге снабже-нец. У вегуьрд дуь тозе верэгъ-верэгъэ садигъоре, екире э е дес гларуьс доно, екигере э е десигею. У гуж зере, чумгъоре деш буьхъ сохде сер гуьрд эри хьэрой вегуьрде, гуфдире: «Ой шомош! Ой шомош!» Оммо эз тасире бугъоз энэ э жигей гоф гов чыьтам мэгI зереге, ужире сес ведиромо. Чорей эн у небисдо сувруьсде-суьвруьсде, фитракуьсде, нуьшд э жигей хуьшде.

Бобире глэйб номус оmore эз э куьф пул недерин хуьшде, эз ижире парадкегъо ве гъонунгъой эн гларуьси, десдечуй хуьшдере э дес вегуьрде, э екиш неденишире ведиромо эз гларуьсхуне.

Ини, у глэйсэгIэт эдембу эз гларуьси вогошде э хуне, гъэгъри-гъоси бире. Боби э дуьл хуьшде эдембу нифри сохде Гевгъер зен хуьшдере, зерегоргъоре, серпоире не и «шомоше» ки глэдот ведешендиге.

ДУХДЕР

Мейром овурд но э пушой шуьвер хуьшде э сер стул бишбогъ эн герме шиловоре. Песде э гужевоz гъуз бире, вегуьрд эз хори э чорчени гешдембугъо чыькле духделей хуьшдере, нуьшд э раче-берачай эн шуьвер хуьшде.

Себэхъмунде бу, сэгIэт хьофдигъо. Шуьвер эн Мейром, жогъиле си сала денуьшдее мерд, куьнд овурд эз пушой хуьшде бишбогъ чире, гоф несохде сер гуьрд эри хурде. У э чи хуьрдеки егилеш сере тик гуьрде, е доне гоф эз лэгIэй хуьшде неведировунд, не э зен хуьшдеревоz гоф сохд, не э глэйл дениши.

Мейром могъбул, дуьлхуьрде хуно дениши э шуьвер хуьшде.

— Чыьтам бирей туь, Сегълуьм, — э биразиьровоз гуфди у эз шуьвер хуьшде. — Ме э глэйлевоz инжо э пушойтуь нуьшдем, оммо туь э иму гъич дениширеш нисе денишире, гуйге иму гъич э пушой чумтуьш нис-

димге. Нуьшдей — эз лэгIэйтуь е гофиш нисе ведировунде.

Сегълуьм сифет хуьшдере гъуьжунд, тэхъле чи хурде одомире хуно, песде супле хэнде сохд, мугу э руьхшендиревоз:

— Туь сироти беге туьре эри нуьшде томоше сохде. Вэхд эдее рафде. Ме эдее э кор тэгIди сохденуьм. Биэ нуьшуьм гъейсэгIэт э туьрехоз нэгъуьл фугъунум?

Мейром сере дуьлуь гуьрд. Охмуре руьхшендиге гофгъой шуьвер гуйге э дуьл эн у дерзе зерере хуно омо эри энэ. Е гъэдер вэгдо гъердуьй энугъо понсдуьт гоф несохде. Мейром гъэрол негуьрд, гуфди гене эз шуьвер хуьшде:

— НэгI, Сегълуьм, туь гъечи небири. Туь песини вэхд гъич мере одоми хъисоб нисе сохде, ме э хуне деруьм-недеруьм гъич эритуь бешгъэ нисди. Чыь zobуни сохдем ме беге э туь. Ме туьре эдее э дуьл-жигер ме доноренуьм, э сертуь муно сохденуьм, оммо туь мере хок сохдей норе. Коргъой гуюгъоре хуно: «Мен сенинчун муьрдеки — сен менуьн пойпичек».

Сегълуьм но лэгъэре эз дес хуьшде, гъоси, туьндлемиш бисдо, гъирмизи бире, хьэрой вегуьрд э сер зен хуьшде:

— Весси, сер-гуш мере мебер, — у э е зарбехоз зе муьшде эз сер стол, бишбогъгъо-пейлегъо зенг зере, жуьмуьсдуьт.

Духделе сере ен гуьрде, гъутинелей хуьшдере вено-ребу э синей дедешу. Хьэрой эн бебешуре шиновусденки глэйл эз терс хуьшдере вешенд, э чыькле пенжелейгъой хуьшдеревоz сие чумлегъой хуьшдере покурде зар доно гирид.

Сегълуьм деш хуьршлемиш бире, келе-келе гуфди эз Мейром:

— Иш эй ме вэхд офди и гофгъоре э ме эри гуфдире. Чыь жире инсонит ишму, и зентгъо! Те кей мибу и ихдилотгъо: «туь мере гуш нисе гуьрде, туь мере нисе хосде, беле — фило...» Ишму зегъо те пир-кафтар биреш хьэрмэхъ энижире гофгъо мимунит мирайт. Э метелегъо гуфдиренигъоре хуно: «мен не сеюлерем, дам-бурум не сеюлеир». Весси дие, хуне-хэреб!..

Глэйл э гъужогъ хуьшде хуб нишунде, Мейром, ранг у зердов зе, юхсуле хуно, мугу эз шуьвер хуьшде.

— Чыь пируьм ме гъеле, жон Сегълуьм, туь мере серкуш зерени. Ме гъеле си салеш нисдуьм. Ме

дануьсденуьм туь гене гьейсэгIэт мугуи: чубь воисде туьре эз ме, эйчу величире мундей туь э эхэн ме пул мере те кепик э туь эдее овурде доренуьм, пиёнскеи ние сохденуьм, гьумор нисе возиренуьм, ошне-мошне мере нисди, шуьггэм туь суьроини, сер тен туь вокурде...

— Гьелбет гьечуни, — гье у сэгIэт гоф зен хуьшдере бурри Сегьлуьм.

Мейром е луггонде ох кеши.

— Беге мозол не гьисмет зен гье пул не партали. Е хубе гоф эн шуьвер эри зен, е дуьл жэгIми энэ пулгьо-молгьой гIуьлом мерзуб. «Ошув верме, гьошуьвер» гуфдире э метелегь. Дуьл шуьвер ме э сер ме нен гIэлгьтой ме невебиренки, у пулгьо парталгьоре чубь сохденуьм ме. «Эй чуби мере гушворгьой суьрхи — гушгьойме дорд доренге».

Мейроме воисдембу гене чубите гую, оммо гье у сэгIэт гоф хуьшдере поюнд. Эз гIэрей сэхде дер, эз хуней гьунши, е сес суьгьере омо. Мейром э дуьл песоиревоз дениши э дер, песеде сере дердлуьменди жумунде, мугу асда-асда:

— Гьей-вой, духдир э хуне дери, кидан гене шиновусдиге и хьэрвой-хьэрой туьре. И чубь биебуруни. Имуьгой мере эслогь э сифет энэ денишире гIэйб, узубьгьэрей миьв.

Зен не шуьвер нуьшдебируьт гьейсэгIэт дубь э рачеберачей еки. Сере гьуз гуьрде, гьер мерд эдембу е жире думит сохде. Бордори эн зен хуьшде, эз бордори сие дэгьмегьо гуьрде, бирач бире сифет эн у хош нис оморембу Сегьлуьме. У гьейсэгIэт думит сохдембу ки, зеню бэггьовой е ченд салиге деш бирач мибу, уьсделуьги е гьундогь духдериш кура мисоху э иловлей хуьшде, мизендуб эри ю. Эз и фикиргьо дуьл энэ зиедтеш сэгIэр хурдембу.

— Кидан уре гене духдер мибуге и десиш, — хунихуни денишире эз зир чум э бордоре шуьггэм эн зен хуьшде, думит мисохд у гьейсэгIэт эри хуьшде.

Оммо Мейром денишире гьейсэгIэт э шуьвер хуьшде, ежирейге думитгьо сохдембу. Э ёр энэ оморембу жовоне вэгIдогьой энэ нен шуьвер ю. Ченд бо э уьшубггэ менгине шевгьо, у одохлу гьисди, Сегьлуьм поюнде уре э зир соей эн хэсдевелтуьге дор, э сиегье раче чумгьо, тов-товие сифет Мейром денишире, мугуфди: «Ме туьре Мейром гьемише эз жун меш зидь михогьум. Эриме гьейсэгIэт гьечу оморени, туь небисдо-риге ме туьсуьз дубь рузиш зигьисде нидануьм». Мейром

э вогьнеки, лэгIэй Сегьлуьме мизе, мугуфди: «Меру ужире гофгьоре. Гьечу негуфдирекиш ме бовор сохденуьм. Эримеш эз туь куьндте, гIээзизите одоми нисди э руй гIуьлом».

Оммо Мейроме воисдембу гене дубореш-себореш шинову эз лэгIэй одохлу хуьшде, ки у юре, Мейроме, лап хосдени гуфдире, сэхд, гIээзиз. У тофгьо эри энэ эз лап хубе мэгIиниш ширин оморембу. Э ёр энэ оморембу чубтар у гIэруьс бире, оморебуге э и хуне, чубтам суьфдеи салгьо у не Сегьлуьм э еки дусд, эз дуьли жуни еки зигьисдембуьтте.

И гиросде рузгьоре э ёр овурдембуге, дуьл Мейром гьомин, герм бирембу, ээз кешире гуьл эз герми чубшмей себэхьмундеи товуш ве герми вегуьрдере хуно. Оммо хосиетгьой эн Сегьлуьм э гьэд эни ченд сал-зенишуьвери энубгьо дегитш биретеш, гене эри Мейром пушотенинере хуно эз шуьвер ю куьндте гIээзизте одоми небу.

Эз буруни хуне сес несохде диromo е лэгьэре гьуьндубьре зен. Гьошгьой энэ отгур-домогьтуь бу. Фирегье гьуьле-гуьле пожегьой энэ эдембу эз хоригьо рафде. Э сер хуьшде у мендил бесдебу. Хуни-хуни денишире э Мейром, омо вегуьрд эз гьужогь энэ хисире гIэйле, деберд э буруни хуне эри э гуфере дегердунде. Дере хьэрзо гьишд, сес юре Мейром не Сегьлуьм шинову гуфдире.

— И бедбэхде гIэребей духдер э пушой хунейме хуьрд бири, — гуфди келе зен келе-келе, — се духдер песс-песоеки зенди, е доне кукле нисди, нум фэгьире шуьвермере нуьм, дуьл-ношумойюре э гьовре динж сохум. Гуйге фэгьир гьич э и гIуьлом омореш — не рафдиге. Уьсделуьги и беде гIэруьсме лэгIэй хуьшдере нисе гуьрде, эдее сике — наз сохде э сер иму, гушдгьутиней эн е теке кукмере хурде сего хуно. ЛэгIэй ю песои эн керг гьуьртире хуно гье э кори.

Гофгьо не серкушигьой эн хуьсуьр гуйге тиге кордере хуно бурри шенд дуьл Мейроме. У э чум гIэрсиревоз дениши э шуьвер хуьшде.

— Сегьлуьм, — ноле кеширере хуно гуфди Мейром, сэгIэр хурде нечоггэ одомире хуно, — ме тэхсируьм беге имуре се духдери гуфдире. Бошгу, духдер бугу дие, духдер беге гIэйл нисди, эз хун-жун иму нисди? Шев руз эйчуь хурде хун мере и делешму ме духдергьо зендем гуфдире. Негуи э дедешму эз фэгьире эхэнме дес кенуь. Туьш, жогьиле одоми, хундегор — бухгалтер

биреки жиге э гоф эн дедешму э вор верафдени, мере дердежер сохдени.

Хуьсуьр гьетте шуькеетгьой эн глэруьс хуьшдере шиновусде, шилолере куно гьов кенд омо э сер Мейром, чек зере-зере э пушой сефет эн у, ловгьою ху хуьрш коври зере, кеф гуьрде, э хьэроевоз гуфди эз глэруьс хуьшде:

— Туь зен нисди — молкомут эн и хуней... Эз же омери расд бисдори туь э сер иму. Пойтуь миесде хуьрд бире туь э и хунейму диromоренге. Е падшогье кук мере, вегуьрдей, сэхьйби сохдей нуьшдей, гьеле туьре воисдени э глэрейме нен кук ме синет-хьинеминш венгени. Туьре воисдени, кук мере эз деде дур сохи? эри энижире рузгьо ме пуч сохдем глуьмуьр мере, дошдем келе сохдем уре?

Гье у шохьонгум Мейром сер гуьрд эри дерд хурде. Эз больница омо машин «скорая помощь» берд уре. Больница э гьуьндуйре раче дуь тебэгъзи хуне бу. Э хьэет больница е келе богъчеш дебу. Сегьлуьм не дедешу те нимешев поисдебируьт э лэглэй дер больница. Эз гьовош эдембу нерме чиг оmore. Весал бу. Лигегьой эн тозе не гуьл ведешенде доргьо, кучегьо — гьеме тар бу. Келе зен ехэн хуьшдере лов сохде, э асму денишире, эдембу лово хосде, юре кукле — неве бу гуфдире. Песде бирден у ловой хуьшдере поюнд, э хьисобовоз унгэде имиди несохде э фэхьмедуьли эн худо, глоси бирере хуно, гуьрд эз гьул эн кук хуьшде. Рафдуьт деде не писар э хуне.

Пушой себэхь дер эн Сегьлуьме куфд медсестра. Сегьлуьм серсоне хуно вэхуьшд эз хьэлов, куьнд омо эз дер.

Медсестра уре диремунде, мугу эз у:

— Ишмуре зу-зу э больница оголи.

Ранг Сегьлуьм гье усэглэт зерд бисдо. Э дуьл энү омоки, кидан чуй бириге Мейроме, белки муьрдиге э сер зендеи. Э пушой чум эн Сегьлуьм гье у сэглэт омо поисд тэхное тенге жейлее утогь эн больница, эжеки муьрдегьоре диrowунде норенуьт. Зен эн у, Мейром, гуйге дегешди, пой кешире, э сер эн сипре простыне дегуьрде тэхд, сифет ю зерди, е дугъле хуниш гуйге

недери. Энижэгь пушотейнере хуно, э у зуьнде вэхд энү чуьтам буге, сиегье муйгьой энү э дузе гьуьжумевоз эдее тов доре. Дуьл эн Сегьлуьм гье у сэглэт буланмиш бисдо, эз чумгьой энү сер гуьрдуьт эри глэрс рихде. Теретэглди партал хуьшдере вокурде, Сегьлуьм шуш-нефес гуьрде омо раси э больница. Э лэглэй эн дер э у вохурд гьуншию, куьгьне духдир, гьолине пире мерд, сипре биггьо. Сегьлуьм уре диремунде, десгьоре ду-раз сохде, гьирке гуьрде-гуьрде пуьрси:

— Духдир, Мейром чуьтами, гуйт ёбо!

Духдир е кем э хуьшде домунде э тиггьэтевоз гьош-гьобогьлуь дениши э Сегьлуьм песде асда-асда гуфди:

— Мейром э зендеки амбаре зэхьмет кеши. Дедешму уре э хуне амбаре глэзиет дори, у гьейсэглэт немуьрдегьо хилос бири. Секоней гиrowши, глэйл зенди, эз хьофд-дегь рузиге медиров э глэйлевоз.

Духдир огол зе деберд Сегьлуьме э кабинет хуьшде. Гьердуьл энугьо нуьшдуьт э сер диван. Гьэйлей хуьшдере томбоку пур сохденге, у вокурд доруни дер эн кабинет хуьшдере. Гье у сэглэт э гуш эн Сегьлуьм де-рафд ноле, хьэрой дешендей эн е ченд зенгьо.

— Эдете дерд хурденуьт, — мугу духдир, дере дуборе сэхд сохде. Песде чаруьсде э лой эн Сегьлуьм гуфди. — Диренит, дедегьо э чуй сэглэревоз глэйлгьоре зенденуьтге? Уне гуьре эри деде духдериш ширини, кук гьисдигьоре хуно. Зере духдер эри зенде ки серкуши зеге, келе немерди, немусуьзи. Эгенер духдергьо, зенгьо нибисдоруьтге э глуьлом, не туьш э и дуьньгь нибисдори, не меш. Негьогь Горький не гуфдиребу: Зен, деде зенде — игидеш, шогьиреш.

Дуз дегь руз гиrowшебу эз Мейром э больница де-рафде глэйл зенде. Э дегьимуьн руз себэхь мунде зу сери Сегьлуьм «такси» гуьрде оmoreбу расире э лэглэй дер больница. Э дес энү е раче десдей гьуьзургьулиш дебу... Гьово—рузгор эн весали эдембу тов-тов доре, Чуьшме ловсохдебу зар-зарие ригазгьой хуьшдере э хори. Э глэрей хэсде велггьой эн доргьо эдембируьт эз чуьшме не себэхь сорхош бире бэглэвечегьо-буьлдуйр-гьо хунде.

Е нимсэглэт негиrowшд эз пилонконгьой эн больница, десе э душ эн медсестра веноре, евош-евош эдембу

фураморе Мейром. У лап лэггэр биребу, э сифет энү хун невебу. Оммо э гьутинегхой энү гьейсэглэт е доне локо невебу, шишере хуно темиз бу, сие чумгой энү гувьле хуно эдембурьут тов доре. Гьундогь гувьре глэйиле э гьужогь эн медсестра вебу.

Сегьлуым диремунде зен хуышдере, шори сохде-сохде верафд эз пилоконгю, гьэл гувьрд уре, до десдей гувьзургувьле э у.

Мейром могьбул, узьзугьэре хуно дениши э шуьвер хуышде, э гужевоз лове э хэндэ веберде, гуфди:

— Имуре гене духдер бири, Сегьлуым.

Сегьлуым глэйиле веугурд эз гьужогь эн медсестра э гьужогь хуышде, дениши э чувкле гьирмизине сифетлей эн у, моч сохде уре, хэндусд, песде мугу эз зен хуышде:

— Бугу духдер, духдер беге одоми нисди? Уш хун имуни, гушд имуни. Ме э пушойгь тэжсируым эри э гофгой дедейму э вор верафден. Песде е кем э хуышде домунде, гуфди келе-келе, э шориревоз. — Дануьсдени чуй нум димге духдер имуре? Мира! Мир э зугьун уруси шолумини. Шолуми войгей эн гьемей хэлгьгой ви-летт имуни.

„МУГЬОРЕЙ СОЙМИШНГЬО“

Гуом и пушогь э сер ме, эн келе зен, чуй кор омориге? Валлагь, шиновусдитге, нэхогьошму пэх мибу эз хэндусде. Гьисди, ме шовгю дорем и суре э екиш негуфдири. Оммо ме э хуышде вороморе дануьсденуым беге? Зугьун мере э расе бесдигеш, гене гоф хуышдере негуфдири тоб-девом нидув. Ижире ализе хосиет дери мере. Негьогь мере э дигь зен-зору, глэруьс духдер «дэгь-дэгьэй есийв» отол нисе зеренуьт.

Шев-шоьхонгум ме эз хуне ведерафденге, бирден дуь доне озгьуне жогьиле гедегьо, шилолигь э сер вече биевгьоре хуно, гьов кендуьт оморут э сер ме. Угьо мере депучундуьт э епунжи, глэйилей соворе хуно гьундогь сохде, вонорут э кул ишу-еллагь, вирихундуьт.

Ме э ишму гуом расди тофе: мере хуышденимере воисдембу и дуь жогьиле кукгьо мере вирихунут гуфдири. Ишму белки мере эри эни кор глэйб мисохит, серкушиш мизенит, кидан, мугунт: хок э сер чутуьни кафтар — гьэри, хун зери вешенди беге э келле-мезелайтуь, хуьрштуь веромори беге, хьэшдод сала пире зен

э же и коргьо э же? Понт ебо, гьэдошмуре вегиrom, те чой расире поже мевекенит, те биней кор-хьоле дануьсде, нэхогьмере серкуш мезенит.

Меш дануьсденуьм — ме келе зенуьм. Оммо муй нэгьогь сили несохдем, глуьмуьмере э усולי-бедиревоз негировундем. Шуькуьр э худо, е кук ме — сад сал глуьмуьр гердо уре э дире шиновусдегоргоймеревоз, офицери, э салдати гьулугь сохде, серхьэдгоймуре дошде эз дуьшмегьо-жансуьзгьо, е кукигейме — лап одлуье чупон эн колхозини. Сирот энү э е келе, шекуьл кешире тэхде э минжи дигь иму вери. Духдерме гириге, э согги хуькуьмет иму нуьгь глэйил зенди, дегьимуьн э шуьгьэм ю дери. Денишит, чуй жире глэйилгьоре ме келе сохде ведировундемге.

Эгенер ишмуре дануьсде воисдениге, э жогьилиш ме е рач — сирот бируьм, дуь гувьл гьутинейме эдембу дуь гувьзургувьле хуно су гувьре сухде. Э ёр мени, нисдануьсденуьм, эзи пенжогь пенж салиге, небуге шесд пенж салиге пушо, э дигь иму е ошугь омореву. Амбар мэгГрифетлуьуе, данандее ошугь бу, буьлдурчине хуно мэгГни хундембу, е хуб сазиш зерембу. У мере э мейду диренге, эри ме гье унжо мэгГни гуьнжундебу. Э у мэгГни хуышде у дуь гьутинеймере э дуь ниймей сибевоз той сохдебу, ловгьоймере э енжеревоз. Имугьойле эз у енже ду пушои денду бэгьэй недомунди э лэглэйме. Гьетте ме хэндусде и дуь донду пушово ведироворени, и е сале невелейме — гьурумсогь э сифет ме дениширенге терсирени, гьечуь дануьсдени мере войсдени глэнж гувьре эз нерме жигей ю.

Эри, нуьшдем ме ди шоьхонгум э хуне, эдее невеймере э гуфере жумунденуьм, эри энү «ненем-ненуь» хунденуьм. Гьечи дес ме э сер гуфере глэйил верики, чумме эдее э миже верафде. Э пушой чум ме, булутгьо э сер догьгьо сейл зере гердугьгьоре хуно, гирошде рузгьош эдее оmore гирошде. Э ерме оморени жогьиле гувьзеле вэглдогьойме. Дуьлмеш буланише хуно бири мунде.

Бирден, эз гьэриш хове хуно миденишуьм мивинуьм, еки дер хунеймуре вокурд, асда-асда диromo. Чуме вокурдум, мивинуьм и диromегор — кук эн гьуншимуни Микаили. У е сиегье-чердее куки, фирегье сифети, фирегье гьошгьо. Ме уре эз гьэд е жэглмете одомиш, гье усэглэт мишинохум. Сифет эн у исэглэт эн дуьлпесо, дуьлдэгьдэгьэ биренигьо одомире хуно бу. У эдембу песово-пушово чуме-чару сохде. Мугум эз у:

— Хэйр гердо, Микаил, чүь кори туь э лойгьойму оморей, черх хурдей?

Микаил сере гъуз гуьрди, эдее глэйбе-глэйб хандуьс-де, дугмей шеи хуьшдере векедени дезере,— ведини чуйнге эдее дуьлтенги сохде.

— Бэхшлемиш мисохи, холей Фатма,— мугу у е гъэдер э хуьшде домунде бэгъдо,— мере э китуь е гъуьлугъи. Ме дануьсденуьм, туь и гъуьлугъ мере бегъем мисохи.

Меш е кем мэхьтел мундум, э хуьшде домундум, мугум: «Чуь гъуьлугъ биренини ире э меревоз».

— Хуб, дие, сермере дорд меди,— мугум эз Микаил,— гу буре, чуь гуьфдире воисдениге туьре! Микаил нуьшд э раче-берачейме, э ён гуфере, гъуз бисдо, э ён гушме мугу:

— Имуре воисдени имишев е духдере вирухуним...

И гофе шиновусдемунде, хов ме гъе усэгъэт паруьшд, гуйге киниге э жилиде глов сер зифруе дешенд мере, хун зе вешенд э келлей ме. Ме гъе у сэгъэт туьндлемиш бире, вегуьрдуьм дуразе шуше-чубугъэ, эри зере эз сер Микаил (Ме у шуше гъемише норенуьм э киме, кергъе эз дер диоморенге эз жиге невэхуьшдеки угъоре эри пиш сохде).

— Туь чуь гуьфдири? — е хъэрой вегуьрдуьм э сер Микаил.

Эз хъэрой ме глэйл э гуфере гъе у сэгъэт вешенд хуьшдере, е буьруже вегуьрд. Микаилиш терси, десе пушово кешире, зур-зур мугу эз ме:

— Жон холей Фатма, поит, е кем сабур сохит, бе-бей ме муно, э дуьл ме ужире хэьлгъо недери, егиле хомуш бошиг, псесей гофе шиновит...

Ме шуше норум эз дес, сер гуьрдуьм глэйле эри жумунде.

— Гъери, гу,— мугум эз Микаил,— чуь гуьфдире воисдеге туьре. Сер ме, мугум эз гофгъойтуь нисе ве-дарафде. Егиле туь эдее гуьфдире: «Имуре духдере ви-рухунде воисде», псезде гъетте чубугъэ э дес ме дире, зугъуре чарунди, гуьфдири: «нэгъг, гъечини-гъечинигей».

Эхир ки, эз гофгъой Микаил ме варасируьм ки, уре е хъэрмэхьи, Ильяс гуьфдиренигъо. Ме шинохденуьм у Ильясе, е раче, хушбуйбалае куки. Оммо небуд — нэгъуь-зи, хуьшдере э кор зеренигъо одоми нисди, пиёнискеи. Дедешу — фэгъир, бие зен, кор сохдени, уэжэгъ сохде-гъой энуре э шороб-эрэгъи дорени. Гъе и небуд, пиёни-ске Ильяс ошугъ бири э е духдер, Рукият. Ме эришму

гуьм, у амбар раче гуьзеле духдери. Эз у хубте корсох э глэрей дояркагъой колхоз иму недери. Пор у, (худо гъувот до уре), гъозор трудодень гъэзенж сохди. Дуь мошин тэхуьл овурди эри энур эз гъомбор колхоз. Ильяс ю пиениске тембелиш гъисдиге, дануьсдени, гъурум-согъ, э чуь духдер ошугъ буге. Валлагъ, у духдер ме-реш хъэз оморей. Эгенер ме кук мибисидорумге — ме ужире духдере эз десме ниведешендуьм. Э гуьфдирей эн Микаилевоз, духдереш эз Ильяс хъэз оморей, оммо эри э у э шуьвер рафде э герде нисе вегуьрде, гуьфдири мугу: «туь эрэгъи-шороб хурдере шендиге, э кор дераф-диге, у вэхди миём э туь». Лап жигей ю гуьфдире Ру-кият, баракаллагъ, небуге пиенискее шуьвер эри чуьн одомире!

Мугум ме эз Микаил:

— Туь эйчуь нисе хосде, пардил, Рукият, ижи-рече, эгъуьлменде, кордана духдере эз дес туь веде-шендени?

Микаил сере гъуз гуьрде, мугу:

— Ме, холей Фатме, рач нисдуьм. Э чум духдер хуш эри оморей эн суьфде бие одоми рач бу.

Мугум эз Микаил:

— Туь глэйле хуно эдее гоф сохде. Рачире одоми э гъиче нисе веноре. Эн мерд эн суьфде коргъойи не дуьлю биё рач бу. Мерд беге тикмелей. Е гофе дуь гофиш месох, бебейтуь муно, гъе имишев, ме хуьшден ме дарам э сэхьибгъой Рукиятевоз гоф сохум, бурм-бесдуьм, эз е-дуь мегъиге, худо воровуно, глэруьси ни-шуним эригъуь, меш э глэруьси кейвони бире, е желегъэи эз туь бэхш вегируьм. Хъэйф эн у духдери, псезде мурав э дес эн и небуде тембеле пиёнискее Ильяс мофдону.

Микаил гене глэйбе-глэйб, лове э хэнде веберде, мугу.

— Дануьсдени чуйнге, холей Фатма, угъо дуь еки-ре хосденуьт, э глэрей энугъо эри гъэриш бире э ме лоигъ нисди. Ильяс хъэрмэхьмени. У гъечиниге зобуне одоми нисди. И шороб-эрэгъи сер энуре гъэриш сохди. Мере воисдени уре э дузе рэхъ дешенуьм.

Эри, Ильяс, дениширени дирени, Рукият э ю эри оморей э герде нисе вегуьрде, мэхъшово сохди уре шев эри вирихунде. Э хъэрмэхъ хуьшде Микаил, хъэлово бири:

— Туь эн ме дусд, хъовириге, э ме кумеки сох, дух-дере эри вирихунде.

Микаил домунди э мэхьтел: гоф хъовир хуьшдере, э жиге неёру — у эзу гъэгъри, бирази мибу, эз е тарафиге

уре нисе воисде эз хотур эн и кор нум эн Рукият биё-
бур бу, хуьрд бу...

Лап герекне гоф хуьшдере, чуь гуфдире воисдембуге уре, Михаил э чорзани вэхуьшде, асда-асда гуфди э гушме. Песде э жигей хуьшде нуьшде, келе-келе мугу эз ме:

— Иму гьечи, холей Фатма, и коре сохдимге, гьем и сер духдер хэлгь биёбури ниверав, гьемиге белки э и коревоз Ильясе сер дешенде дануьсдимге.

Ме гьеебо рази небисдорум. Е гьэдер вэхд думит сохдум, песде жугьоб дорум, разименди мере.

Шохьонгум кук ме не гьэруьс мере гьингьэр э сир-суьркевоз дорум. Песде гьемей кифлет дегешде хисиренге, сермере дегуьрде, ведерафдуьм э буру. Шез торик-зулмати бу. Э чум одоми энгуьшд доноге, одоми ние дире. Асмуш гьечи торик гьисди, гуйге гьурум, сиегов зери. Евош, диворгой хуьнегоре гуьрде оморум ведироморум э хьэет эн Рукиятигьо. Гьелэгьги хуьней энугьо эз хуьнейму дур нисди. Гьетте э хьэет эн Рукият диморе, мивинуьм, бирден чуйнге э сер ме офдо. Дес кинигие ейлугьэ гье у туьтем доно э лэгьйме, ме офдорум. Мере гье у туьтем пучундуьт э епинжи, венорут э кул.

— Э же берим ире? — шинируьм ме сес эн Михаиле.

— «Чуьтам э же?» Бега туь нис дануьсде, — гьоси бирере хуно гуфди асда-асда Ильяс, — бер э «Мугьорей эн соймишигьо». Зубош бер, те имуре кес дире.

«Мугьорей соймишигьо» — е келе лугьонде мугьорей. У дери э гьэд эн гьуьндуьр гьэей эн сенгьи. Ингьэде у гьэе гьуьндуьр гьисди, е сер эн у э асму вери, поинейю э кун лугьонде дохьор дери. Амбаре рузгьо булутгьо э гуьмге кура бугьоре хуно, кура биренуьт э иловлей келлей эни гьэе. Поиз не весал, чупонгьо гелегьоре эз догь э гьишлогь фуравунденге енебуге эз гьишлогь э догь веберденге, сайлов, ворущ оморенигьо вэгьдо угьо э и мугьоре пэхьни биренуьт. И мугьоре э куьндигьой дигь имуни. Уре «мугьорей соймишигьо» эри чуь гуфдиренуьтгеш гуюм эришму. Гуфдиренуьт эз ченд-ченд салгьо э хьэрем эн е хон е раче гувзеле жовоне духдер дебири. У духдер э дигь ишу, те э хьэрем хон офдоре, соймиши эн е жовоне кук — чупон бири. Нувкергой хон оморенге е гиле э и дигь хэрж эри вечире, диребу и раче духдере. Э гужевоз эз бебе-дедей ю векенде, бердебу уре бахш — пишкеш эри

хон. Кук — чупон, одохлуй эн духдер дануьсде и коре, омореву э дервозей хон, поисдебу эри эн у э нуькери. Эз инжо вирихунде бердебу одохлу-соймиши хуьшдере. Соймишигьо эз ки хон вирихденге, е гьэдер вэгьдо угьо пэхьни биребируьт гье э и мугьоре, инжо зигьисдебируьт. Эзумогьойлеревоз и мугьорере хэлгь нум норет «Мугьорей эн соймишигьо».

— Туь хьятигьт бер уре, — эдее шиновусденуьм ме сес эн Ильясе, е гьэдер вэхд эз дигь дур бире бэгьдо. — Чуйнге у эхи сесих нисе сохде. Кидан тасунде — куьш-дейге уре э теретэгьди.

Мивинуьм Михаил эдее гуфдире:

— Туь, Ильяс, фикир мекеш. Рукият сес нисе сохде — э хьисобовоз суьсд бири. Эз у суьсд бирейгьо зен хэйлогьире е жориш нибу, туь олхогьин бош. Э «Мугьорей эн соймишигьо», э жун сертуь, ме э чум хисирекиш мурам мирасуьм, э е доне сенгьиш пой ме нерасиреки.

Те иму рафде расире, гьово э асму е кем очугь бисдо. Эз гьирогь асму эз песой догьгоь менг тов-тов доре веде бисдо. Ме э гьэрей эн епинжи э е чумевоь эдее диренуьм чуьтар Михаил мере, э душ хуьшде веноре берденге.

Эхирш оморим расирим э «Мугьорей соймишигьо». Михаил ю вегуьруд мере эз душ, гьоб шишере хуно, э хьятигьтеревоз, коргьой гуюьгоре хуно «нум худой — нум худой» но э хори. Ильяс гье у туьтем мугу эз Михаил:

— Зубош фонаре дегесун!

Микаил фонаре дегесунд, дуре гуьрде диворгой эн торике мугьоре гье у сэгьэт товуш бисдо. Ильяс гье у сэгьэт омо, поисд э сугьгьазани, э пушой ме, егьни эри гуфдире э ме: «Рукият, бэхшлемиш сох, ме ижире коре эри сохден. Мере де чорейге небу, ме туьре, жун-жерме, хосденуьм, ме туьсуьз зигьисде нидануьм...» И гофгьо э лэгьй эи у дерики, ме епинжире эз серме шендуьм, нуьшдуьм, водорум хуьшдере э дивор, хэндуьсде, бирмундум э у денду недерие лэгьймере.

— Вирихунди гьурумсогь?! — пуьрсируьм ме эз у э гьэргь не руьхшендиревоз.

Бирден Ильяс перт-гьогь бисдо мунд, сенгь дохьорире хуно, ранг до, ранг восдо, песде е кем э хуьшде диromoки мугу.

— Бебей ме жон, и туьни, холей Фатма! Песде э пой вэхуьшде гьоси — диври бире, келе келе мугу эз хьовир хуьшде: — Микаил, э геде, кире э епинжи пучунде

овурдей туь!? Чумгьой туь э же бу? Имугьой э гьемей гьуьлом биебур мибошим ки?!

— Э же бу? — туьндлемиш бире, гуфди Михаиллиш. — Чумгьойтуь эжебуге, эн меш гье унжиге бу. Ме тэхьно небируьмки. Туьш бири э меревоз дие. Э торики сечмиш несохдем...

Ильяс сер гуьрд эри вирихде, ме гуселере эз расей ю гуьруьгьоре хуно, сэхд гуьрдуьм эз хьофдранге галстук энү, мугум:

— Дие вирухунде овурдей мере, биебур сохдей э пушой эл-вилеет, ме разинуьм эри э туь э шуввер омор, хогь мере, гьуруьсогь.

— Эле, туь чүь гуфдире, холей Фатма, туь э же ме э же, ме той невегьой туьнуьм. Гьич э дуьл-хэьлгьой меш туь недебири, иму егьлэмши бирейм туьре неда-нуьсдеки вирухундейм!..

— Гьо, — мугум эз Ильяс, рэхь энуре ведабуре, э муьшлевоз эз синейю зере. — Е одомигере, гловунсуьзе хэтосуьзе духдере вирухунде хэьл дебу э дуьл туь!? Дух-дер кес бегем эри туь сиб-гьэрмуьм эри эз богь кес вирухунде, небуге инсони?! Уре беге дуьл недери, номус-хэьл нисди. Нэгь, — мугум, — ме и коре гьечи ни-гьилуьм, е мере хогь, енебуге гьейсэгьлэт мурам мэгь-луьм мисохум э прокурор, э силсовет, кеми эри паздегь сали мидарай э гьэземет.

Ме э гоф сохдеки эз диворгьой мугьореш сес унг омор, сес ме ченд е гром лов бире. Михаиллиш поисди э фонаревоз э лэгьлэй мугьоре, эдеэ э лэхьники чум зере мере, егьни: «Гу, холей Фатма, машаллагь, амбарте тер-сун уре, бигьил э эгьуьл диров». Эз душ эн Ильяс гуьрде, Михаил мугу:

— Ильяс, офдо э пойгьой эн холей Фатма, бэхшле-миши хогь эз у, небуге кориму шифи, хунейму гижи.

Сер ишмуре амбар дорд недуьм, игьрол сохдим гье инжо, э «Мугьорей соймишигьо», эз имбурузевоз Ильяс пиьнескире шендени, дарафдени эри кор сохде э кол-хоз, чуьтам э мерд, э жогаьл лоигь гьисдиге. Эгенер у, Ильяс, ме гуфдирере сохде, ме хуьшденеме мидарам э ки бебе-дедей эн Рукият уре эри хосде эри Ильяс. Ильясе эри олхогьин сохде ме уре гоф дорум, шовгьо дорум, и имишевине гьозие-гьэдере э екиш негуфдирени.

Оммо ме тоб-гьэрол недорум, гуфдируьм эришму, ме э сер Ильяс овурде коре. У гофиге игьролигере — эри Рукиате дерафде хосден ме ёгьин бегьем мисохум. Кор э ю, э хуьшдени Ильяс вери имугьой.

ХЭНЖЭЛ

Пассажирский поезд суьфделе омор расиребу э во-зол. Эз вагонгьо сер гуьрдуьт гье у сэгьлэт пассажиргьо э чемодангьо ве шелегьошуревоз эри фураморе. Угьо гьетте эз вагонгьо ведиморе зури-зури мирафдуьт э лой дер эн возол эри э шегьер ведафде.

Э пассажиргьоревоз фурамо эз вагон е гьуьндуьре лэгьэре мерд. Сиегье рушгьо-бигьгьой энү хэйли вэгьло чире не оморбу. Э муйгьой сер энү амбара сипингьо дебу. Вэхд поизниш буге, чуьшме эдембу гьеминоне хуно герми доре, оммо э сер-тен эн пассажир партал зимистуне вебу. Веди буки у эз дуре жигегьо омори гуфдире, эжеки гьейсэгьлэт хиникини, верфи. Э сер энү вебу зерде гушверие килэхь, э тен ю — кутэхь сиегье пусди, э пой ю — куьгьне гердеревие чекмегьой фэхьлеи.

Гьуьндуьре пассажир но шелей хуьшдере э хори, дениши э иловлей хуьшде, э диворгьой эн возол, э жерге-жерге солдатгьоре хуно поисдебируьтгьо э у та-рафигей эн возол велг зерд бире гьтоьгоь доргьо. Эз гьэрэй энугьо веди бу дерьёгь, кову, фирегь, келе сав-зелуье мерже хуно. Минжи дерьёгь эдембу тов доре дегесире эз товуш эн чуьшме келе монетгьой эршефире хуно. Оморигоь пассажир гене е-дуь гилейгеш хуб фегьм сохде, томоше сохде иловлей эн возоле пезде гьеебо вешенд э кул шелей хуьшдере, е чуькле сер бесде туморере, зури-зури ведафад эз возол.

Э пушой возол мейду бу. Те мейдуре зере гирошде, е ченд дэгь-дэгь инжигеш у поисд, фегьм сохд и чор тараф эн мейдуре: богьчере, хунегьоре.

Е нимсэгьлэт гирошде бэгьдо у эдембу гирошде эз звери тараф шегьер, эз гьэрэй тенге кучегьо, эз ён сара чуькле хунелегьой эн сенгьи. Э лап звер эн кучегьо веди бу догь, э сер догь поисдебу куьгьне гьэди-мие гьэле.

Э и тараф эн шегьер оморе расиренки и мерд сере гьуьз гуьрде э екиш неденишире, сер гуьрд эри зури-зури пой вечире. Бирден э пушой хуьшде гьечи е пен-жогь метро гьэре дери, у вини, чуьтам э зен севоре гьэиле э гьужогь гуьрде, эз звер асда-асда фураморе-ниге. Зен бу гьечи е сивпенж сала сиечере, раче сер. У э гьэил денишире эдембу хэндегьо сохде. Дуразе мерд и зене диремунде гье у туьтмен поисд, гьогь бире мунде одомире хуно. Шеле офдо эз кул эн у э хори, э ен пойгьою. Сифет мерд дегьш, чумгьой ю эн серсонё

хуно бисдо. Ловгхой энэ э гужевоз э хэнде верафд. У дегьере лов сохде, пиене одомире хуно, рафд э пушерахы эн зен. Оммо зен диремунде ижире мерде, чуйтам у шив кенде оморениге э сер ю, терси, дегьё, зенигхой ю лерзи. Гизиле сэхд э гужога хуышде гуырде, зен эз нокуми е хэрой вегуырде, песово чаруьсде, видовусд эри вирихде.

— Лейло, э Лейло, метерс, ме Аслануьм, мевирех, — хэрой дешенд у э песой эн зен.

Зен терсире, вежегуьсд пэхьни бисдо э песой диш куче, не сес энуреш нешиновуд. Аслан е-дуй-луьнгигеш рэхь рафд, пезде поисд, сере дуллу гуырде. Туморей эн у мунд гье э минжи эн рэхь. Э и минут э и чуйкле тенге куче е одомиш небу. Э пойгхой Аслан гуйге буховугьо веромоге. У дие рэхь рафде недануьд, пирошд нуьшд э сер эн е келе сенг э гырог эн куче. Серэ э сер занигьо веноре у сер гуьрд э сэглар хурде дуьл хуышдере эри фикир сохде, гирошде рузгхой хуышдере эри э ёр оворде.

Э ёр энэ омо эз и 15 сал пушо бире коргхой ю. Аслан у вэгдой бу жогыле бисд сала жовоне кук, сенгчи. Е руз шохонгум у эдембу эз кор э хуне вошде. И песини рузгьо кор эн у э боггьо бирембу. Унжиге у э де усдогхойгеровоз, хьэрмэхгхой хуышдереоз эдембу вокурде э гьэриш боггхой эн колхоз дуьтебэггэн хуне. Имбуруз у пул-жаловней хуышдере вегуырде эдембу омор. Э куьф энэ гьейсэггэт е келе гьундог пул дебу.

Товуше менге шев васал бу. Асарагьо тикегхой жовогыле хуно эдембируьт тов доре э ковре асму. Гуьлкенде емуьшдоргьо, тозе савзегьо е раче хушбуй лов сохдембируьт. Эз е тараф эн боггьо доггьо жерге-жерге поисдебируьт, эз е тарифеге — дерьег бу. Буьл-буьлгьо э лигегхой доргьо пэхьни бире эдембируьт хунде дуй э хьэвес еки.

Гьовой эн Асланиш лап хуб бу. Имугхой у миев э хуне, мидуй и пулгоре э дедешу. У гьундог пуле минуй э сер стол, сер мигуьру эри шуморде. Э Аслан денишире, мугую у э дуьлхоширевоз:

— Чуй амбар овордей, хэлеф ме, туь и десисш?

Дуьл Аслан шори мисохи у гофе эз дедешу шиновусденки. Пезде дейей энугьо е бэхш пуле вегуырде эз гьундог жейле сохде минуй э гырог, мугую э зарифат, ловхэндереоз:

— И бэхш пуле нуьм э гырог эри хьозури гьэруьс эн Лейло не Аслан. Шинохдени, хэлеф ме, и дуй

соймишигьоре? Еки эз угьо е гьэселе духдер гьуншени, екиге — кукмени...

«Жон дедей, чуй хубе, дуьлшоре мигьровунне одомини туь» — мугу э дуьл хуышде Аслан и жире гофгьо ве коргхой дедешу э ёр ю оморенки.

Ловгхой эн Аслан э хэнде верафдуьт. Э пушой чумгхой эн у омор раче чигьрет одохлуй ю, — Лейло. У е гуьзеле гьеждегь сала духдер бу, сиегье гьошгьо, сиегье чумгьо, дуразе муйгьо. Э рачи энэ эри Аслан неки согь мэхэле, э согь шегьериш ужире духдер недебу.

Гьечи гофгхой дедешуьре, чигьрет эн одохлуй хуышдере э ёр оворде, дуьл-шор, лов-хэнде омо раси у э гырог шегьер. Е дуь мэхэлей шегьере гирошде бэггьо, бирден киниге нум энуре гуьрд. Аслан чаруьсд песово, мивини, у юре огол зегьо одоми — холушун, Мусои. Мусо поисдебу, е лэггэре гьундуьре одоми, сие боггьо. У куьнд омо эз хэгьерзоре хуышде. Эз лэггэй энэ эденбу буй эрегги омор. Чумгхой энэ эз пиени хьире хуно дениширембу.

— Шев э хэйр бу, хэгьерзоре, — мугу у эз Аслан.

— Эгьуьбеттуь э хэйр бу, холу, — гуфди у эз Мусо недуйл-недуьл.

Мусо е-дуй минут поисд, эз сер те ве пой томоше сохдэ э пиене чумгхой хуышдереоз хэгьерзоре хуышдере, пезде гуфди эз Аслан:

— Туь гуйге мере эри дирей пешмуре хунои?

— Пешму эй чуй, — эз гьэиб гьирмизи бире, гуфди Аслан.

Мусо гене сер гуьрд, чумгьоре гьуьж диловунде, эри томоше сохде уре, гуйге у Аслане суьфделе дирэбу, ловгхой хуышдере э руьхшендье хэнде веберде.

Мусо бирор эн дедей Аслан бугеш, дедей энугьо уре э чум дирэ нисе хосдембу. Мусо э гьемей шегьер мэггилуьм бу пиениске — гьуморбаз бу гуфдире. Э кифлет-хуней хуышдереоз э рэхь нисе рафдембу. И ченд сал бу эз товун ижире коргхой эн Мусо, хэгьер эн у, дедей Асланигьо, э уревоз гоф нисе сохдембу. Э кук хуышдеш е дегь гиле гьэдэггэ зерэбу у э холушуревоз дусди-шинохи негировуну гуфдире, чуйнки терсирембу эз у кук ю усоло хосиетгьо хуте мибу гуфдире.

— Ме дануьсденуьм, — гьэггери бирере хуно мугу Мусо эз Аслан, — туь э гоф дедешму денишире э меревоз холу-хэгьерзоре нисе гировунде. Мере э ёлой куче диренге, туь э улойгй куче гирошде. Э метелегьо гуфдиренуьт «кечелиш гьисдуймге — бирорум». Чуйш

бисдоге — ме холуйтуьнуьм. Одоми холуй хуышдере гьечи эз чум нишенуь. Ме эз туь не эз, дедешму нун не глош нисе хосденуьм. Ишму эз ме эз гуьрг — хэьйвуре хуно эйчуь вирихденит?..

Аслан поисдебу сере дуллу гуьрде, нисе дануьсдем-бу чуь гуьге э холушу. Мусо диренге жовон э хуышде домунди, лове э шоре хэнде веберде, эз душ энэ зере, мугу:

— Дие бошгу, жон хэьгьзоре, эз гофгьой ме бикеп мебош. Эгенер туь е кем семе холуре хосдениге кеш дерайм э закусочни е-дуй пейле эрэгъи вешеним, хурим эз согьитуь.

Закусочниш дур небу е бисд-си метро бу эз угьо поисдебирутгьо жиге. Э звер сер эн дер эн закусочни вебу вывеска. Эз товуш келе лампа веда бу э вывеска нуьвуьсде оmore гьирмизине буюьк эн кобоби не ним-литрей эрэгъи. Веда буки, Мусо те э Аслан вохурде эз унжо ведироморебу.

...Эз нимешев гиросидебу холу не хэьгьзоре эз закусочни ведироморегубгьо вэгъдо. Гьердуй энугьо лупиьн бируьт. Аслан э пой поисде нисе дануьсдембу. У эрэгъи нэхурде-небеледе одоми эслогъ гиж — гьэриш биребу гьейсэгъат. Занигъой энэ пичире-пичире эдембу рэхь рафде. Е гьэдер вэхд Мусо гьул эн Аслане гуьрде рэхь сохд уре. Песде поюнде уре, э гьингъине вепичире зугьун хуышдеревоз гуфди эз у:

— Дие Аслан дуз буре э хуне. Ме туьре те хунеш рэхь мисохудьм, энжэгъ терсиценуьм эз гофгьо — серкушигъой эн дедешму. Мере вихейд зугьун энэ нисди. — Песде Мусо десе доно э зир эн пинджек хуышде, ве-гуьрд эзунжо е чуькле раче хэнжеллере, дуьм ширмо-вире, до э хэьгьзорей хуышде. — Ги и хэнжеле, веги э хуышдеревоз. Рэхь туь дури, белки терек бисдо, э куьф туь пул дери!..

Холу не хэьгьзоре поисдебируьт э ен гьит эн электриси. Аслан вегуьрд эз дес холушу хэнжеле, ве-дешенд уре эз лигъоб. Е гьэдер вэгъдо э гиже пиьне чумгъой хуышдеревоз дениши э бирэхьнее хэнжел э товуши эн лампа, песде дуборе доноре хэнжеле э ли-гъоб ю, доно э куьф хуышде, рафд. Занигъой эн у эз эрэгъи унгъеде буш гьувотсуьз биребу, Аслан дивор-гъой хунегьоре гуьрде эдембу рафде, нечогаз, гътош гуьрде одоми вор хунугьоре хуно, у эдембу гьэриш-гьэ-рише гофгьо гуфдире э пичире зугьун хуышдеревоз, мэгънигъо хунде.

Э е тенге торике кучей эн звери махъэлей шегьер расиренки, у лой-лум хурде эдембу офдоре, оммо гье у сэгъат сэхд гуьрд эз душ эн е жовоне кук. Э дес кук дефдергьо — книггьо дебу. У э «Хисобевоз эдембу эз школа енебуге техникум оmore. Э и вэхд эн шев екиш э куче веда небу. Аслан жовоне кукэ э нокуми сэхд гуьрде мунде, эз дес эн у офдо, лов бисдо э хори кни-гьо, дефдергъой энэ. Кукэ гьэьгьр оmo, мугу:

— Ки гуж вонори э туь ингъеде, те муьвэхьтуь гьэриш бире эри хурде, босяке хуно?!..

Аслан гуьрд эз ехэн эн у, э чешмише пиьне чумгъой хуышдеревоз дениши э сифет эн кук, песде э гужевоз зугьуре чарунде, мугу эз у:

— Кини бос-сяк, кук-сег, кини бос-сяк?!..

Кук кеши хуышдере, ехэн хуышдере эз дес энэ эри ведешенде, гье у туьтем Аслан песово-песово рафд э е зарбевоз офдо э минжи куче. Кукэ езугъ оmo. Гъиле сифет энэ пешмуре хуно бисдо. У зур-зур-оmo э ки Аслан, гьуз бисдо, дес хуышдере дураз сохде, эри дес энуре гуьрде, вэхизунде, гуфди эз у:

— Дие вэхизит... ме миберуьм рэхь мисохум ишму-ре... Кидан сер ишмуь сэхд расирне?..

Кук лап гьуз биренге уре эри вэхизунде, бирден е келе хэьрой-биребуьх ведиромо эз бугъоз энэ. У гьебо тик вэхуышд, э дуь десевоз гуьрд эз шуьгъем хуышде, хэьрой сохде-сохде, гиристе-гиристе рафд е ченд луьнг видов-видов, ху берде юре, песде поисд, шуьгъеме деш сэхд гуьрде э сугьрезани нуышде, гьебо бурра кутуки-ре хуно офдо еново э сер эн хори.

...Эз у шевине кор эйло гиросидебу дуз паздегъ сал. И паздегъ сал Аслан эри одоми куьшден нуышдебу э дуьсдогъи э у дуре хоригъой эн вилет иму. Зиндегуни энэ тэхьл гурун бу гьемей эни паздегъ сал. Деш тэхьл гурунд оmoreмубу эри энэ у одомире куьшди гуфдире, гъовунсуьзе, тэхсирсуьзе одомире. Э нуышдеки, э вэ-хуышдеки, э ховгъой эн у э хисиреки э пушой эн Аслан оmoreмубу чигьрет эн у куьшде кук.

Дедей энугьо егилеш нуьвуьсдебу эри эн у эз то-вун соймиши Аслан эн Лейло. Оммо Аслан когъозсуьзиш дануьсдембу, ки дие Лейло эн у нисди, у гьемишелуг дур, рэгъд бири эзу. Дедей энугьо 15 салле зиедте келе небу эз кук хуышде, эз Аслан. Аслан соворе гъзилле бу у биезе мундебугьо. Пуьмуьр жовони хуышдере у пуч сохде, нуышде дошдебу, келе сохдебу кук хуышде-ре. Имид, шори ве келегеда эн у е теке кук ю бу. Оммо

пушой шори-ники дире у эз кук хуыште, Аслан э и беде руз гышд дедей хуышдереш. Аслан э дуьсдогги да-нуьсд ки, у э у хэнжелевоз тэхьно у жогыле кук не-куышди. Э у хэнжелевоз куышди у глұмұыр жовони хуышдереш, муьгьбет хуышдереш, глұмұыр эн дедешу-реш. Эз ижире думитгъо, фикиргъо дуьл энү амбар сэглэр хурдембу, гъэреболугъ бирембу, муй сер эн у сипи биребу.

Гьемей эни гиросше рузгъо, фикиргъо омо гьейсэ-гlэт э пушой чум эн у Лейлоре, соймиши жовони хуыш-дере диренге. У сере гъуз гуьрде нуышдебу э сер сэнгъ э гъйрогъ эн рэхъ.

Е чукле кукле, сумкей школен э кул ю вери, тумо-рей Аслане э гужевоз эз хори кешире-кешире овурд но э пушой энү.

— Эй, «дедушка», — гуфди гlэилле — туморе эниш-муни?

Аслан сере тик гуьрде, дениши э темизе ширмовие сифет эн гlэил, лове э гужевоз э хэнде веберде, эдембу гуфдире: «Согъ боши, хэлефме», оммо зугъун ю неча-руьсд и гофе эри гуфдире. Эхи те имбурузине руз эз у екиш негуфдири «Э бе», е у эз екиш негуфдири «хэлеф-ме», у гыч бебе не бири. Аслан энжэгъ сере жумунд э гlэил денишире, вегуьрд туморей хуышдере, вено э кул хуыште, рафд.

Эхириш омо раси у э лэгlэй гъопуь хьэът хуыште. У боруй хьэът хуышдере, гъопуре диренки, дуьл эн у дэгъ-дэгъэ хурдере хуно бисдо, нефес ю гуьрд. У е-дуь минут поисд, билбул бире одомире хуно, асде вокурд дер эн гъопуре.

Э минжи хьэът, э ён эн кур бире кулей гъуьзуьргуь-ли э сугърезани нуышдебу е лап келе пире зен. Хэшиле сипре муйгъой энү ведироморебу эз зир эн куьгъне жундуре келэгъэи эн у, дуллу биребу, гуьрде пушой сифет эн уре. Пире зен эдембу э лугу не хокистеревоз е чукле дуре гуьрде гъэжгъулей муьсире темиз сохде. Чумгъой эн келе зе дору дерафдебу, сифет ю гъуьж дироморе, ранг хокистере хуно бу. Келе зен нешиновусд, чуьтам дер гъопу вокурде омоге, невини ки диромого гъе и туьтем э хьэът.

Аслан дедешуре диренге бэгъдовой эн и паздагъ сал гьечи, э и хьол, э и ранг-руй, поисд э лэгlэй дер гъопу, сэнгъэ хуно, занигъой энү гуйге эз гъувот бурри, дуьл ю верафд-фурамо. У шелей хуышдере норе э хори, дес-

гъоре лов сохде, луьнг но пушово. Уре воисдембу келе-келе э дуьлхоширевоз огол зенуь дедешуре, гуь «Дедей, жон, дедей!» оммо гъе у туьтем и гоф э лэгlэй энү дерики, сес эн Аслан гуьрд, э у е сэхде гъирке величи, у гиристе-гирисде, рафд дедешуре эри гъэл гуьрде.

Иму хосденим бэхдевери,
Эри гьемме форигъэти.
Пуьлом динжи диреире.
Унг довго нисд биреире.

Биньямин Сафанов

ТУЬНИ МУЬГЪБЕТ ДУЬЛМЕ

Эз гъэд десдей духдергьо вихдем туьре,
Нибу гьич офде гъэдер гьимет туьре.
Дуьлмере муьгбет туь сэхд э бенд бесди,
Рачи туьре эриме гьич гъэдер нисди.

Туьни муьгбет эн дуьлме,
Шоре ниет жовониме.
Хьэрмэхь рузгьой Гумуьриме
Лоигълуье мозолме.

Э келе улкейму чуй шори деврон,
Муьгбет пур бире дуьл эн гьер жовон.
Муьгбет бугьо жиге кор пушо бире,
Э бэхс огол зерени муьгбет ме туьре.

Гуш вени дуьл туьре: мугую гофгьо,
Эз муьгбет эн дуьлтуь гьич мепой песо,
Шор сох дуьл мере туь, духдер эн догьи,
Жугьоб ди мере туь, раче гуль богьи.

ИМУРЕ ВОИСДЕНИ

Гпэсуьлменде метлеб иму,
Эри гьемме нишон бугу.
Минкинлуье дилет иму,
Э миллетгьо мэглумь бугу.

ЖуьргIэт иму — уьшуьгьини,
Фирегьуни ве гуьльшони,
Параменде ойдуьлдугьи
Ве говлеи эн элгьои.

Шимшуьн Сафанов

НУМ ЛЕНИН

Нум Ленин гьундуьри эз догъгьой Кавказ,
Сэхдтеи эз пулат, эз элхьэд ве алмаз,
Герми ве товуш, чуьн гьувот чуьшме,
Тижи чуьн шимшил эри эн дуьшме.

Нум Ленин васали, эй жофокешгьо,
Тэґрифи ве хушбэхд эй гьэлем шогыргьо,
Хуши ве шори э лэгґэй делегьо,
Ве эри ширине ховгьой гґэйлгьо.

ЭРИ БАТАН

Э гьержой ме бислорум
Эри Батан михунум,
Нум юре ме чуьн шей себэхь
Те гґуьмуьрлуьгь хуб мидорум.

Э межлуьсгьой ошугьгьош
Ченд гилегьо ме нуьшдем,
Унжо хунде мэгґнигьоре.
Ме э Батан бэхширем.

Ме ченд караз э гьэд довгґош
Э секонейгьо дебирем,
Нум Батане тугьре унжош
Кумег бире хилос бирем.

Гьичиш, гьичиш мере нисди
Жейлеи эз Батан ме,
Зиндегуниш, гьерчуь гьисди,
Бэхширем ме э Батан ме.

Илья Хананаев

ШОРИ ЭН ДУЬЛ

(Е бэхш эз поэма)

(Э гґуьзет колхозчие татгьой ш. Дербенд, лонгьлуь биретгьо э
буьлуьнде нум Игид Жофой Социалисти).

Вэхд шехьонгум бу, генеш терм бу гьово.
Руй бире эз дерьегь, хосдум ме лово:
— Жон каспий! Нефес нис бире кешире.
Эз муьгьбет эн шори дуьл эдей дуьшире.

Мугум, лос бире дерьегь мишинову сесе,
Меш мэгґни нуьвуьсуьм дуьм эю хьэвесе,
Руй ковре дерьегь кеф сохд, жуьмуьсд ворвори,
Лепуьргьой глов лос бире, серин бисдо хори.

Очмиш бисдо офдо, товуш до менг асму,
Зуьм-зуьме астарэгьош вараюндут безму.
Дегеси электрик, уьшуьгь до гьер тараф.
Эз эвир хьэз веугьрд, дуьл бисдо мест.

Бендгьой мэгґниме дефтерме нехуьш венгесд,
Шогьир нэгьме нуьвуьсд эри девр совети,
Эри тэґрифи партияй коммунисти —
Партия, доригьо жофокеше азади.

Улкеймуре сохдигьо муьхькем пулати,
Сохдигьо гьемме хэлгьгьоре тен боробор,
Ек сохдигьо имуре чуьн е суьгьде бирор.
Расундигьо имуре э фирегьуни,
Э хушбэхди, тух ворлуье зиндегуни.

Эз шев хэйли giroшдеки сес дер омо,
Е дусдме хэндeруй зурн днромо.
Э дес ю газет эн «Правда» дебу.
Чуымгьюо эшг пур, э руй ю шорн вебу.
— Тозе хэбере хундей? — пуьрси у эзме.
— Зу бош хун! — гуфди у, сэхд гуьрде эз дес ме,
— Колхозчигьойму нум Игиди вегуьрдет,
Э глэрешу зенгьош, эз мерд пес не мундет!

Сабуьр тоб недо, денишируьм э верэгъ.
Улэглэз мере шиши герме эрэгъ.
Чуымгьойме тов до, сэхд журкум шенде,
Хунере вегуьрдуйт сесгьой шоре хэнде
— Чуь шорини эри чуькле хэлгъ тати,
Э гьинор буьзуьрге Хьуькуьмет совети.
Э азаде улкей омбаре миллети,
Э кифлет бирорие хэлгъгьой Совети,
И чуькле хэлгъмеш бурмунди мердиети,
Дори Ватан мере игидгьой жофоеети.
...Хуб фегъм сохде хундум гене уре,
Гьонун эн буьзуьрге хьуькуьмет имуре
Эз товун дорен келе нум глуьзети,
Келе нум Игид жофой социалисти,
Жоборде ферзэндгьой чуькле хэлгълеймере.
Яравушлуь сохдетгьо мэглнигьоймере.

Сосун Туьршумов

БОГЪБОН

Богъбон сэхд фикир до э тозе сибдор,
Огол зе жовоне, гуфди: ой бирор:
Туь уре хуб. кошдей, ме сохдем шори,
Сениглэт богъбони лап хубе кори.
У сибдор буй шенде — мараю васал,
Гуьлгьюо лов бире — сиб мибу гьерсал.
Одохлуй туь унжо биренге сэхд герм,
Михуну эй кук туь у ненуй-пенем.
Бирор туь эз школа оmore мунде,
Минуьшуь э унжо эй книг хунде.
Гьер руз э гуьллуье луьгегьой эну,
Буьлбуьлгьюо гуьрд бире, мэглнн михуну,
Бирор, эрэгъ рихундей, кеширей жофо,
Туь хуб дор сибдоре, мивини софо.
Гьерки е дор кошдге, себэхъ уре дан,
Э гуьлишоне васалевоз мараю Ватан.

Юно Семенов

ПЕШМУНИ НЕХУНДЕИ

(е пердеи комедия)

Вози сохдегоргьо

Довид — 60 сале, колхозчи.

Шифро — 50 сале, зенью.

Динор — 20 сале, духдеришу, бригадир колхоз э нум Ленин.

Рафоил — 25 сале, бригадир колхоз э нум Сталин.

Михаилшвили Сарра — 25 сале, корреспондент р-н газет.

Гьозие гиросдени э еки эз дигьбонгьо. Шохьонгуми. Буруни хуней глошире колхозчи. Эз тараф расд дер э доруни хуне. Эз тараф чеп — дер э хьэст. Э минжи дуь пенжере, стол ве стулгьо. Э звер сер стол — сирот Ленин. Э куньж — кинле, э минжи — шулхон ве дешенде нимдер. Э рафгьо гьобгьой чини. Э диворгьо — гьобгьой миси. Шифро нуьшди э пушой кинде эдей гьэйлон кешире. Довид эз доруни хуне ведироморе гьул чухоре дезере, воисдени вадаров э куче.

Шифро. Э мерд, тене туь э сер рэхь вери?.. Лилеву вирсохде керге хуно домундей рафде э кучегьо. Шохьонгуми...

Довид. Туьки, духдер, лилеву вир несохдей? Нуьшдей э жигейтуь керт гьуьртире хуно... Ме зу могордум.

Шифро. По-ё! Туь сер гофе гуфдири, песо-ю мунд рафд?

Довид. Э серме эгьуьл дегьишдей бегем?.. (Нуьшдени).

Шифро. Эгьуьлтуьре ме бердем? Эгьуьлтуьре алапаленг берди!..

Довид. Эз туьш зиьдте алапаленг бире?.. 16 лете поже, гьелем э хьож нерафдеки 6 метро мендил бесдей... Е метроите гьэйлонеш э бугьоз шиширей... Эз туьхмекгьой Герей унтэдер дуре нисе ведироморенбу эз дуь финж винитуь ведироморенигьо...

Шифро. Эл-ле, вессии!.. Ме чуй гуьногькор бисдорум?.. Чуй гуфдирум бегем?.. Туь нисе дануьде бегем, ме мендил небесдуьмге, мере серегижи туьрде гуфдире?

И гэйлонеш кеширенуымго — алза дендугьоме михэ-
нети, дендунедерду гуырде мере.

Довид. Песк гэчини? Хок эсер духдирго не дер-
мугьошу. Рафде э шегьер, э больница э гьуллуг не-
пой?.. Ме зриту э дуразе гьобош мосдонум, миниву-
сым э газет: тозе хьожик омор, середерди ве дендуне-
дерде э мендил ве гэйлоневоз хос сохде гуфдире...
Увэди мереш зиёдне хьуурмет мибу (*бигьгоре буыр-
миш сохде*) шуввер келе духдир — пирафисур товаришу
Шифро зен Довид...

Шифро. Гье у гофлегьо весси туьре! Э мендил ве
э гэйлонме чь чори туьре?..

Довид. Дануьсдени чьниге, духдер?.. Сер егиле
туь гэйлоне пур сохде, е сеньгле семе э лэглэитуь ми-
донориге, дануьсдебоз э орине-ю э 20 кило хьэк ми-
сухунди, хэржи томбокугьойтуь медиомо...

Шифро. Ме кеширенуымго томбокуго эз муьзд
жойфу туь нисди. Ме хуьшдениме кошдем, гьуллугьинш
сохдем.

Довид. Гьечуни? Эмбар хуб. Гьечуниге духдер! Ху-
до туьре е 50 салигеш гьумуьр до. Эз у 50 сал: 12 сал
дендунедерд giroш, 13 сал гьушдерд — и 25 сал. 12 сал
— середерди ве 13 салиге — шьгьзмедерди. Эгер мун-
де вадарафдиге дуз 100 сала мибоши. Меш э хотур туь
е десятин томбоку микорум, е 200—300 сажан сеньгьинш
миёрум тигьин мисохум... Визор-бизор овурди туь иму-
реки э и гэйлонтуьревоз!.. (*воисдени бурав*).

Шифро. (*норени гэйлоне*). Э руьхшенди муно ме
дануьсдегоргьойтуь... Эже рафде? Хуб-гьо ебо виним
чь гуфдиге сэхьибгой Рафоил?

Довид. Рафоил юш омореву. Е глэйбкеше куки.
Чуьтариш бисдоге очугь гуфди... Мере мугу духдер
ишмуре хосде воноде. Эриме мугу гьеми бебе бош, гье-
мнге хуьсуьр. Эз коргьо веде биреники, ишу э еки гоф
сохлет.

Шифро. Бошгу дие. Меш пуьрсирем, дануьсдем.
Пуккинендее кук нисди. Бебешуш фэгьир—саламете
одоми бу.

Довид. У дузи-гьо. Оммо э и земоне, духдере вое-
суьз имуре э министриш эри доре ихдиёр нисди. Дореш
нидим.

Шифро. Меш мугум чь буге? Ме туьре шинохдеш
ние шинохденбуьруьмки... Э жигей хуьше динж гердо,
дедей огол зе мере... Меш 13 бегьем биребуьруьм, э 14
луьнг доноревуьруьм. Эдебирим гьинд-гьинчу возире...

туьре мугу, духдерме, э шуввер дорейм... Гьич ме ранг
туьреш диревуьруьм?

Довид. Эри-гьо, мивинириге рази нибисдори, чьни-
ки чьвутьни э куьллуь Исфогьониш офд ниёмо... Э мен-
дил туь ошугь биревуьруьм...

Шифро. Ошугь не сэгьэ э гьирогь мунугу. Гьери
гу виним, чь сохде воноде?

Довид. Гьечигьо, огьферин духдер гэзиле! Иму-
гой гуйге екем эгьуьл омор э сер туь!

Шифро. Весси-гьо! Ишмуре хуно гьемме эгьуьл-
менд нибуки!..

Довид. Гуш вени, даравгу э бегьин туь. Динор дир-
тегьо миьв. Мугуи, духдерме, эритуь илчигьо дери. Ра-
фоил бригадир колхоз Сталин. Чьв жугьоб доре? Эз
гьовогоь мидани.

Шифро. Эл-ле, туь чь гуфдире. Содугьлейме шор
биёво. Лап разиш мибу. Рази небире чь ихдиёри ур!

Довид. Э гов хьэмейдигь! Ме гуфдирере шинов.
Мугуи, юш—Рафоилиш диртегьо э хунейму оморенини.
Мивини—эгер лов-хэнде сохд, данки—разини. Песде
меш миём кутэхь мисохим, марасим.

Шифро. Глэил хубе куки. Божерени. Кошги гьис-
мет нибисдо... Худо гьиншде, салиге невере э гьужогь
вегуьрдени гердойм...

Довид. У мендил туь муно эри холешму. Бегьем
бисдо варасд. Э хори не таси не хьомум. И гов хьэмей-
дин невереш э гьужогь вегуьрд. Ме эдем рафде. Симо-
вор вени. Эз у нермегьо ку эри луле кобоб. Помодур-
чи дери имуре э хуне?

Шифро. Эри, эри, бошгу. Гьэл дедей дареву э гер-
ден Содугьлейме. Гьемме бегьем мибу. (*Довид вада-
рафдени*) Шовуне ховгьойме миё бу... Шову э хов да-
рафде диренуьм еки мере эдей гьидуьш доре... Эле,
туь вадарафдей?.. (*норени гэззэй гуише, тэхде-тевер,
буьск не помидорго*). И тегьериш земоне мибу? Дух-
дер, худо мебуро 20 сале эдей бире... Те имугьой той-
гой энуре 5—6 глэил небу? Э хуней дедейхолу неьвт!..
Еки инжо, екиге унжо, дуьсеиге э хьэёт видо-видов несо-
хут?.. Эл-ле гэздой холуь энугьоре вегиром ме. (*Диро-
морени Динор, геидени сер столе*).

Динор. Э дей! Ме инжо когьозгьо веноревуьруьм-о?
Шифро. Гене чь когьозгьо? Вэхд когьоз чи нис-
ди. Нуьш екем семе нун ху.

Динор. Дефдереш не офдум. Себэхь бригадаре аванс доренини...

Шифро. Ме, духдерме, олонис нисе дануьсденуьм. Дефдериш недирем. Нуьш, мере гофи э туьревоз.

Динор. (Хандуьсде). Чув гофи туьре э меревоз, жон дедей?

Шифро. Содугълейтуь шор биёво, мере гофи. Нуьш ебо. Туь балайме, холуйтуь муно, чуьккледе нисди. Тойгъойтуьре худо мебуно, пенж-шеш глэили. Эри туь хэйли вэхд илчигъо дери. Пошней дер имуре хуьрд сох-дет... Чув жуьгоб доре?

Динор. Пошней дере, жон дедей, гуьвч мисохим. Эхи кини угъо?

Шифро. Ки мибу?! Е божорене хэлеф суьрхи!..

Динор. Суьрхини небуге глов-суьрхи доре? Нум невери?

Шифро. Эл-ле, дуьргердо эри чув неве?.. Рафоил, бригадир колхоз Сталин. Е саламете кук.

Динор. Гьери. Песде?

Шифро. Песде чутар? Гуьле мигирим э десде.

Динор. (жуьгоб нисе доре, Э когъозгъоре гешде-ки хундени).

Э гьер тараф десде-десде,
Хунчей гуьльго десде-бесде.
Пушущ мэкбер, гуьллуь тефде,
Эз кор, дуьлшор, гьемме хэнде.

Хунит мэгли э э эвоз,
Э и шори эн и колхоз.

Шифро. Ме эз туь эдем гоф хэбер вегурде, туь эдей мэглинигъо хунде. Худо гышдге, э глэриситув ошугъгъо миёрим, хубе мэглинигъош мухунут...

Динор. Туьш мухуни дедей? (хундени).

Жофой колхоз — бегьер суьрхи,
Софой колхоз — гьемме тухи.
Гуьвот жэглмет, гьемме екжет.
Дусди, хуьвурмет — кориш, шербет.

Хунит мэгли э э эвоз,
Э и шори эн и колхоз.

Шифро. Ме тойтуь бируьмгъо, духдерме, чор глэйлуэ э эйлонмейме.. Ме чув сохум, земонени. Гьери жуьгоб ди дедее. Пире вэхд имуни. Дуьл имуре шор сох!..

Динор. (Хундени).

Пури суьмбуьл, бегьер тэхуьл.
Артыш бири гъэдер мэхьсуьл.
Зури, тигъгъэт, э вэхд вечи.
Меди донеш пучи-гычи.

Хунит мэгли э э эвоз,
Э и шори эн и колхоз.

Гьери песде, жон дедей?

Шифро. Песде, гуфдируьмки. Холуйтуь муно, у Рафоил, е менем гуфдиренигъо угълени. Хубиуре гъэдериш нисди. Чув гуюм, ме ху, ме хис!..

Динор. Туьш дедей унгъэлер тэглриф медио! Уш мере хуно заочно хунде э агрономи... Ишму чув жуьгоб дорейт?

Шифро. Ме духдер ме дочки-мочки нисе дануьсденуьм. Юш э бебешмуревоз гоф сохди. Бебешму жуьгоб дорики иму, бебе-деде разиним. Оммо эз духдериш хэбер вегирим. Уsole жовон мибисдоге бебешму гечу жуьгоб нидо.

Динор. Усол ки гуфди? Хубе корсохи...

Шифро. Эри, юш оморенини э хунейму... имугъой миё биёв э туьревоз э тегьер уруси эри гоф сохде.

Динор. Жон дедей, тегьер уруси чутар бире?

Шифро. Меш туьре хуно хундегор мибисдорумге мидануьсдуьм... Эгъ, чутар бире? Боглов-боглов... меш мозоллу мибисдорумге э гъэншер бебешму гьисмет мибисдорум. Гоф бебешмуре мегуьрдуьм?.. Наз туьре михуьруьруьм?..

Динор. Хуб, э гоф туьревоз, жон дедей, чув миё бу имугъой?

Шифро. Чув миё бу? Гьозор чи. Мере ихидёр нисдики э хуне эри гоф сохде. Гьелубоди бебешму лэглэй-мере зерени... Ой туь гъечини, дуразруй муьрдегъойме гов хъэмейдигъини... Дие чув гоф мунди эри гуфдире?

Динор. Жон дедей, туьре гъэгр меёвгу. Ишму зенгъо, эз овилхунегъо рафде, гъоврегъоре сула-сула сохде гъэйр гъичиш нисе дануьсденит. Гечу вердуьш бирейт. Оммо э и земоне, э девр совети угъо буше ихидилотгъои. Эз овомишуни, эз нехундеишму...

Шифро. Эри-о, еки туьни эгъуьлменд, екиге бешму, дананмендгъой гъуьлом. Ние диренуьм, гьем-мере бэгъ-бэгъ сохдейт рафде.

Динор. (Хандуьсде) Уни, хьозуре бэгъ эдестуь де-рики... Туь шедей, симовор вени, ме зу мийм... эз у миро-богъш ведировун...

Шифро. Бошгу, бошгу бирорлейтуь шор биево. Гьечи-гъо! Ебо дуьл деее шор сох!.. Вэхди балайме, холуйтуь муно, вэхди!

Динор. Весси-о! Мивиним... (э вадарафдеки) Эри, инжо е духдер гуьржи оморенини, те ме оmore э гоф ги уре, ме зу могордум...

Шифро. Песг, Рафоил оmore?

Динор. Бошгу, бошгу. Э пушошу чой ни, меш мийм (вадарафдени).

Шифро. Соки игъо хундегоргъой. Меш мугум чуй буге... Гъейбиш буге, духдерлеймеш разини, эз дуьлиле-юни... Э хьисобевоз угъо буррат, бесдет э тегьер урусн... зинде хъейфои... Эй и муьтгуьжуьзгоре дире мундейм... Мердиш вадарафд рафд. Ебо бошорени мидорум уре... Мидарафд эз гьомбор шоробиш медировунд. (сес дер) Кини? Киниге ди-ро-биё. (вэхуьсдени) Э хьисобевоз до-морлеймейн. (вокурдени дере. Диреморени Сарра).

Сарра. Можно зайти? Здравствуйте!

Шифро. Эл-ле, и мотишке кини?

Сарра. Динара здесь живет?

Шифро. Динорлейме?.. Эри, утур бисегъат гелир. (Э бел гъоборевоз покурдени сер стуле) Утур гъэдово-лим!

Сарра. Спасибо матушка! (нуьсдени).

Шифро. Мотишке вече мотишке юни... Дуьшменун ме хочперес нисдики!.. Хок э сер эн и.

Сарра. Динара скоро придет? Мне говорили, что она пошла домой...

Шифро. Эле, вой сохом эритуь... пошул сегое му-гую... Дуьшменун Динорлейме пошул юхту... Э гъэн-шерме хубе одоми расд мийв?.. (Нуьсдени гъэйлоне су-хундени).

Сарра. Она мне срочно нужна, я должна сегодня-же выехать обратно, как мне ее найти?

Шифро. Мое нанти-пант билмез. Хуние серме зу-гун эн ире эзже данусе?.. Мердиш вадарафд рафд.

Сарра. (фегьм сохдени э сер стол веригъо журнал-горе). Да, она заочница, конспекты...

Шифро. Ме ире чуьтар э гоф гуьруьм те Динорлей-ме оmore?

Сарра. Да, она знатная бригадирша... Горянка, до-билась больших успехов. (Эз Шифро). Твоя Динара поедет в Москву, на сельхозвыставку.

Шифро. Мое бильмез! И гьирмизи зере ловгъо папрусиш кеширени... Ме эзинигъоре э шегьер энбар дирем... (вэхуьсде нуьсдени э сер стул). Эй мотишке, мое е гъэселе, зерде томбоку вор (кеширени гъэйлоне дурере рие Сарра).

Сарра. Вы, что, трубку курите? Да, еще многие горянки курят по старому обычаю. Это нехорошо, ма-тушка!

Шифро. Э-ле, хок эсертуь, гене дуьшменун мере мотишке гуфди.

Сарра. (Суваруьсдени). Ой какой едкий дым...

Шифро. Э-ле вой эри эн и назкие хонум, дурей эни гъэселе томбокуреш нисе вегурде. Эшег небилер зегъфоронин гъэдуьри. Игъо вердуьш бирет э дуразе попрусьго. Ширине дурей, бабейтуь муно. Гь-о, дур-ре!

Сарра. Что? Дуря? Я дура?

Шифро. Эри, эри дур-ре!

Сарра. Как вы смеете меня назвать дурой? Что я Вам плохого сделала?

Шифро. Гьери, гьери. Эжеб, дуррей!

Сарра. Что за женщина! Языка нибильмез, а на-зывает меня дурой (чаруьсдени эйн).

Шифро. Эл-ле, мотишкелейме гъэгъри бири. Гис-ней э хьисобевоз... Те Динорлейме оmore, екем лухъуьл-хуьт декуьнуьм э руригъой эн и... (вэхуьсдени, буьске вегуьрде помодургъореш норени э гъи-рогъ) Твое эз чул оmore, гисне, бисегъат холуйтуь муно, кобоб не екле по-морду...

Сарра. Что? По морде?

Шифро. Эри, эри е келе гьирмизине помордиш.

Сарра. Не пойму, дурой назвали, еще хотите мне по морде дать! Вот гостеприимство!

Шифро. Эри, эри бабейтуь муно. (бурмундени муьсде) Ини э и келе поморди...

Сарра. Вот странно!

Шифро. Эл-ле, и хуние мотишке лап делуьники.

Сарра. Вот народ. (вэхуьсдени) Баба, больше ни-чего. Баба!

Шифро. Бобо? Гьо, хуние зугуниш нисе дануьсденуьмгеш, гене варасируьм. Бобо, ошней эн и бире-бейер? Бобо, кенте, юхту... хок эсер эн и чепел!..

Сарра. Невоспитанная.

Шифро. (нуьшундени) Нуьш, ултур Боболейтуь муно.

Сарра. Не пойму, куда я попала!.. Наверно не дожусь я Динара.

Шифро. Динорлейме? БисэгIэт, Боболейтуь муно! (нуьшдени эри бубск вокурде).

Сарра. Как с ней говорить? Я по ихнему не знаю, а она по русски не знает... Может по грузински чтонибудь поймет. — Слушайте, мамаша, Садоури хар?

Шифро. Чув, чув? Кини хэр?

Сарра. Генацвали, садоури хар?

Шифро. Эл-ле, вой эри эн и. Кини хэр?

Сарра. Вы, Вы садоури хар?

Шифро. Бур сес туьре, дуьшменун ме хэри? Утанмиш, хьэл — ов нисе бире? Ме эз туь чендгэдер келеуьм, мере хэр гуфдире? Мотишкеи дие, мотишке, хок э сер эни.

Сарра. Я Вас спрашиваю: откуда Вы? А по нашему — садоури хар.

Шифро. Гене гуфди, ебош нэгI, садбо хэр.

Сарра. Да, да.

Шифро. Эле, вой сохом эри туь. Мое Динор гелди, ме туьре хэриш мигилуьм сохде, лап унигеюш...

Сарра. Генацвали! Почему обижаесть? Шени чириме!

Шифро. Чув, чув? Жирмишиш мисохи? Хуьшдере хэр гуфдирейгьо вес нисди, жирмишиш сохденини туь мере? Повунгбойме зёиди э пушой худо.. Ебо эз пушой чумгьбойме гьойде! Гьойде, хэр урус! (бубск э дес дериши сохде ведекурдени) гьойде, Бобо пошул, ошней — бобо!

Сарра. Что за люди? Не пойму честное слово. Хорошо, хорошо, ухожу (вадарафде).

Шифро. Ме 36 сал элем хуне-хунди сохде, мере, дуьшменун мере, хэр гуфдирегор небири. Уьстелуьге жирмишиш мисохоум мугу туьре. (Эз хуьшде вадарафде) Ме у хьэсёуьзе э и бубсгевоз сула-сула мисохдум... Эжеп бу?.. (сес пое-пой. Вогошдени песово, серсоне хуно) Ой хээрй! Омо! Вогошд, вогошд омо... гьёисэгIэт жирмиш мисохо мере!.. (офдорени) Куьшд мерегьо!..

Довид. (Диреморени) Чуьни? Чуь бири, духдер?

Шифро. Туьни?.. Эл-ле, дуьлмере берд!.. Зубош, е гьэдегь глов ди, муьрдуьм...

Довид. Чуь бириге негуи?

Шифро. Мепуьрс!.. Куьшдэбу мере... Эденбу тикетике жирмиш сохде... Глов дит!.. Муьрдуьм... ой сурулгьо!..

Довид. (Дорени глов) Кибу эхи? Негуи?

Шифро. (Хурдени) Е мо-тиш-ке...

Довид. Коми мотишке! Туь чув хунде? Небуге кефуьз бирей. (десе вонорени э пушони Шифро) ГIэтош невери... Дие вор эричув хунде?

Шифро. Чуь. ГIэтош? ГIэтош дараво э руритьгой эн у... Вор хунденуьм? Екемиег э хьэл нибисдорумге ёггин митасунд мере... Худой сэхьиб гIулом басарат эн у мотишкере бесд... гене дуьлмере берд (ов декурдени э сифет хуьшде) ёггин жирмиш мисохд...

Довид. Кибу эхи?.. Зугуьн туь бурра омори бегем? Инсоне хуно нуьш, гу, винуьм.

Шифро. Эл-ле, е мотишке диремо, е элли-киршон-луь, чув гуьм: э туьхьмекгьо хьэк невомундэбу, унгьд-дер совусдэбу э сифет хуьшде, е бор хэри жогуьлун куьмуьр совусдэбу э гьошгьой хуьшде, эл-ле, хок э сер эн у, э тукуй Раови гьирмизи невенши, гьеммере совусди э ловгьой хуьшде...

Довид. Гьери песе, кутэхь гу бура!

Шифро. Кутэхь чуьтар? Мереш ой худо, туьре э ме езугь омо!.. Кермереш мотишке эдембу кутэхь сохде...

Довид. Серме эз туь нисе вадарафде. Нечогьнге туь, дара э у хуне дураз бош. ИгIэре одоми оморенини... Угьонигере песе себэхь мугуи...

Шифро. Ой худо! Э гьэвлме и шуьвермеш нераси-ренге, кесе чув гIэйби?.. Пой, нуьш гуьм: Диромо е мотишке, «ме ошней Бобоюм мугу... Туь хэри мугу, садбош хэри мугу»... Песе хун-ю э келле-ю варафденге... «ме туьре миё жирмиш-жирмиш сохум мугу»... гьей вой!..

Довид. Эжен имугьой у мотишке? Рэхьмет гердо бебе-дедей эн уре, ёггин уш дануьоди бегьеме хэр бирей туьре... жирмиш мисохдге, серимуш динж мибисдо эз туь... Вэхиз, дара, узан бош, согьил-богьил мэхун... одоми оморенини... ГIэилгьо миё диловт... Э сер шори, эдей кор гьундермиш сохде... гов хьэмейдигь!..

Шифро. (вэхуьшдени, ручкей дере глов зерени) гьери дени десгьойтуьреш... Туь диреморенге, ме гьечи дануьсдуьм у мотишке вогошди оморе эри тасунде мере.

Довид. Ги, ги (донорени десе э гъдегъ глов) Воисдените поигъоймереш зенуым, токи бур нолей туьре... Овом!.. Хов дирейге, гу хов дирем. Эриме нэгъуыл-тирони мэхун. (сес пое-пой) Ини глэйлгъош оморуйт.

Шифро. Коми глэйлгъо?

Довид. Коми? Домортуь не духдертуй... Угъо буррат—бесдет, имугъой дануьсдет разименди имуреш... Рафоил мугу: «шороб хозур сох, лелей Довид».

Шифро. Э худо шукъур гердо... Дара, дара шороб ведировун, бугълемеш дерн, те кобоб бире сивовориш венуым...

Довид. Глэтош туь гирошд, Назуй хьофджуни?.. (вадарафдени).

Шифро. (э хэл хоригоьре руфде) Чув сохум, э гъевлме расирегор екиш нисди... Шовуне хов мени... Дарафденуым э хов диренуым ме э Милколей холь Ифродевоз э сер битхъэмгъоюм эри шеире тари сохде... бирден, е кафтаре сег, лэлэре вокурде, омо э серме, туьрд эз пойме... е журай эз ме ведирома. Хебер бире диренуым... Мерд ме поймере шишири хэл сохде... е сэлгэт э хуьшде э гужевоз диреморем... Имугъой, и мотишке эз чужьо оморе ведиремогеш недануьсдуьм... Нисди, нисди э гъэвлме расирегор... Дуьлме гъейсэглэтиш мугуиге дуьнг есиене хуно эдей тэнгъ-тэнгъ сохде...

Рафоил. (сес дер, диреморени) Глэмел миёв, холь Шифро? Шохъонгум ишму эхэйр бу!

Шифро. Диро, диро гъэдоволим! Эгъуьбеттуьш эхэйр! Гъемише оморемун туь!

Рафоил. Лелей Довид эжеи?

Шифро. Гъейсэглэт мидиров, гирор нуьш. Хьол-руз ишму чутари, хэлефме?

Рафоил. Хуби, дуьго хооденим эришму!

Довид. (диреморени, чорек шороб эдес дерн. Рафоил вэхуьшдени) Огъ, Рафоили!? Динор эжеи? Нуш, эжигейтуь.

Рафоил. Э рэхъ, э иму у корреспондент гозет расд омо, э Диноревоз э гоф поисл... Туь дара э хуне мугу, меш гъейсэглэт мидирум (Довид нуьшдени э хори, Рафоил нуьшдени э сер стул).

Довид. Кини у корреспондент?

Рафоил. Е зени, гуьржуьни. Э районный газет кор сохде.

Шифро. Духдери? Е гъирмизи зере ловгъо? Гъеу не бу-о?

Рафоил. Эри, эри. Е хубе, эгуьлменде хундегоре денилен.

Шифро. Гъелем у хундегор ишмуни? Дуразруй муьрдегоргъойме, хуьшдере хэр хундебутгъо?..

Рафоил. Кей? Бегем ишму холь Шифро, уре ши-нохденит?

Шифро. Э иглэре диреморе, эхълей энуре худо берол.. Мере хъэлегигер несохди бегем у?

Рафоил. Серме нисе вадарафде, лелей Довид? Динор текелиф сохд э зен, кешит дараим мугу э хуне. Оммо зен эгерде нисе вегуьрденбу.

Шифро. Ом-мон-гъо! Нэгло! Худо мегуё, у э хуней-му дилов... Луьнг эн у хъэсуйзе хуьрд миё сохум... Е инжиш сохум туьре, эз Динор гу у зене э хуне недировуну.

(Рафоиле воисд вэхуьзуь).

Довид. Нуьш э жигейтуь, э мерд! Кидан чув хов дириге...

Шифро. Хов эричуь?.. Ме е сэлгэт овосуне хунденбуьруьм эри туь?

Динор. (Эз буру) Заходите, Генецвали! Чего Вы стесняетесь?

Шифро. Кидан диловундениге? Ме сифет молох-гъемовуге винумгу, сифет эн у Билгъоме зене нэгл... (зурри-дарафдени э у хунейге).

Довид. Вирэхъ дори?.. Сермеш ние вадарафде... (Диреморенуьт Динор ве Сарра).

Сарра. Добрый вечер! (фегъм сохдени иловлере) Мне не удобно, какое-то недоразумение получилось...

Довид. Добрый вечер! Садитесь!

Сарра. Рафол! Мы Вас наверно долго задержали. Рафоил. Ничего тов. Михаилшвили. Присаживайтесь!..

Динор. Мой папа, познакомтесь! Сарра. (гуьрдени дес Довиде) Михаилшвили Сарра.

Динор. Дедей эжеи? И чув биёбурне коргъои? Э дей, дедей!..

Довид. Чуьни бегем?.. Э духдер! Ведино эз песой хьижле виним (вэхуьшдени дарафдени э у хунейге).

Динор. Вы объясните толком, как она могла Вас назвать дуьрой, когда она абсолютно ни слово по русски не может говорить.

Сарра. Мне неудобно. Всё-таки попросите ее. (Эз доруни хуне сес гофе-гоф. Динориш дарафдени).

Динор. (Эз дарадеки) Простите, я сейчас.
Рафоил. Она жалуется на Вас, как будто Вы ее оскорбили. Сам не пойму. Сейчас Динара ее попросит.
Сарра. (хэндусде) Вот странно (Дироморенуьт. Довид, Шифро ве Динор).

Шифро. Хэнде-жэхреш эдей сохде...

Динор. Хэлгэ нифри месох.

Довид. Нуыш, нуыш гьери.

Шифро. (вегурде гэйлоне, нуышдени э хори) Ме 36 сал эдем хуне-хунди сохде, э ме е охмури зерегор небире... И мотишкейтуь мере хэриш гуфди... Чендбо, ченд-бо!.. Эхирде жирмиш мисохум туьре мугу.

Довид. Валла, эз Рафоил гэйбиш гьисди... Ме е нуне мухурдум е нунигере садогьо мидо, е эзуни кор сохдегор мибисдоге...

Шифро. Эл-ле, vessигьо! Гье эзуни гофлегьо бисдоге туьре vessи. Келе мердиш бирей хосиет хуышдере вир ние сохде.

Довид. Эз хосиет ме е зарали нисди, туь гьилигь туьре вир сохдиге...

Динор. А ну, дорогая, генацвели, расскажите, как она Вас обозвала? (Хэндусдени).

Сарра. Я зашла, поздоровалась. Твоя мамаша курила и присела около меня... Почему-то обозвала (хэндусде) душой!..

Довид. Э духдер! Туь и гэруйсе нифри сохдей!

Шифро. Гэруйсе? Хупо мевино у гьечуниге эз дургунни эн у гоф. Ме алза зугьун дануьсденуьм, уреш эри нифри сохде?

Динор. Пой, жон бебе! Э дей! И гэруйс диреморенге, туь мугу гэйлоне вегурде оморе нуышдебири э кин эн у.

Шифро. Нуышдуьм, нуышдуьм балайме. И мотишкейтуь суьгьруьсденге эз дурей гэйлоне, ме възхуышдуьм нуышд эигэреле. Вешенд-фушенд хуышдере, гьэгьри бисдо, вечи тара немерире хуно. Бошгу дие, невововусди дурере, гьэгьри эри чь?

Динор. Мамаша курила?

Сарра. Да, да, курила, пустила дым (хэндусде) обозвала душой.

Рафоил. Неварасирейт бегем? Холей Шифро э хьисобевоз гьечи дануьсди эз дурей гэйлоне суьгьруьсди гуфдире.

Шифро. Эри, эри, гьэдоволим! Мугум эз дуре эдей суьгьруьсде. Пуьрсиреш пуьрсуьруьм.

Рафоил. Чьуьтар пуьрсуьруьт, холей Шифро? Шифро. Чьуьтар? Мугум эз дуре? Дуре?
Сарра. Вот, вот (хэндусде) Правда, мамаша? (Довид, Динор ве Рафоил хэндусденуьт).
Шифро. Чьуьни бегем? Эри чь хэндусденит?
Динор. Сарра-жан! Ой, действительно, недоразумение. Правда, что мамаша сказала «дура»? Дуре,—это по нашему — дым.

Сарра. Как? Дура по Вашему дым? Простите, я не поняла. Простите, мамаша!

Динор. (Эз Шифро). Дура, э зугьун уруси, овоме хэре одомире, эгьуьлсуьзе мугую.

Шифро. Эл-ле, хок вараво эсер эн и зугьун гьечу буге. Эз дуреш овом, эгьуьлсуьз бирени? Песде ме чь тиногькоруьм мотишкейтуь зугьун нисе дануьсде гуфдире?

Динор. Хуб-гьо, песде мугу туь муышд вегурдебири мугу э сер духдер?

Шифро. Ме? Эл-ле хок вараво гьечуьните э сер эн у муышд вегурдегор. Гьери хэбер вегирит!

Динор. (Хэндусде) А как с «помордой»?

Сарра. Мамаша взяла шомпол. Вот так держала кулак, и сказала: «Я Вам поморде дам».

Шифро. Эл-ле, э жигей никиме.. Ме мугум кидан мотишкей туь гиснеиге. Мугум: е буйск кебоб буржунум, е келе гьирмизине помордиш...

Динор. Чь, чь, жон дедей? (гьемме хэндусденуьт).

Шифро. Чь чьуьтар? Э ме дуразруй рури не гьишдикти ишму? Ишму эз суд хон-дивонниш залум бисдоритки эриме? Эденбуьруьм шишлем помордини декуьрде э руригьон мотишкей туь, гьей-вой!..

Рафоил. Поморди нигую, холей Шифро. Помидор, помидор мугуют.

Довид. Гови дие, гов хьэмейдини.

Шифро. Эл-ле, vessи туышгьо! Туыш хундегор ведиреоморей эриме. Ме дануьсдеймере хуно гуфдирем. Меш мугум чь буге?

Динор. Не поняли? Ой комедия! Мамаша хотела Вас угостить шашличком с помидорой, вот величиной с кулак (бурмундени «помидора») (хэндусденуьт).

Рафоил. Ой, холей Шифро! Поморди э зугьун уруси, эз сифет муышд зерере мугую...

Шифро. Эл-ле, хок вараво эсер эн и зугьун. Эз гьирмизине помордиш у тегьер гоф бирени?

Довид. Э сер зугуьнго хок варафди рафде, туь бегьме зугуьн нисе дануьсде гуфдире, эй о-вом-м!

Шифро. Хуб-гьо, гуом ме овомуьм, нехуьндегорум. Песде и хундегоре мотишкейтуь, дуьшменун мере хэр эричуь гуфдиребу? Мугуиге е нуьг-дегь сал э меревоз хэьгергили сохди...

Довид. Нуьг-дегь сал герек-нисди... менил туь му-но эри холе!

Шифро. Вессио! Ебош негуфдио, е сад-бо... Эз-унбэгьдойте туьре гьелем жирмишиш мисохум мугу. Гьери уреш пуьрсит дие!

Динор. Генацвали, Сарра! Мамаша, домашним судом оправдана. Имеется контр-жалоба, мамаша жалуется, якобы Вы ее тоже обозвали, оскорбили.

Сарра. Я? Боже упаси! Никогда не позволю. Что Вы!..

Рафоил. Минуточку. (Эз Шифро) Чувтар нифри сохлебу ишмуре, жон холей Шифро?

Шифро. Эз ме мугу, эз душменун ме...

Довид. Эз дуьшменун туь эри чуь? Лап эз хуьшдени туь...

Шифро. Весси-о! Иш хундегор ведиремори эриме.

Динор. Гу гьери, жон дедей!

Шифро. Гьишдени мере бебешму? Эз ме мугу, «твое хар!» Сад-бо хар. Устелуьге, жирмиш мисохум туьре, мугу.

Довид. Э чуь зугуьн гуфди эхи?

Шифро. Чувтар э чу зугуьн? Лап э зугуьн жугуьри. Эз меш хуб, эз туьш зьид.

Динор. У зугуьн жугуьри нисе дануьсде эхи!? (Эз Сарра) Вы, что по нашему понимаете?

Сарра. Я? Абсолютно нет. Ни слова.

Динор. Мамаша утверждает, якобы Вы говорили по нашему, что она хар. По нашему хар—это осел.

Сарра. Неужели? Да, я сейчас помню... Я её спросила по грузински, думаю она хоть понашему, чтонибудь понимает... Я спросила: садоури хар? Жени чириме!

Рафоил. Ой, ой!... я понимаю кое что по Вашему, Это значит —Вы откуда, дорогая моя! Так что ли?

Сарра. Да, да. Что здесь плохого? А мамаша взяла шомпол и выгнала меня из комнаты. (хэндуйсденубьт).

Динор. Ой дедей. Духлер эз туь хэбер вегуьрди, ишму чуьжоинит? Э зугуьн эн угьо гьисди—садоури хар.

Шифро. Эл-ле хок эсер эн у зугуьниш. Муьггуь-жуьзгьой худонин.

Довид. Эз туьш зиедте муьггуьжуьз бире?

Шифро. Весси-о! Иш дануьсдегор ведиремори, Эз хэр зьидте гоф гьэгьет гердо эри энигьо.

Довид. Гьэгьет бисдоге екилелей офд миёв эри дерму эз хунейму... Гов хьмейдин!

Шифро. Чуь гуом ме э туьревоз.

Динор. Песде, хэбер вегуьрди: Генацвали, жени чириме! Егьэни, гьодоволим, соки, гьэзизе, дусд ме.

Шифро. Чуь гуом. Эгьенер эз жирмиш сохде гьэзиз не гьэдоволним бирениге, мере герек нисди. Эришу му-нуту у жирмиши. Худо офири-офири шенде и негьогьне зугуьнгоре.

Довид. Рэхьмет лап э у менил туь. Е зугуьн туь хуби. Эй овом!

Шифро. Чуь сохум. Овомуьм дие. Нехундем туьре хуно турой урисире.

Рафоил. Вы наверно не поняли? По нашему хар — это эшак. А чириме это разорьву: А мамаша подумала, якобы Вы ее оскорбили, назвав эшаккой, кроме того грозитесь разорвать ее (хэндуйсденубьт).

Сарра. Вот, действительно комедия! Мамаша, простите меня. Мы друг друга не поняли. Извините!

Шифро. Эз вини эричуь? Чуьни бегем вини дуьшменун ме?

Довид. Эй гьогь! Вини не лэгьэ негуфди-о. Михило сох, мугу.

Шифро. Ишму мугу нэгь. Эл-ле, хок варово э сер и зугуьнго. Эз виниш, михилоли бирени? Муьггуьжуьз-гьой, гьэдоволим... Дузи овомуьм, нехундем...

Довид. Гьо, гьечигьо. Ебо семе эгерде веги. Иму-гьой эгьуьлменде зен, биёр суьфре деше.

(Шифро ве Динор дешенденубьт суьфре).

Сарра. Если я долго буду работать в вашем районе, то обязательно должна научиться по вашему говорить.

Рафоил. Да, не мешает. А то получилось недоразумение.

Сарра. (Эз Довид) Как, папаша, много трудней заработали?

Довид. Пока 375 имею. Завтра, выдают аванс — по 10 руб. деньгами...

Сарра. Да, я знаю. Я присутствовала на заседании правления. Ваша дочь Динара и этот молодой человек Рафо, попали в списки кандидатов на сельхоз-выставку.

Рафоил. Наверно в этом месяце поедem в Москву. Довид. *(Дорени чорек шоробе э Рафоил)* Деки пейлегоре, Рафоил. Песде эз Москов эри холей Шифро е ленж метрои мэндил миэрит.

Шифро. Весси-о! Э руьхшенди муно хэгьбергьойтуь. Довид. Вегирит пейлегьошмуре. Ме эдем гьенжире э гьэриш эн и пееле деригоре э шоришму. Шолумигьо биёво э гьуьлом. За Ваше перемирие с мамашей!

Сарра. Подождите, папаша! *(Хэндуйсде)* Да, действительно перемирия! И я, мамаша, поднимаю бокал за мир во всем мире!

Шифро. Мир? Эричуь гене дургердо? Э сер шориники мир эри чуь?

Динор. Ой дедей! Мир э зугьун уруси, шолумире, боришмишире мугуют.

Шифро. Эл-ле! Эз хуние муьрдэгьош шолуми не боришмиши бирени? Зугьунгьои дие! Зуьнде хьэйфон!.. Дузи балагьойме, не хундегор овом мубу. Кур не кар хьисоби. Ме балагьойме э пешмуни нехундеи расире нидануьм. Кидан мере хуно чендигьойгеш дериге э и зал?

Довид. Недери, не дери. Тек туь мундебири эри дерму. Веги пейлейтуьре, духдер гьэбиле.

Рафоил. Имуреш *(вэхуьшдени э пой)* е гофи. Имуреш *(нушу дорени Диноре)* воисдени э размендишмевоз себэхэ э ЗАГС бурайм, регистрация бойим.

Довид. *(э пой вэхуьшде, пейле э дес дери)* Вэхуьз, духдер гьэбиле! Веги пейлейтуьре. Домор туь э туьревози. Мозоллу гердошит!

Шифро. *(Векенде мэндиле шендени, гьэйлонеш хуьрд сохдени шендени)* Вир, сур гердо куьгьне гьэдотгьо! Мозоллу, толихлуь гердошит! Э пой-порун ишму шолумигьо биёво э гьуьлом! *(гьэл гуьрдени Диноре, Песде гьэл гуьрдени Сарраре)* Моеш, твоеш михило! Салиге невере э гьужогь вегуьрдени гердойм! Лэхьзим!

Перде.

Хьизгьил Авшалумов

ПРОПАГАНДИСТ ЭН ПАРТИЯ

очерк

Эз диремун и лэгьэре хушбуйбалае мерд э гьуьмуьр хуьшде гуьре лап жогьил веде бире. Гоф сохдей эн уш, рэхь рафдемун юш, дениширемун эн уш — эн дилбоше, жуьргьлэтлуье жогьиле хунои. Гьич нигуи у пенжогь дуь сале мерди гуфдире. Энжэгь сипи бире хэсде муйгьой сер эн у нушу доренуьт, ки у жогьиле одоми нисди гуфдире. Оммо гьозие-гьэдер эн зиндегуни энду, сохде коргьой энду эри амбаре жогьилгьо нишони, примери. Негьогь не нуьвуьсди эри энду эз и дуь сал пушо у пенжогь сала томом биренге Дагестанский Обком комсомол ижире гофгьо:

«Гьэзизе хьовир Яков Авнилович!

Имбуруз, кейки дусдгьо, хьовиргьошму кура бирет э хотур ве гьуьзет эн пенжогь сал эз деде биреншму ве бисд пенж сал преподаватель кор сохдеишму, имуре, корсохьой комсомоле воисдени э ёр биёрим хубе коргьошмуре.

Вэхд бу, жогьиле Советская Республика амбаре четинигьо кеширембу, вилает иму догьуногь бу... Э у четине вэхдгьо ишму дарафдейт э жергегьой комсомол. Э кизлярский, песде э маджалисский. окружком комсомол кор сохдейтгьо вэгьдо, ишму, чуьтар лонгь гьисдиге э большевик, гьеми жуьргьлэтлуь кориш сохдейт, гьеми хьохмой большевикишмуре зиёд сохдейт. Иму эз ишму амбар шор — келегеди сохденим, гьэзизе Яков Авнилович, чуьнки, ишму боворинлуье кук эн Коммунистический партиянт, ишму э гьэрей комсомол келе бире вереморе одоминит.

Э у суьфдеи жовоне салгышму, ишму гьемей эшгъ ве гьувот дуьле дорейт эри гужлуь, муьхкем сохде Дагестански комсомола, эри хуте сохде жовонгьоре. Чувшмуни суьфдеи кукгьой комсомол эриму гъизизуьт, чувьнки дуьл ишму, эшгъ ишму гьемише жовонуьт...»

* * *

Менешире пенж кук бу.

Гьерки энугьоре е ченд гъил бу. Кукгьой эн Менешир э зенгъо-гъилгъошуревоз гьеме э е хьэет зигьисдембруьт. Эз гьеме гъилгъой хуьшде динж, олхогьин бу Менешир. Энжэгъ эз е кук хуьшде, эз Эвнил дуьл энду динж небу. Уре кук небу. Эз е духдеде гъэир. Унегъуре Эвниле кук, Яков эз деде биренге, шори эн келе мерде гъэдер небу.

Хасавюрт, эжеки, увэхди зигьисдембу кифлет эн бебей Яковигъо, е келе слободке бу. Э и слободка зигьисдембруьт урусгъо, кумикгъо, татгъо. Эз гъоширгъо не севдегергъо бэгъэй хуб, те суьройи нун хурдегор небу э гъэриш хэлгъ.

Яков келе биренге келебей энугъо, уре э гъужогъ вегуьрде эри энду хубе раче ихдилотгъо сохдембу. Илогъки хьэз оморембу гъизиле, келебешу ихдилот сохденге, чувтар у э фэхълегъойгеревоз эеки суьфделе вокурдебруьтгъе рэхъ эн мошин э хоригъой Хасавюрт.

— Эри амбаргъо мэхьтеле кор оморембу, — мугъфди эз у келебешу — чувтам паровоз «гъэсб гъовуни» миравге э сер эни шалмангъой гъовуни, миберуьге одомгъоре э гъэриш вагонгъо. Кимигъо суьфделе диренге паровозе эз у куьнд омореш терсирембруьт, э вагонгъо нисс венуьшдембруьт.

Гъил шори келегеди сохдембу эз гофгъо не коргъой эн келебешу: келебей энугъо эз гьеме пушо дири паровозе, рэхъ вокурди эри энду. Келебебэ э пушой гъизил гиде пегъливоне хуо оморембу.

Зиндегунни эн татгъо у вэхди амбар тэхъл — гуруни бу. Э сер тэхд падшогъи увэхди вебу Николай II — дуьшмен эн гьеме жофокеше миллетгъо. Амбаре косибгъоре, ве гьемчуьн косибэ татгъореш не ихдиэри бу э улке, не хори эри кошде, богъ-мэхъсуьл эри веровунде. Яков гъизилле гъисдики, э ёр энунни, чувтам е косибэ жугъур, эз дерд не эз михьтожи хуьшгъ бире, верасде одоми, гугъдиребуге эз бебей энугъо:

— Эвнил, туь е дилбоше-данандее одомини. Бурэ э ки энду келе хьокимгъо, гу э угъо хьол-овхьолет имуре. Хунегъойму тигъинуьт, гъизилгъойму гиснеуьт. Имуре хори нисди. Белки гьеркишуре е тике хори до, сер имуре дуланмиш сохде дануьсдим!..

Эз нуминей жэгъмет рафдебу Эвнил э шегьер Тифлис, э ки эн наместник эн падшогъ. Эзунжо у вогошденге ихдилот сохдебуге э чувжире дервезегъо — хьэрэмгъо зигьисденуьтгъе келе хьокимгъой падшогъи, чувтар зенгъой энугъо э суьрх не зар геймишувтгъе, оммо косибгъо э у хоригъош жомош ние офденуьт эри вокурде.

Гье у чувкеле гъизиле вэгъидой хуьшде Яков эз гофгъо ве шуькеетгъой эн келетегъо дануьсдембу, ки э гъэд шегьер кимигъо сэхьиб келе пулгъо, богъгъо, хоригъо, оммо амбаргъо эз косибэ эдете сэгълар кеширенуьт.

Февральская революция биренге, у вэхди деь сала Яков ученик эн торговое училище бу э Владикавказ. Оммо Октябрьская революция биренге, граждански довгъо сер гуьрде сер оморенге, белогвардейцегъо сер гуьрдуьт э гъэршуй хуькуьмет имуэри женг берде. Угъо амбаре гуж-зулум сохдембруьт э жофокешгъо. Татгъой эн хасавюрт терсире эз гуж ве хунризигъой эн жоллогъой Деникин нен Бичерахов гьерки э е тараф вирихде рафдебруьт: э Моздок, э Кизляр ве э уьзге районгъойгъей эн Ставропольский край. Э гъэрибэ жигегъо угъо келе гисней кеширембруьт, эри нуьшде жиге, эри хисире хуне нисс офдембруьт. Гиснее совере гъизиллегъо тире, шир недерие пушдугъой дедегъошуре кешире, божэхъ зере гиридембруьт. Яков э у серсоне вэгъидогъо кифлете вир сохде, хунесуьз — сэхьибсуьз офдоребу эз и шегьер э у шегьер, гисне, тешне.

Советская власть дербодогъун сохд гъэчэгъгъой Деникине, Бичерахове ве эн де контрреволюционергъойгере, ники ве шолуми омурд эри хэлгъгъо. У гьемчун хилос сохд и сэхьибсуьз, хунесуьз мунде оворе бире гъизиле эз секонегъо ве гиснегъо. У оморени э шегьер Кизляр. Сэхьиб эн и шегьер пушоте келе богъдоргъо ве севдегоргъо бу. Имугъой фэхълегъо, косибэ ранжбергъо серберэхьи сохдембруьт э гьеме жиге. Коммунистгъо ве комсомолецгъо э жиге коргъо, э собраниегъо мэхуьшдуьт гоф мисохдуьт э пушой хэлгъ, мугъфдируьт э угъо, чувжире рэхъгъо норетге эри энугъо Ленин, советская власть, жофокешгъо хуб зигъуьт, параменд бошут гугъдире. Нум коммунистгъо, омурдетгъо хилоси ве азадигъи эри жофокешгъо, нум эн жовоне комсомолгъо

хьюрметлукъ ве одлукъ бу э лэглэй эн хэлгъ. Гьер жовон эри хушде ниет ве войге сохдембу эри бире член эн Ленински комсомол, гъовхо берде э жергегой эн эри бузукърге кор Ленин.

Шори ве мозол эн шаздегъ сала Якове гъэдер небу уре э комсомол веугурденге. Э 1925 сал у бирени секретарь эн ячейкей ВЛКСМ эн шебгер Кизляр, песте заведующий эн орготдел окружном комсомол. Э 1927 сал Яков Авнилович Кукулиева вихденукъ секретарь эн Кайтаг-Табасаранский окружном комсомол.

Партияре герек бу хундгоре, марксистски образований кадрго. Унегууре э 1929 сал жовоне коммунист Кукулиеве э узге жогиле национальные кадргьоревоз эеки фуърсорукъ эри хунде э бузукърге столицай вилеет иму, э Масков, э КУТВ (Коммунистический университет эн жофокешгой Восток).

Э войге ве шориревоз дениширембу э фиреге кучеггой эн Масков жовоне студент. Гье суьфден русзго у оморенге э КУТВ, у е гиле рафд э Красная площадь, э ён эн гъэдимие боруггой эн Кремль, э Мавзолей эри дире глэзизе чигьрет эн Ленине.

Евош-евош, сере гъуз гуьрде фураморени у эз пилонконгой эн Мавзолей э могъбули ве желе муьгъбетевоз, суьгъде кук э глэзизе бебе дениширере хуно, дениширени у э чигьрет Ленин.

Ини у одоми, комиреки и ченд салго эз дануьсменд бири у э дуьл хушде гуьрди; ини у бузукърге сервор, рэхъ ушукъгъи ве мозоли вокурдиго эри хэлгъго. Ини Ленин, хьохмой эн комире ки у омори э Масков эри хунде.

Э 1932 сал Яков Авнилович верасдени КУТВаре, уре ЦК партия фуърсорени эри кор сохде э Средняя Азия. Э Масков эхундекиш Кукулиев э вэхд отпускгой хушде оморенбу э ватан хушде, э Догъисту, бегьем сохденбу э у Дагестански обком партия тапшукърмиш сохде коргоре.

Э 1930—31 салго э Дагъистукъ э узге республикагойгере хуно сер гуьрде оморени коллективизация. Оммо кулакго, зирдукъмигой эн кулакго сер гуьрденукъ эри берде агитация э гъэршукъ колхозго. Овоме, лес мунде косибгоре, иллогъки зенгоре, хъэлово сохдембукъ э активностго.

Егиле Кукулиев оморенге э 1930 сал э дигъ Башлах Кайтагский район колхоз эри гуьнжунде, э сер эн оморему ижире гъозие: е десде зенго, тоьгъигъо э дес

дери ведабуррани иловлей энуре. Кулакго дануьсденге, ки Кукулиев омори э дигъ колхоз эй гуьнжунде, э зенгой дигъ дургуне гофго гуьддире эз товун колхоз, хъэлово сохде фуърсореву э сер эн. Сифетгой зенго глоси бируьт, гъошгъошу дуьллу. Еки эз зенго, огъиле зен, тухмох э дес дери омо гуьрд жилов глэсб эн Кукулиеве.

— Нисе воисде имуре колхоз. Дес ке эз иму, небуге..., — э хуьрш ве гъэгревоз гуьди зен.

— Эри, нисе воисде имуре колхоз, бура эзинжо те сер туь согъ гъисдиго, — хъэрэй веугурдукъ кура бирегорго.

Кукулиев э сер офдо гъе у сэглэт: эгенер у е гъэлетие, енебуге хъитиьсуьзе гоф гуьддиге, у эз расдиш эзиглэре согъ нивогорду, не партия э у тапшукърмиш сохдигъо кореш бегьем сохде нидануь. Э глэдотовоз э дигъ гъуногъ оморенге, уре хуьрмет сохде, эз жилов глэсб эн гуьрде бердени э хуне. И глэдоте дануьсде Кукулиев, гуьддирени:

— Амбар согъ боши, холе, э ме, э гъуногъ хуьрмет эри сохден. Воисде гоф, дигел ишмуре песте мугуит, э сер чумгойме, эз дес ме вероморере мисохум эришму.

Те эз лэглэй огъиле зен гоф ведироморе, Кукулиев фураморени эз кул глэсб, дорени вожоре э дес зен. Имугъой э глэдот гуьре оморигъо одоми гъуногъи, жилов глэсб э дес эн зен дери, э руй гъуногъ гоф овурде, э у хэто лоигъ нисди.

Чорей огъиле зен нисе бире, веугурдени глэсб эн уполномоченный обкома, оморигъоре эри колхоз гуьнжунде, гоф несохде вогошдени песово. Кукулиев дануьсдени, ки зенгой дигъ песте гене могорду хъэлово мибу э у, кулакки элементго белки гъэсд сохдгеш э жун эн. Оммо э дуьл эн у сегъм нисе оmore. У большевики, у бие партия э ю тапшукърмиш сохуьго коре бегьем соху.

Амбаре одомигъой эни дигъ шинохдембу Яков Кукулиева эз у вэхдевоз, кейки у секретарь окружном бугъо вэглдо. Еки эз дигъбонигъо, куьнд бире эз Кукулиев, «хощ омори» сохде уре, гуьддирени э гуш эн у: «Хъитиет бошит, хьовир Кукулиев. Инжо ужире одомигъо гъисдукъ, э ишму гъэсд мизенукъ. Кулакго не зирдукъмигъошу уегъ поискдет».

— Олхогъин бошит, — жугъоб до уре коммунист Кукулиев, — иму, большевикго нисе терсиреним.

Э и дигъ амбаре куьгъне партизангъо ве актив дебу. Уполномоченный обком кура сохлени угъоре, гуфдирени, верасундени э угъо мэгъной эн колхозе, эричъ партия теслих нориге э дигъгъо колхозгъо бу гуфдире.

— Э гъэрешму амбаре партизангъо деруьт,— гуфдирени у эз кура бирегоргъо — э гъинор ве хун ишмурево э жиге овордейт советская власти, женг берде э гъэчэгътой эн имама Годинскирево ве генерал Деникинево. Рэхъ эн колхоз — рэхъ эн социализмеи. Гъеме хоригъо, девлет бие вегурде биев эз дес кулакгъо, доре биевт э дес косибе ранжбергъо. Угъо бие бошут сэхъиб эн хори, эн мозол. Эришму гъэиб, номус нисдими, ижире партизангъо э дигъ дерики, актив дерики, зенгъой дигъишму э гоф кулакгъо э вор верафде ведироморет ведабурат э тухмохгъоревоз пушой рэхъ эн уполномоченный обкоме, вэхуьшдет э гъэршуй эн колхоз?..

Е ченд руз гирошде бэгъдо Кукулиев рафдени эзи дигъ. Гъеимн гъе у огъииле зен жилов гъэсб энуре гуьрде, овордени э ки эну. Лов эну исэгъэт хэнде бу.

— Бэхшлемеи сох, балайме, — гуфдирени у эз уполномоченный обком, — хубчи омор — туь имуре э сер дешенди, колхоз гуьнжунди эриму. Имугъой иму верасирим колхоз эри хэйр иму, никимун гуфдире. Дие иму э гоф эн кулакгъо эз сер ни ведарайм.

Яков Авнилович венуьшдени э гъэсб хуьшде, рафдени э е дигъиге, неденишире э четинигъо ве секонейгъо у э жуьргъэти ве дуьлхоширево рафдени тапшурмиши эн партияре эри э лоигъиревоз э жиге оворде.

Э Средни Азия биреки хьовир Кукулиев гировундени партийни кореш, педагогически кореш.

Келе фирегуьт буллуье хоригъой эн Узбекистан. Э и герме чухъмелуье улке, э гъэд эн ченд сад салгъо ченд жиге гъознегъо гирошдет. Гъуьнши эн и ижире гъэдимие келе улкегъо — эн Китай ве Индия, хоригъой эн узбекгъо эз зуревоз келе мэгърифетлуье оводуне хоригъо бируьт. Императоргъой эн Рим, шогъгъой эн Иран, султангъой эн Турция, халифгъой эн гъэреб ченд гилегъо э ченд девргъо э лешгергъошуревоз оморет э и хоригъо эри вегурде угъоре. Буле тэхуьлгъо, емуьшгъо, раче мэхъшугъой эн Средняя Азия кешире овордембируьт у гэмэхъоре талавурчигъоре, буй эн хун гисне гуьрге кешире овордере хуно. Узбекгъоре буьзуьрге шоьгъир Навои бугъо вэгъдо англичангъоре гъеле Шекспир небу. Оммо неденишире э куьгъне култура, э биреи э Узбекистан божорене талантлуье хэлгъ, те

Октябрьская революция бире Узбекистан амбар песс мундебу. Советская власть э Узбекистан вокурдени школагъо, институтгъо, научные учреждениягъо эри гужлуь сохде култура ве данандеи эн жофокеше Узбекгъоре. Е ченд сал Кукулиев бирени заведующий кафедрей эн Маркизм-Ленинизм эн педагогический институт э шегъер Андижан. Э 1940 сал высшая Аттестационная комиссия дорени уре ученый нум — доцент.

22 эн июнь 1941 сал гъушунгъой эн гитлеровская Германия шишире оморенге э сер буьзуьрге Ватан иму, ученый коммунист, кафедрей эн институте гъишде рафдени э жергъой эн Советская Армия. Эз хотур бирмунде гъиноригъой эн э вэхд довгъо командование дорени уре орден Отечественная война II степени, Орден «Красная Звезда» ве е ченд медалгъош.

Довгъо верасенге офицер Яков Авнилович вогошденеи э ватан хуьшде, э Дагъисту. Е дегъ сал э партийная школа, эзунбэгъдойте э государственный университет кор сохлени у заведующий кафедрей эн История партия.

История буьзуьрге партиере пропагандировать сохде, жовонгъоре э пример, э нишон эн оловлуье кукъой партиеревоз хуте сохде — у гъэзизе кор эн коммунист Кукулиев.

Яков Авнилович неки хубе мэгъгнолуье лекциегъо хунде, у гъемчун гъисди дануьсменде талантливый педагог — воспитатель.

Егиле э университет биребу ижире кор. Яков Авнилович э урок диоморенге, студентгъо, чухъам гъэдот гъисдигъоре хуно э советски студентгъойму, гъемеки э пой вэхуьшде уре хуьрмет гуьрдуьт. Оммо еки эз студентгъо эз жигей хуьшде невэхуьшд. Яков Авнилович, гоф несохде, тигъэт дениши э у студент. У э хуьшде домунде, евош вэхуьшд эз жигей хуьшде.

Е ченд рузиге бэгъдо Яков Авнилович огол зе у студенте, пуьрси эз у: э коми съездгъой партия меселегъо тэслих сохде омореву эз товун политикей миллет партия. Эз жуьгъоб эн студент ве дибу, ки у хуб дануьсдембу и гъэрзоргъой эн партияре.

— Им у гъэршуй комижире гъэдотгъой эн миллетиним, — пуьрси эз у Яков Авнилович.

— Эн усоло гъэдотгъо, — жуьгъоб до студент.

— Дузи, — рази бисдо доцент. — Оммо э гъер миллет, гъемчун э Дагъистуймуш, хубе гъэдотгъош амбар дери: хори, ватан хуьшдере хуб эз дуьли жуни хосдеи. Э сер дузе гоф хуьшде сэхд поисдеи, эз хуьшде

келетере хуьрмет гуьрдеи. Эз ижире хубе глэдотгьо, традицигьо партиймуреш хьэз оmore.

Студент вараси гьэлети хуьшдере, вэхуьшд, бэхшлемиши хосд эз учител хуьшде, мугу:

— У ишму гуфдире гофгьо гьеме дузи, э ме бэхшлемиш сохит ошибкеймере. Ме хьэрекет мисохум эзин-бэгдо эри хунде, зигьисде гьечу, чуйтам лойгь гьисдиге э жовоне одоми эн вилеет иму.

* * *

...Шеви. Амбаре одомигьо э шегьер хисирет. Асдарагьой пушой себэхьи дуь э посой еки гьэргь бирере хуно, э пенжерегьой эн амбаре хунегьо дуь э песой еки то-вушгьо эдете тор биренуьт. Оммо э пенжерей эн е хуне те нимешевиш гиросше эдее лампа сухде. Э и хуне, э библиотекей хуьшде нуьшди и эз сифет жогьил, эз сип-ре муйгьо огьил, доцент, пропагандист эн партия, Яков Авнилович Кукулиев. Э пушой энэ э сер стол лов сохде книги, газетгьо, журналгьои. У себэхь биё эри студент-гьой хуьшде лекция хуну. Уре воисдени э и дуьсэглэти-не лекцией хуьшде хуб, лошундуь, э мэглэнолуье факт-гьо, нишонгьоревоз гуь эри энугьо эз товун мэглэной эн исторически гьэроргьой эн XXI съезд эн жоборде пар-тияйму, эз товун буьзуьрге хьофд салине план, комик-и деш гужлуь, бэхдевер ве девлетлуь мисохухь буьзуьр-ге Ватан имуре.

Ш. Альберцев

**Э ЗОБУНЕ ВЭХД
РУЗ МЕ ШЕВ БИСДО!**

Е пердеи пьеса

Вози сохдегорго

Хьоким Берчиев — судья.

Копас — складчи эн колхоз.

Салэх — Долол.

Тозе судья.

Секретарь — духдер.

Кабинет эн судьяи. Э дивор веригъо шише нувуьсде омори «Судьяи хэлги». Хьоким е папкере лов сохде эдее фегъм сохде документгьоре.

Хьоким (*эри хуьшде*). Сермеш эдее пара бире. Десе э куьф доноренге дуз те доруную расире, куьф имуш тип-тигъини. Омборгъо исэглэт девлетлуь бирет. Э и орине эз и бэгъэй де кориге э десме не офдори. (*Е папкере вегуьрдени. Гье у взхди телефон зерени. Судья трубкаре вегирдени*). Магомедовуьм... «Дело» эн Копас? Ини э пушоймени. Чув сохум, туь председатель эн колхози гуьфдире войгейтуьре эри сохде гъэрдхундуьм туьре? Туь чув гьуллугъ мере сохдей?... Эгъ, туь э гофевоз чувш сохдени. Салэх не омори, гуьфдири? Не омори... Бошгу, оморенге гоф мисохим... Мивиним, дануслеймуре хуно мисохим... Согъ боши. (*Трубкаре наре, дуьл шор, хэндуйсде-хэндуйсде эри хуьшде гоф сохдени*). Гуьфдиренуьт, «Чум кура наргов ю оморе э дес-пой хуьшдеревоз э дес гъэсобчи». Гьо... Гуйге е бадбад эдее оморе э дес-пой хуьшдеревоз.

Салэх сере эз дер бурмундени.

Салэх — Гэмел миьв?

Хьоким — Эри, дино.

Салэх — Себэхъ туь эхейрбу!

Хьоким — Здрасти, (*дес доре Салэхе*). Нуьш.

Салэх — Песг, кейфту чутари, Хьоким?

Хьоким — Эз оморем э кор эз и делогъо гъэйри зиедте чи нисд, сере эри тик гуьрдеш вэхд нисе бире...

Салэх — Эйчуь гьечу гуфдире, гене э дес чуйтуьни рэхьмлуь офдореи хуби...

Хьоким — Рэхьмлуь, Рэхьмлуь! Э комини рэхьм мибери? Гуфдиренуьт «Эри сег тирохэ духдиге ю муху-ру». И пушогь е дуьзде гуьрдебируьм, е оринеш не гиросх хунеймере тер-темиз сохде, вечи берд.

Салэх — Гуьллуьтэ миверовуну эри гьэдур да-нуьгьо.

Хьоким — Гуйге э пушони энугьо нуьвуьсде омор-ри? Ме эзинбэгьдойге эй бебе-дедеймеш э хотуревоз гьич е кориш нисохум.

Салэх — Еки э туь зобуни сохди гуфдире, бегем глэмел миьв э и хэлгьин туь эри хотур мундеи сохде?.. Э жун бебейме, туь э Копас рэхьм неберде гьич кор глэмел ниев. Те муьрдеш фуьрмуш нисоху у никире.

Хьоким — Комини Копас?

Салэх — У складчи эн колхоз гьисдигьо, е вэгдо туь э хунешу дуьшбере хурдейдеш...

Хьоким — Ме э хуней кес дуьшбере не хурде оло-ми нисдуьм, э ёр кини гьеммей энугьо... Фамилею чуйтами?

Салэх — Ибрагимов, е вэхд эз кор ведекирде юре дуь меьг зийдтеш корсуьз не мундебу?..

Хьоким — Ибрагимов? Гьо! Уре теимугьонш э склад чуйтаме дегьишдет.

Салэх — Чуйтам недегьилу, у эн председатель кол-хоз, Магомедов, бирор эн зениюни. Гуфдиренуьт «Мерд вуйгей зене мисоху». Магомедов келей эн е жэгмет колхози.

Хьоким — Бирор эн зен Магомедов? Унегуьре бу у зенг зеребуьго э телефон: «Копасе хилос несохде глэмел ниев» гуфдире. Оммо и эз десме вероморение кор нисди.

Салэх — Э Хьоким, биё туь е чоре сох, э хотур ме семе, э туь имид бире оморем...

Хьоким — Нэ-э-г! э рэхь рафдение кор нисди! Гуьллуьтэ веровундение кор мибисдоге эн суьфде ме эри туь мисохдуьм. Туь э кин ме кеминде е дегь гиле семе э товун ижире коргьо оморей. Ме гьич э хотур туь не расирем, гуьллуьтэ туьре бегьем сохдем. Оммо и кор эз сер нирав...

Салэх — Э Хьоким, гофе бурра мебесд, туь мунош, уре бгьин хилос сохде гереки. Ме э туь омбар минет сохденум е чоре сох, ненге глэлгьой энугь э руй худо минунут.

Хьоким — Дануьсденуьм, дануьсденуьм, дуьлмеш омбор дорд доре. Чуйнки уре лап зобуне статья дори; эз хьофд сал кемте нисд. Ме э у е кумегийш сохде ни-данум...

Салэх — Э жунтуь, «дес-десе шушде, дес вэхуьш-дени руге шушде». Туьре воисдге и кор эз сер мирав. И туь сохде гуьллуьтэ гьич у фуьрмуш нисоху. Э сохде кор туь гуьре уш э туь уьзуьегь медиров.

Хьоким — Эз гьово воруж не оmore зонтике лов нисоху.

Салэх — Эз у кор туь олхогьин бош, гоф ме гофи. Фердо туь уре хилос сохдиге...

Хьоким — Эз фердоине керг имбурузине вече зийди.

Салэх — Имбуруз вечеш мибу, эри фердои, гене, кергийш мирасунуьм.

Хьоким — Глэсел ширин гьисдигеш уре нехурде лэглэ ширин нисе бире.

Салэх — Э жунтуь, теьгер гуьрг суьперде хуте би-рейт (эз *куьф* е *ггэм пуле ведешенде норени э сер стол*). Биг!

Хьоким — (Пуле э ящик эн стол деноре, *Глоси бире гуфдирени*). Э геле, ишму томошее хэлгьнт! Гьей-могьой еки оmore диомоге мугую, гуйге ме эдее рушве вегирденуьм. Гьер коре жигеюни-вэхдиюни. Э конверт семе деноре, рач сэхд сохде овурде дие.

Салэх — И гиле михьило сох, эри эни кор ме гьэ-летуьм, унгьэде серме невадарафд. Туьшки, теимугьой и теьгер гоф не гуфдирей.

Хьоким — Теимугьой туь рушвере э кабинет кей дорей мере?

Салэх — Уре туь расд гуфдире... Гилейге э гьечу мисохум, оммо туь Копасе...

Хьоким — (гоф энуре бурра). Э уре доригьо статья гуьре, эри хилос сохде кор четини, оммо э суд гоф пуьрсиреки дузе жоьгоб доге хубте мибу. Мивиним белкем статьяре дегийш сохде дануьсдимге.

Салэх — Жугьобе дуз эричуь нидуь, ме уре эки туь фуьрсуьм, у э куче денишири поисде, э суд чуйтам уре гоф сохде геракиге туь э у верасун.

Хьоким — Бура, фуьрс уре.

Салэх — Э гьэриш эн и е меьг у чубугьэ хуно бири мунде, эри хэрж сохде у кемгьимиши нисоху, иллогьки эз. и бологь эри хилос бире.

Хьоким — Гьелбетиш, э мих гьимиш сохде нэглэ незере глэмел ниев... хилос мисохум, Салэх, иллогьки э хотур туь ме уре чутыриш бисдоге хилос мисохум.

Салэх — Омбор согь боши, ме э туь имидуьм.

Хьоким — Эзу туь олхогьин бош.

Салэх — Гьечуниге, себэхь суд варасденге э веровунде гуллугь туь гуьре эз десиму вероморере имуш мисохим.

Хьоким — Давай, давай!

Салэх — Согь боши. (Ведарафдени).

Хьоким — (Э жигей «рэхьникбу» гуфдире сере жумундени. Пьесде ю эри хуьшде гоф сохдени). Гьечи делегьурхун не венгесдге э жун эн игьо, кем биш чи векенде нибу.

Дере вокурде секретарь, диреморени.

Секретарь — Эз Министерство пакети, Хьоким Хьокимович. (Э пушой Хьоким коре ведарафдени).

Хьоким — (Хундени). «Хьовир Берчиев! Ишму кор сохденитгьо хьэшд мегь зиедте нисди, э гьэриш эни вэхд ишму э 31 делогьо денишрейт. Оммо эз утьо 24 муьн ишму дуз фегьм несохдейт, уне гуьре Верховный суд эй дуборе фегьм сохде у коре э е участкайге фуьрсори. Ижире кор глэмел ниев... Е чоре винире гереки имуре».

Хьоким — (ю эри хуьшде). «Е чоре винире гереки имуре!» Виниренитге винит чорешмуре. Доритге е строгий выговор зиедте нидит. Де чь мисохит? Э у кор ме хуг э више хуте бирере хуно хутеюм.

Копас — Глэмел миев?

Хьоким — Эри, эри, дино, хош оморей, софо овордей!

Копас — Согьбоши, кеф ту чутами?

Хьоким — Согьбоши, хубуьм. Нуьш. (Копас нуьшдени). Э кор складчики туь дир дарафдейгеш, оммо зу варасирей мэглэной коре, хубе коргьо сохдей.

Копас — Э жунтуь эз десме вероморере хуно сохдем.

Хьоким — Эз дес вероморере хуно сохдей, ини (папкере бурмундени) гьинор туь. Гьемме хьилленгьойтуь ини, очмиши.

Копас — Э жунтуь сохдут очмиш...

Хьоким — Сохдебири — сохде дуьздире, оммо, сургой туьре семе пэхьунур сохде дие эз хэлгь.

Копас — Ме хуб кор сохдебирьм, чь мисохи? Секретарь эн комсомольская организация е хотур — не-

дане кук кор сохде. Уре исэглэт председатель эн ревизионная комиссия вихдет. Гьемме пушотенне хьиллегьой мере у очмиш сохд:

Хьоким — Омбар коре сили сохде гереке небу. Эхир дуьзди сохдей гьечу бире. Туь эз председатель колхозишму Магомедов келе согьбоши гу! У э зомин нивегуьрдге туьре, теимугьой нуьшдебири.

Копас — Э кумеки энуревоз нибисдоге угилеш мипучунд сермере мидешенд э гьэземет.

Хьоким — Эй лучунде сере четин нисди. Виниш имугьой. (Папкере лов сохде). 40 литир шороб. Эри эни шогьоди доренигьо зен кини? Туь эз ме е кореш пэхьни месох, дузире гу. И зен кини?

Копас — Зен эн шофер колхозимун. Шоробе э хуней эн Магомедов у шофер бердебу, уреш зен ю дануьсди. Зениш рафди чутгули сохде.

Хьоким — Бегем зен шуьвере фурухдени, туь чь гуфдире?

Копас — Фурухдени, эгенер эз шуьвер ведиромориге. Шофер иму уре толгоь дори, е зениге хосди, э у гьэгьр гуьре рафди чутгули сохде.

Хьоким — Гьечуниге гоф эн у нигирору.

Копас — Эри чь?

Хьоким — Чувьки иму э у гьечи мигуим: «Туь дуьзиреш, шедфдиреш гьобул нисе сохдеге, хубе номуслуье зен бириге, теимугьой эже бири, пушоте эйчуь не гуфдиребири? Гьечуниге туь пэхьни сохдей дуьзди ве дургуни шуьвер туьре, имугьой эз гьэгьр шуьвер эдее гуфдире туь!» — Гьечи гуфдиримге у хьэлежигер мибу, сес хуьшдере мибуру. Туьш гье гьечу мугуи э суд.

Копас — Хуби — бошгу...

Хьоким — (Е велгигере вешенде). 15 литир руьгьэн семичкеи. Эри эни шогьоди доренигьо кини?

Копас — Бухгалтер эн колхозимун...

Хьоким — У чутам дануьсд и коре?

Копас — У руьгьэре ме фуьрсоробуьруьм эри хуьшдени бухгалтер иму. Мугум э сер ю руьгьэ совум. Оммо у эз назу бире эй хуьшде ижире хэл сохди: «Ме э жофоймеревоз зигьисденуьмгьо одоминуьм, коммунистуьм, филонуьм», ве унегуьре у руьгьэре овордигьо одомире гье э руьгьэревоз э пушо дешенди э ки эн председатель ревизионная комиссия хьэрой сохде-сохде оворди: «Гуйге ме дуьздуьм, руьшве мивегуьруьм, и биебурини ки?!» Ижире сес дешенди э гьэд жэгьмет.

Бегем э у гьемише жигире ов миофдо ми. (Пауза). Эзунире эз гиснеи биё куушув.

Хь о к и м — Дузи, гиснее одоми гьечу нибу. Суьронни гьурумсогь. Оммо туь э суд ме гуфдирере хуно гу: «Ме у руьгъзаре эри бухгалтер не фуьрсоребуьруьм, э тракторная колонна фуьрсоребуьруьм эри трактористгь, э хьисобевоз бердигь одоми гофмере хуб неварасири». Э киревоз фуьрсоребири, э мердевоз е небуге э зеневоз?

К о п а с — Зени. У одомимуни...

Хь о к и м — Гьечуниге лэглэй энуре ги, э суд гуьгу: «ме не верасирем».

К о п а с — Бошгу...

Хь о к и м — (Е велгигей папкере вешенде). 51 кгр. дуне. Э хунейтуь ники дараво, дуьздирей-дуьздирей омбарте дуьзд дие. Чутам гуфдиренуьтге — глэруси чукле духдериш екини, глэруьси келе духдериш. И кеме чини, мигуим дуне хуьшг бири не унегуьре кем омори. (Е велгигереш вешенде). 40 пут гендуьм. Эри эни гьем-мей дигь шогьоди дори. Чуьтаме ире сиздегь одоми дануьсди?

К о п а с — Э балам, ихдилот ижирен, Магомедов мугу эз ме: «Эз район келегьо оморенини, эй хэржи пул герек мибу, э пэхьники екем гендуьм фурухде е чоре сох». Меш 40 пут гендуьм фурухдум, уш эз фонд кош-дение тумгьой гендуьм бу. Иму совдоре сохдим э е алверчие зеневоз. Оммо эз хэёл ме вадарафд эри гьэдэгъэ зере э у, ки гендуьме шуше ве хуьш не сох-де э есиёв не берув гуфдире. Чуьнки э гендуьм дерму шенде оморебу. У зениш гендуьме э 13 одоми фурух-дебу. Восдорегоргьо гендуьме не шуше э есиёв кеш-ребуьруьт. Колхозникгьо — восдорегоргьо, хурде нун эн гендуме, вамасиребируьт, э гьеме кифлет ишуревоз э хьэлов дегешдебируьт. Духдириш гьэре тиконе хуно пуьруьш сохде коре эз ночогьгьо хэбер вегуьрди: «И Глорде эз ки восдорейт?» Э унжо мэглумь бире, лов бис-до э гьеммей дигь и ихдилот.

Хь о к и м — Дузире гуьм, и лап четине ихдилоти. Эри эни кор чув дургуне себеб офим? Гуфдиренуьт: «Дургуне гьэриш небире, раслиш э гуьнже ниев». Е дургуне гоф офде гереки. (Э фикир домунденуьт). Э трудодегьой туь расиренигьо тэхуьле вегуьрде чи бирей?

К о п а с — Дуь тон ним вегирдем.

Хь о к и м — Эри эни кор энжэгъ е рэхь. Мигуьки

э трудодегьой вегирде тэхуьлме, недануьсде, дерму расире гендуьм ведиромори. Варасири?

К о п а с — (Шори сохде). Варасируьм, хьовир Берчиев!

Хь о к и м — (Велгьгой когъозгьоре вешенде). Угьониге чуькле дуьздилегьон, эри энугьош е глэмел миофим...

К о п а с — Омбар согь боши, худо рази гердо эз туь. Ме эз и четине боле хилос бисдорумте эри туь эз дес ме вероморе никире мисохум...

Хь о к и м — Эри хуби сохуьгьо гьэдуьре дануьсдегор...

Бирден секретарь дере вокурде, дироморени.

Угьо, гоф сохдере пояунуьт.

Секретарь — Хьоким Хьокимович, е мерд экиш-му эри дироморе эдее ихдиери хосде.

Хь о к и м — Имбуруз мере вэхд нисди. Себэхь биёвгу.

Секретарь ведарафдени. Копас сер хуьшдере гьуз гурде поисдени.

Хь о к и м — (Э Копас). Гуйге туь дуьлхуьрде хуно бисдори. Беге ме нисдуьм суд туьре сохдегор? «Туьлки дуьм хуьшдере ю гьэреул сохде, одомире хьовир ю гьэреул сохде» гуфдиренуьт э метелегьо, не шиновус-дей? У е вэглдо э хунешму хурдемгьо дуьшбере лезет ю гьеймогьош эз лэглэйме нисе рафде.

К о п а с — (Хэндуйсде). Уре теинугьош фурмуш не-сохдейт?

Хь о к и м — Хосиетмени э суьфре ю гьисмет бирем-гьо одомире фурмуш эри не сохде.

К о п а с — Дуьшберере эри имбурузиш хозур сохде миданумь, туьре воисдегь...

Хь о к и м — (Гоф энуре бурра). Хотур эн уреш ни-гьилим...

Секретарь егилейгеш дироморени.

Секретарь — Хьоким Хьокимович, у мерд ишму-ре имбуруз недире глэмел ниев мугу.

Хь о к и м — Ме э ишму ченд бо гьэдэгъэ зерем, э товун эн е гьуллугъ э кин ме дуьбо медирийт гуфдире?

Секретарь — Бэжшлемеш сохит, ме чув биё со-хум, у эдее ихдиери хосде.

Хь о к и м — Чуь гьуллугъи уре?

Секретарь — Нисдануьсденуьм, э кин ишму гьул-лугъи мугу...

Хь о к и м — Пишнен биёвгу!

Секретарь ведарафдени.

Хьоким — Копас, туь олхогын бош, мишишим «принудительная работаре», вес — салам — шут томом.

Копас — Туь жунме, миданитте у тегьер дегь салиш гӀемел миёв, энжэгь гьӀезеки ме олхогын зигьуьм.

Хьоким — Ме э сер гуфдире гоф сентгэ хуно сэхд поисденуьм. Туь, хуьшдере эз и бологь хилос бире хьисоб сох.

Копас — Омбор согь бошит, хьовир Берчиев! Хубе хьовире э четине вэгӀдо шинохде мибу, аз имбурузевоз туьре эрме эз дедейме бире бироре хуно хьисоб ми-сохум.

Хьоким — Гьечу бисдогеш гӀемел миёв. (Десе э пушонн веноре). Сер меш эдее лов бире.

Копас — Гьечуниге бурайм, эри сер дорд дорен дерму хурим.

Хьоким — Э жунтуь, бурайм... (Вэхушдени).

Е мерд дер кабинетe вокурде диоморени, тик поисдени
э ен дер.

Мерд — Бэхшлемиш сохит, ишму ихдиёр нисе-доренитгеш, не диоморе чорейме не бисдо.

Хьоким — Ишму эй ме оmore, зугьун дедеире нисе дануьсденит?

Мерд — Омбар хуб дануьсденуьм.

Хьоким — Дануьсденитге э ишму эдете гуфдире-нуьт: мере вэхд нисди. Дие ихдиёрсуьз эйчуь диоморени.

Мерд — Ме ишму «занитит» гуфдире екем фориьгъэти эй доре ишмуре оmore одоминуьм...

Хьоким — Уре чуйтаме верасире воисде? ГӀемел миёвге, очугь гуит бурайт.

Мерд — Гуьом: Мере министерство, э жигешму э судьян фурсори.

Хьоким — Э жигейме?

Мерд — Эри э жигешму. Пожалуйста (Когъозе бир-мундени).

Хьоким когъозе хунденге, лол дуьлхуьрд бирени.

Копас — (Э дуь десевоьз сер хуьшдере жарунде).

Элле, э чуь зобуне вэхд руз ме шев бисдо!

Эз гьуьмуьгьн чаруьнди

А. СЕМЕНДУЕВ.

Миши Бахшиев

ГЪИСМЕТ МЕРДЕ НЕМЕРД НИХУРЪ

Пьеса эз 4 пердегьо, 6 картинагьо

Вози сохдегорго

ГІэзиз — келе мерд, колхозник.
Божи — зен ю.
Рэхмон — кук ишу.
Гуьлбике — духдер ишу.
Яшка — хьовир Рэхмон.
Хумор — одохлуй Рэхмон.
Мелке — дедей Хуморигьо.
Юсупов — корреспондент.
Одигуьзел — председатель колхоз.
Нэхьум — зарифотчи, пиениске.
Бебе — завхоз эн колхоз.
Орлов — капитан, командир батальон.
Вера — зен ю.
Иванов — солдат, телефонист.
Яковлев — солдат.
Илонка — духдер хэзеин э заграница.
Мюллер — офицер эн фашистгьо.
Сенем — дедей эн Бебейгьо.

Солдатгьо, э плен вегурде оmore немцгьо.

Суфдеи пердэ

Хуней эн колхозник ГІэзиз. Э хуне дери тозе гардиروب, патефон, лампегьой электри эдей сухде. Э хори хуне келе сумогь, э дивор — холинчегьо.

Сер шеви. Божи эдее сер столе темиз сохде.

Эз буру оморени сес балабан зере, мэгІни хунде. Божи дениширени э лой пенжере, летгьоюре сэхд сохдени, песеде гене вечирени сер столе.

Хумор. (Э буру эдее хунде мэгІни).

Бура рэх ник шор биёвош туь ёрме,
Э туьревоз эдей рафде и дуьлме,
Эн туьни, ёр, гьемей жунме, гуьмуьрме,
Вогород биё, дениширем, соймиши.

(Божи рафдени э лой пенжере, дениширени эз тиракле, песеде э бел келегьэиревоз покурдени чумгьой хуьшдере. Эз хьэёт оморени сес мэгІни хундей Хумор).

Дуьлме герми туь могорди гуфдире,
Игид бегем эз лес дуьшме офдоре,
Э синейтуь орденгьоре воноре,
Мией дуьлшор эки ёртуь, соймиши.

(сес балабан)

Эйтуь Ватан кумек мубу э унжо,
Пэхьни мобош э посогьо, э куьнжгьо,
Варас женге биё гене э инжо,
Чуме рэхуьм, дениширем, соймиши.

Божі. (Вогошдони э ён пенжере). Дедей гурбу эйту, хэлефме. Жун дедеш, ношумолеюреш мибери э хушдеревоз.

ГІэзиз. (Дироморени э хуне). Гене чуьни духдер гъэбиле, гъошгъобогътуь дуллуні.

Божі. Вэхуьше ни вежегъуьмки, ме миром туьре. Э чуь гужгъо э чуь болегъоревоз е теке куклере дошдем келе сохде. Э сер бэхдевере дедегъо имугъой мереш шори дире воисденбу, э хуне гІэруьс диrowунденіе вэхдме бу. Оморе расире, келе бире voromope хэлеф суьрхи эдей э довго, э гъэд гІэтош рафде. Пов-гІэтош миьсд берде Гитлере э кук духдеревоз! Гъошгъоиме дулла не бире, дуьл дедей пара не бире дие эн ки миь бу?

ГІэзиз. Чуь биь сохде биьв, кор худоніи.

Божі. Худо эз келлей сер миьсд зере Гитлере э гъисдигъо кесгъоюревоз.

ГІэзиз. Хушдере мекуш, духдер, эри е иму э тэхно бире кор нисди и кор. Гъэмей гІуьлом э зир гуниле барут дери гъейсгІэт.

Божі. Гунилее сине гердо Гитлер э кук духдер бебей хушдеревоз.

ГІэзиз. (Хэндуйсдени). Туь лово не хосдекиш муьбу, эй духдер гъэбиле. Бегем не шиновусдей э мете-легъо: гьерки эй кес чол векед ю мофдону гуфдире?

Божі. И чуь кор бисдо! Могъгул бэгъдовой ченд салгъо оморебирим эзу четинигъо, гисненгъо, тешнеигъо э ники, бэхдевери ведироморе. Ченд салгъой гІуьлом жофо кешире, гІэилгъо дошде келе сохде, хунде ведировунде, э шоре нике рузгъо расундебирим. Мереш воисденбу эхи имогъой бэхдевере дедейлегъоре хуно кукке домор сохум, гІэруьс биьрум, шорішуре вуьнуьм, невере э гъужогъ вегуьруьм. Белки ме э пушой худо гІовун сохдебуьруьм.

ГІэзиз. Э зен, э жун рафде рэхъ бебейме, угъо гъеме зиедие гофгъоі!

Божі. (гъэгъри бире эз лой ГІэзиз э у лойге чаруьсде). Эйтуь гъеме зиедини. Дуьл дедей бебере нибу.

ГІэзиз. Э жун рафде рэхъ бебейме туь тэгІэли, зен. Эн туь гъе у гофтуьни. «Товугъун бир буди дуьр, бир буди».

Божі. Дуьл ме эдее сухде. Э Гитлер, туьре вином э гъэд тону сухош эз зохут эн и шев!

ГІэзиз. Оммин! Оммин! Оммин! Хуби? Бошгу э зен, весси эй! Имогъой одомигъо миьвт э хуне. Вэхиз хъозурире виниш, пейле бишгъобе хъозур сох.

(Дироморени Рэхмон)

Божі. Э же бири, хэлефме?

Рэхмон. Э богъей хъэт дебуьруьм.

Божі. Э туьревоз Хумор бу, хэлефме?

Рэхмон. (Сере гъуз гурде). Эри.

ГІэзиз. Огол зере диrowунде дие.

Божі. (Шефд денишире э ГІэзиз). Э мерд, туь келе бире-бире эдей чешмиш бире. Духдер хуней хэлгъ мэхуьзуь эз сери вери хуьше милдиrow? Мере дедейме зендебуьго е сенгъэ миьсд зенде!

ГІэзиз. (Сере жумунде). Эй духдер гъэбиле, эз куьгъне девргъо гоф сохде туь. Ведини пир бирей.

Божі. Чумтуь э жогиьлгъо домундиге, бура эйтуь е жогиьле зен хогъ!

ГІэзиз. (Хэндуйсдени). Э туьревоз эй гоф сохде гъони биь е гусбенде хуру одомі.

(пауза)

Божі. (Э лой Рэхмон оморе). Гъэдойтуьре веги-ром, е гоф гуьм э туь, хэлефме, гъэгъри мобош.

Рэхмон. Гу, дедей, эдем, гуш дошде.

Божі. Туь имогъой, рэхъ туь ник, элее рафде. Дедей миро туьре (покурдени чумгъой хушдере).

ГІэзиз. Э зен, гІэрс тигъи месох э рэхъ гІэил!

Божі. Туь гоф месох! (Песде э лой Рэхмон денишире). Биь туь, хэлефме, у духдер хэлгъэ гъечу ме-гъил. Биригъо бири, рафдигъо рафде, биь имишев, пу-шой рафдейтуь, Хуморе хосдехунд сохим биьгІлим эритуь. Бэхш деберим, е чи дегирим э серию. БиьгІл сэхибгъоюш дануьтгу ки духдер ишу хосдехунди гуф-дире.

ГІэзиз. Туь не гуфдирекиш Хумор э у миде-нуьшуь.

Божі. Дениширени гъисдиге, биьгІл э разименди келегъой хушдеревоз денуьшуь. (Э лой ГІэзиз дениши-ре). Туь, мерд, э жигей хубе рэхъ норе гъемере гъэтме-гъэриш месох. (Песде э лой Рэхмон денишире) туь чуь гуфдире, хэлефме?

(Рэхмон жугъоб нисе доре)

Г I э з и з. Эри эгъуълменде гоф чуй мугу? Гьи, Рэхмон?

Рэхмон. Хумор миденушуй.

Бож. Э хэлефме, Хумор миденушуй эй, эхи сэхибгъюш мие денушуйт. Дуьл эн у фэгъиргъо динж ние бу? Эхи Хумориш е теклей дедей. Чуьш бисдоге, туь не бебешму эз куьгъне рэхь, куьгъне гIэдотгъо вадарафдейтгеш, сэхибгъой Хумор гъеле ужире ишму чуьтам гуфдиренитге, культурни нисдуьт. Песде, хэлефме, гьер бебе, гьер дедей эри гIэил хуьшде ники хооде. Кире мою... те умогъой гIов гIотош бери дуьшмере. Вой эри ме гердо! (Покурдени чумгъоре. Рэхмон сере гъуэз гуьрде нуьшдени. Дироморени Гуьлбике).

Гуьлбике. Шев ишму э хэй! (Э лой Рэхмон) Вой эри хэгьер, туь имогъой рафдени дие?

Рэхмон. Эри (вадарафдени эз хуне).

Бож. Вой эй дедей, дуьл гIэил гуруни. Э сер рэхь вери (пауза). Воисдени имуре имишев сэхибгъой Хуморе виним, э сер духдер е чи дегирим, ходехунд сохим. ГIэдот гIуьлом гъисдигъоре хуно. Туь бура ебо зу-зу сер-тентуьре дегиш сох бие, чуьш бисдоге эри гIэруьс хосде бие дайит.

Гуьлбике. Худо сад сала сохо е бирорлеймере, гIэдот гIуьлом гъисдитгъо кори. Мидарайм. (Вадарафдени).

Бож. (Э лой ГIэиз денишире). Эйчуь гъогъ бирей мунде, мерд?

Г I э з и з. (Э мэхсереревоз). Гъеле гъовол зурновчгъо не омери эри вежегъисдейме.

Бож. Туь мере хьэл мисохи, хьэл хьэлим гердо дуьл дедейтуь.

(Дироморени Рэхмон).

Рэхмон. Дие ме дануьсденуьм ишму метлеб ишмуре мисохит. Имогъой кире дефирсоренит ишму э хуней Хумориго?

Бож. Гуьлбикере, хэлефме. Воисдениге туь не бебешмуш дайит.

Г I э з и з. Имогъой меш бие партал дегиш сохум э гофтуьревоз?

(Эз куче оморени сес Яшка)

Яшка. Рэхмон, туь э хуне де?

Рэхмон. Эри, дино, Яшка!

Г I э з и з. (Эз Бож). Кеш гъери, мере э туьревоз гофи.

(Гьердуьеки ведарафденуьт. Дироморени Яшка).

Яшка. Шев эхэйр бу!

Рэхмон. Шевтуьш эхэйр бу, нуьш.

(Гьердуьки нуьшденуьт).

Яшка. Туь уже хьозури эри рафде?

Рэхмон. Эри, ме хьозуруьм.

Яшка. Туьре э пехота нуьвуьсдет?

Рэхмон. Бэшгъэ чуьни, хьовир? Э пехотеш, э ар-теллернеш рафдимге метлеб иму екини—эз дуьли, эз жуни гъурлугъ сохде, ерэгъэ э дес вегуьрде, дуьшмере борде-борд сохде, гIэизе Ватане гIуьзетлугъ сохде, гъоим дошде! Ини везифейму, хьовир Яшка. Иму эдейме рафде эри воровунде буйругъ Ватане. Чуьжире везифе э лушойму норе омоге, биё бегъем сохим. Иму солдатгъой гIэизе Ватаним, хьовирме!

Яшка. Дузи, разинуьм э гофгъойтуь.

Рэхмон. Э имуревоз рафдегоргъо амбари себэхъ?

Яшка. Хэйли одоми гъисди. Оммо гъобоне Бебе когъозгъо оворди эз дуьл хэреби гуфдире. Э хьисобезоз э дуьлию метлеб дери гIэмелгъо соху, пою эз довгIо.

Рэхмон. (Мэхтел бире). Нибу!

Яшка. Э жуни бирори расд гуфдиренуьм.

Рэхмон. Зурбои!

(Вэхуьшдени, гешдени э пой, ведешендени эз куьф хуьшде балабане)

Яшка. И чуь раче балабани! (Фегъм сохдени). Нумтуьш вери ки... ки нуьвуьсди?

Рэхмон. Хумор бэхш дори мере. Еровурд. «Бер э хуьшдеревоз, — мугу — балабан зере мэхьэл мере э ёр миёри,— мугу».

(Зерени балабан)

Яшка. Ме мирош, жон бирор, жуни одоми хьэз сохде эз сес эн балабантуь.

Рэхмон. Гу гъери е дуь бенд мэгIни.

Яшка. (Хундени).

Ини омо нубот имуш,
Ме рафдени, бирем, дедей,
Туьре ме ни сохум фурмуш,
Ме рафдени бирем, дедей.

(Божи дениширени эз дер, Яшка хундени)

Хурдем хьэлоле ширтуьре,
Хурдем нун эн жофойтуьре,
Эри дошде динжитуьре,
Ме рафдени бирем, дедей.

Еки туьни, еки Ватан,
Гьердуьшмуре согь мидорум,
Дуьшменгьоре бэсгьун доре,
Эйшму гьуьзет ме мидорум.

(Дироморенуьт Гьэиз, Божи, Гуьлбике геймиш бире. Э дес Гьэиз
нен Гуьлбике бухчегьой чи не чорекегьой шороб дери).

Яшка. Хэйр гердо... (*Мэхтел мунде*).

Гьэиз. Хэйри, кеш туьш э имуревоз.

Яшка. Эже?

Рэхьмон. (*Гуьрдени гьул Яшкере*). Кеш, гоф
месох!

(Хэндуйсьде-хэндуйсьде вадарафденуьт. Божи рэхь сохдени ишуре,
вогшдени э хуне).

Божи. Э шори, никиревоз рафдуьт.

Сес эз буру. Эй, эз пенжере товуш веи месохит!
Пенжерегьоре, туьракгьоре хуб сэхд сохит!

(Божи зури-зури рафдени э лой пенжерегьо, хуб сэхд сохдени
леггьоюре).

Божи. Кур гердо чумгьой Гитлер! Товушиш эриму
хьэруьм бисдо. (*Дениширени э лой лампочкагьой электри*).
Могьгул ижире товушгьо диребирим. Худо меве-
тово эз Гитлер, хуние гьутуне гердо у!

(Дер куфде оморени).

Божи. Кини?

Одигуьзел. Имуним, гьэмел миьв?

(Божи вукурдени дери. Дироморенуьт Одигуьзел, Бебе, Юсупов.
Э герден Юсупов дуллун фотоаппарат, э чумгьою чешмекгьо вери.
Гьемееки шев эхэйрбу гуфдиренуьт. Божиш жугьоб гьемешуре
вогордундени).

Одигуьзел. Гьэилгьо эжи, Гьэиз эжи?

Божи. Гьони миьвт, нуьшит.

Бебе. Хoley Божи, дуьл туьре гурун месох.

Божи. Пара-пара, сула-сула гердо дуьл Гитлер!

Одигуьзел. Ме дануьсденуьм, дуьл дедей эзини
мэхьэлгьо амбар гурун биренигьо гьэдоти. Чув бие сох-
де биьв?

Божи. Ишму мегуитки мере нисе воисде гьэилме-
ре фирсоре, ме эз у хьэлгьо дурум. И кор эри кифлет
иму э тэхьно нисди. Гуьлом э зир гьэтош дери, гьов
гьэтош миьсде берде Гитлере. Кире мою дуьшмегьо
биьвт тапаламиш сохут суьрхине хоригьоймуре, э хун
босгьун дегьилуьт хэлгь имуре? Э ёр ишму не мунди
бегем туркгьо, энгличонгьо оморенге, чув гужгьо сох-
дебуьруьтге э косиб-кусуб, э гьэруьс духдер. Худо меёро
дие гьич у рузгьоре. Е гиле гуфдурум, дуь гиле гуфду-
рум: те умогьой гьов-гьэтош беро Гитлере! Худо кем
месохо эз сер иму Совете. Гьемей хэлгь вилует иму
бие вэхуьзуь э довгьо, негьилуь Гитлере оmore э сериму.
Гьерки э дес туьфенг вегуьрде дануьсдени, биь бурав э
довгьо.

Одигуьзел. Валлогь ме э и келемердимеревозиш
эденбуьруьм рафде. Не бердуьт мере. Туь, мугу, э вэхд
граждански довгьо партизан бирей, гьони, мугу, жигей-
туь колхози. Игьлэреш, мугу, одомигьо гереки. Фронте тэ-
хуьл, хурекиш дорогор биь бу.

Божи. Гьелбетте, чув гофи... Гене чувш бислоге
ме эхи дедеюм. Дуьл дедей эри бала чувтам мубу!
Э туь гьэени, жон Одигуьзел, э чув зэхьметгьоревоз дош-
дем келе сохдемте е офдуме кукке.

Одигуьзел. И чув гофи, дузи, хэгьерме. Чув бие
сохде биьв? Гьэил имуш рафди. Э туь мэгьлуьми.

Божи. Худо кумек бире эрию шор вогордо э гьеме
рафдегоргьоревоз.

Юсупов. Рэхьмон ю э жеи гьони, хoley Божи!

Божи. (*Е кем э хуьиде домунде*). Мере гьэйбиш
оморени гуфдире, валлогь бигьорум.

Одигуьзел. Гу, гьэйб меьвгу туьре.

Божи. Белки ишму нисе дануьсденитге. Эз зуревоз

Рэхьмон не Хумор духдер гьуншиму екире дирет, екире соймиш сохдет...

Бебе. Рэхьмон не жи?

Божи. Хумор духдер гьуншиму. Де имогьой себэхэ глэл эдей рафде. Дуыл сэхьибгьой духдере динж сохде гереки. Имишев имуре воисдени Хуморе хосдехунд сохим бигьлим эри Рэхьмон.

Одигуьзел. Амбар хуб, сэглэтиу ник бу.

Юсупов. Лап хуб, амбарекбу.

Божи. Ишмуш шоригьо-никигьо виношит э гьеме хосдегоргьоймуревоз.

Бебе. *(Посово чаруьсде)*. Мере воисденбу у духдере эйме хогьум. Фурмунде оморум.

Одигуьзел. Хубе глэруьси глэруьстуь, Божи, худо пешму месоху ишмуре.

Божи. Пешмуни ме виношит.

(Бебе посово чаруьсде ловгьой хуьшдере глэж гуьрде. Э хуне диromорени пиёне Нэхьум).

Нэхьум: Ом-м-м-борек бу, сэглэтиу ник бу, эри небирегоргьош гердо! Эрилейтуьш гердо, Бебе! *(Э лой Божи)* Глэлгьоре э гьужогь вегирош. Имуш ки шоригьо винойм *(Эз бугьоз хуьшде зерени пингголе)*.

Божи. *(Э лой вэхуьшде)*. Шоригьо гердо э глэулом *(вадарафдени)*.

Одигуьзел. Нэхьум, туь гене пиёне хунон. Мигиди бегем?

Бебе. Эри делуь гьеме руз мигиди.

Нэхьум. Гьэлет мебошит, хьовиргьо. Нэхьум е вэглдош пиён ние бире.

Бебе. Дузи, энжэж серлею гиж хурде.

Нэхьум. Охмох мобош, Бебе, э жун синей Нэхьум ме пиён ние биренуьм. Нэхьум дуьлшоре одомини, гьемише жовони, дуьл тиж, жемер тики. *(Диги-диги зерени, вежегьисде. Диromорени Божи, чорекей шороб не пейлегьо э дес дери, декуьрдени, дорени Нэхьуме)*. Ме э тэхьно хурум? *(Божи вадарафдени, диromондени зокускегьо, декуьрдени шороб эри эн угьонигеш)*.

Юсупов. Эйме медеки, Божи.

Божи. Хурит дие...

Одигуьзел. Бигил Глэзизигьо биэвт.

Нэхьум. Дие гьечу буге ме рафдуьм. Божи хэгьерме, хурденуьм э шори кукгьо глэруьсгьойтуь. Мозоллу гердо! Э глэриснуш хуром. Э сер кук биренгьошуш! Бебе. Туьре, гьеле те умогьонш мунде хэелл!

Нэхьум. *(Шоробе хурде бэзгдо)*. Чув, кире? Мере? Куьл гьуим бошуве, эй зовхоз Бебе! Ха-ха-ха. Э метелегьо гуфдиренуьт «келе совугьо не чуькле совугьо э еки расиренге, чуькле совугьо хуьрд биренуьт, келегьо согь мунде». Ки мидануь эз ме не эз туь коминиму зу мимуьримге? Оммо ме муьрдениуьмгьо нисдуьм, э жун тэхьле руригьойтуь. Гьунде хуно, мих кимик. Се довглоре эз сер сохдем, и довглореш эз сер сохдумге, де гьич ни муьруьм. Э жигеймеш Гитлер биё муьруь.

Божи. У Гитлере зендебугьо дедей е нимесухд миёсде зенде.

Нэхьум. Ту е кем еглэлмиши, хэгьерме Божи, кор э Гитлер невери, кор э Гитлере дошдетгьо, гьудуз сохдетгьо глэширгьо вери.

Юсупов. О, туь ингэзде кориш дануьсдени, Нэхьум?

Нэхьум. Эй, товариш Юсупов, туь э килэхьме медениш, э зир килехьме чь дериге, э у дениш.

Юсупов. Ченд сала мибоши туь, Нэхьум?

Нэхьум. Эз поровоз е сала.

Бебе. Хок вараво э сер эн и, эри гьеме гоф жугьоб офдениш.

Нэхьум. Туьре хуно амбар не хундем эхи.

Юсупов. Раслекиш ченд сала мибоши?

Нэхьум. *(Хуб дениширени э Юсупов, песте э фотоаппаратию)*. Ме ченд салаюм... Хм... ме эз поровоз е сала... *(Хэндуьсдени, дениширени э лой Божи, пингголе зерени э бугьоз хуьшде. Божи декуьрдени шороб)*.

Божи. Ги гьери ху, ме эдеме дире, бугьозтуь тар не бири.

Нэхьум. Эй согь боши, гьечи дие! Гьэдой глэлгьойтуь э жун Нэхьум! *(Фубердени шоробе)*.

Юсупов. *(Хэндуьсдени)*. Дуьл шоре одомини Нэхьум.

Нэхьум. *(Хэндуьсдени)*. Ме гьемише дуьлшорум, оммо туь? И ченд гилегьо э шегьер иму оморей гьич е гиле семе и куьгьне дусттуьре сирот зерей? Нег!.. Эй хьовир, товариш, ёлдаш, гьечу глэмел ниёв о! *(Дениширени э лой Божи. У декуьрдени шороб)*.

Божи. Ги гьери, э Нэхьум!

Нэхьум. Гьечу диё, Нэхьум гьурбу эришму!

(Фубердени шоробе, песте хундени мэглин э гьовой «сегогь», дигидиги зере вежегьисдени э миглей хуне).

(Диromоренуьт Глэзиз, Рэхьмон, Гуьлбике, Яшка).

(Дес екире гуьрденуьт. Одигуьзел не Юсупов омбарекбу сохденуьт).

Одигуьзел. Э шоригъо никигъоревоз биьрит глэрусе!

Бож. Шори ники винош. Е теклейтуьш э шори никиревоз вогошде оmore, шор домор сохош!

Г л э з и з. (Эз Юсупов). Хундейм газет туьре, хьовир Юсупов, хуб нуьвуьсдей, баракеллогъ!

Нэ хь у м. Мере дие э гуш гуьрдегор нисди, рафде воисде.

Яшка. Э Нэ хь у м, туьре худо хьэмис вечино, туь кей оmoreй расире инжо? Гьонилей э хуней глэруьс бу э жун ишму, инжош оmore расире...

Нэ хь у м. Дури бегем эри чумьени келемерд!

Одигуьзел. Е хьэйти дие.

Нэ хь у м. (Эз Яшка). Гьеле э хунешмуш биь биьм бэхшеймере эри хурде. Зу бош зен хоъ. (Дениширени э сэхвибхунегъо). Дие здем рафде, гьемише э шоригъо никигъо биьвом э ишму. (Кеф дес хуьшдере моч сохде, вадарафдени).

Г л э з и з. Бож, сифро деше!

(Бож не Гуьлбике вадарафденуьт. Дироморени Нэ хь у м).

Нэ хь у м. (Кубьд бире эз Бебе). Гьич дуьлтуь гурун мебуго, э мэхьэлешмуш глэруьси мубу. Гьеле э хунешмуш мухурум. Худо воровуно метлебгъой туьреш.

Бебе. Худо бери сер гуш туьре, сер гуш имуре бердики туь!

Нэ хь у м. (Элой Юсупов). Хьовир Юсупов, туь хундегоре одомини, е дуь гоф гу эи гьонмез. Гьонмезе одоми ниваресуь. Билене бил, билмеене чувол-чувол. (Килэхъа вегуьрде э гьово). Дие согъбошит, рэхь ишму ник бу Рэхьмон не Яшка, шор биевошит!

(Вадарафдени).

Бебе. Дуьл эн и кирей гьони!

Одигуьзел. Сад сал глүмүьр мубу Нэ хь у м.

Бебе. Дузи, бигогъо амбар мунде э глүьлом.

Юсупов. Лелей Г л э з и з, гьич э фикиртуь оmore ме имишев гьисмет мибошум гуьфдире э ишму?

Г л э з и з. Туь суьфделе не оmoreйки э хунейму. Туь гьемише глэзизе гуногъ имуни. Пушотегъош, иму э

Куьре зигъисдеки фэгъире бебешму эз дигъ Гьосум мимо э хунейму э гьуногълугъи, имуш оmore рафде мисохдим э дигъ ишму.

Юсупов. Ме эзу товне ние гуьфдиренуьм. Вэхд ижире вэхди гьони, довгъо. Э ёрме оmoreни чутам ме э рузгъой шолуми, те довгъо сер гуьрде, ченд гилегъо оmoreмге э колхоз ишму, чендбо э газет нуьвуьсдемге э товней хубе коргъой Рэхьмон. Э Всесоюзная сельскохозяйственная выставка рафдекиш, медаль суьрхи вегуьрденгеш сирот зерем Рэхьмоне. Э газет дешендем.

Рэхьмон. Кечени гиросд диенлер, эз тозе коргъо гоф сохит, хьовир Юсупов. (Бож не Гуьлбике диривунденуьт шоробгъо, хурекгъо, норенуьт э сер стол, нуьшденуьт).

Юсупов. Ме имишев гьисмет бирем гьем э сер одухлу хосдей Рэхьмон, гьемиге э сер рэхь сохден э фронт.

Бож. Ношумолей дедеш миберуь э хуьшдеревоz. (Покурдени чумгъоре).

Г л э з и з. Тэглид месох, духдер гъэбиле, ношуморе эри доре. Туь гьеле мере гереки.

Бож. Туь пейлегъой гьуногъгъоре пур сох. (Г л э з и з декурдени шороб).

Юсупов. (Пейлере вегуьрде) Рэхьмон, туь имогъой эдей рефде э довгъо, эри гъэлхэнд дошде Ватане эз дес нэгълетлуье дуьшменгъо. Белки имбуруз-себэхь имуш оmoreмге э посойтуь. Гьи, Бебе, дуз гуьфдиренуьм?

(Бебе гъуьж дироморе, гоф ние сохде).

Яшка. Эри, эри, дузи!

Юсупов. Мере имиди, Рэхьмон, ки чутам туь инжо э колхоз хуб кор сохдейге, чутам колхозе глүьзетлуь сохдейге, унжо, э довгъош э мердиетиревоз, э игидиревоз женг сохде, фашистгъоре тембихь доре, глэзизе Ватане глүьзетлуь мисохи.

Одигуьзел. Иму бовор сохденимки, Рэхьмон игиди медиров!

Юсупов. Рэхьмон, бирор, рэхьтуь ник! Шор биевош гене э кин бебе-дедейтуь. Шор биевош э ен одохлуйтуь! (Бож покурдени чумгъоре) Рэхь туьш ник, хьовир Яшка!

Яшка. Согъ бошит!

Рэхьмон. Согъ бошит!

Одигуьзел. Э шори игиде кукгьой советиму!

(Пейле э пейле зере хурденуьт гьемееси).

Божи. (Эз Юсупов) Худо метлебгьой туьреш воро-
вунде, э гларуши Рэхмонлейме гьисмет гердош!

Юсупов. Согьбоши, дедей Божи!

Одигуьзел. Дуьл ди хуьшдере, Божи.

Божи. Дуьл Гитлере худо хьэл сохо!

Юсупов. Дуьл Гитлер тэхно хьэл бисдоге кеми.
Гьемей лешкер Гитлер бие дорбодогьин сохде биев.
Умьхьэли метлебгьойму бегьем мубу.

Божи. Худо воровуно метлебгьошмуре, худо кем
месохо эз сер иму советский власте!

Одигуьзел. Хьовир Юсупов дуз гуфдире, Гитлер
тэхно нисди и бедигоре овордигьо. Довгьоре възху-
нет капиталистгьо, империалистгьо. Дануьде гереки,
Божи, Гитлер гьисди еки эз десдебощигьой эн гьоширгьо,
капиталистгьо, гьэме молгьо девлетгьой гьуьломе эйшу
хосденуьтгьо. Тембихьэ эн империалистгьоре доре ге-
реки.

Рэхмон. Лелей Одигуьзеле дедеймуре келе да-
нуьсменд сохде воисде.

Божи. Дедей гьурбу гердо эритуь, хэлефме, ме
имогьой келе зеюм. Эжигеймеш ишму биё данит.

Гьэзиз. (Шороб декуьрде). Вегирит гьери!

Одигуьзел. Ме Гьэзизе эз гьэзиревоз шинох-
денуьм. Рэхмонниш э дес иму келе бири. Тэгьрифи Рэх-
мон гьони э лэгьэй гьеме колхозникгьойму дери. Машал-
логь хубе корсохи Рэхмон. Ме имидуьм, ки э довгьош
туь игид мибоши, Рэхмон. Хурим и шоробе э шори
Рэхмон кукиму, игид колхоз иму.

Божи. Сад сала гердош э куктуьревоз.

Одигуьзел. Гларуьс ишму э шори никиревоз
э хуьшму дирово.

Бебе. (Посово чаруьсде). Виним гьери дне...

Одигуьзел. Шор вогордош, Рэхмон.

Божи. Шор биёво е теклейтуьш. Эри хисире бэгьэй
э сер боли мевараво серио.

Гуьлбике. Э Рэхмонлеймуревоз, э Яшкеревоз.

Гьэзиз. Мэтлебгьошму э жиге биёво, лэхьэим!

(Хурденуьт. Пауза).

Бебе. Имбуруз э радио шиновусдем немцгьо э Киев
деруьт. Коргьо четини.

Яшка. (Э пой възхуьшде). Дуьлтуй сукдениге, хьо-
вир Бебе, биё туьш себэхэ э имуревоз бурайм э довгьо.
Чуьтам оморе эритуь?

Бебе. Герек бисдоге мурам. Эз туь ни пуьрсуьм,
гьер мерд кор хуьшдере ю хуб дануьсде.

Яшка. Кор гьемейму гьони е кори — Ватане хилос
сохден эз дес дуьшменгьо.

Бебе. Бошгу, варасуьруьм. (Возхуьшдени вадараф-
де. Гьеммееси мунденуьт мэхьтел).

Яшка. (Э посой Бебе). Хьэктуйьре вор ди!

Одигуьзел. Сабуьр хубе чини, хьовиргьо.

(Пауза)

Юсупов. Хьовиргьо, бэхшлемеш сохит, мере е
текелифини. Гьэмел миев гларуьсе огол зере инжо диро-
вунде?

Божи. Гьэдот нисди...

Яшка. Холей Божи гье у куьгьне гьэдотгьоре гуьр-
ди гьишде, вэхд эн у куьгьне гьэдотгьо нисди, э холей
Божи.

Гуьлбике. Туь пой, Яшка.

Юсупов. Гьечу буге иму дарайм э хуней гларуьс.

Рэхмон. (Э пой възхуьшде) Екишмуш эз жиге ме-
жуьмит, имишев ишму амбар гоф сохдейт, ме шиновус-
дем. Туь гуфдирегьореш ме тигьэтлуь шиновусдем, жон
дедей. Биё туьш имогьой шинов е дуь гоф меш гуьм.
Амбара салгьо туь бенд бирей э гофгьой гьэри ненегьо,
маллагьо, рабигьо, гуьрдей куьгьне дин-догьоте, хор не
сохдей шоботе, езугь сохде э шуьгьэмтуь не хурдей
ругьэние лезетлуье чигьоре. Оммо у одомигьо, комигьо
ки бенд сохдетгьо туьре э куьгьне гьэдотгьо, ишу хурдет
у чигьореш, хор сохдет шоботеш, сохдет чуь жире кор-
гьореш. Ногьогь не гуфдире э метелегьо: раби сохде
коре сох, раби гуьфдире гофе месох.

Яшка. Баракеллогь!

Гуьлбике. Пой, Яшка.

Рэхмон. Дедей, биё туь имишев фурмуш сох у
куьгьне гьэдотгьоре, бие туь могьбул месох и э сер рэх-
веригьо куктуьре.

Божи. (Чумгьоре покурде). Дедей гьурбу эритуь.

Рэхмон. Биё туь рази бош, ме дарам, дировунум
Хуморе. (Куьнд бире гьэл гуьрдени Божире).

Божи. Метлебгьойтуьре худо воровуно, хэлефме,
дара дировун, омоге.

Яшка. Ой согъ боши, холей Божи!
Рэхмон. *(ведешендени эз куьф балабане)* Ги.
Яшка, гьеле е дуй мэглин хун те ме диоморе. *(Дорени балабане, вадарафдени).*

Одигуьзел. Гу виним гьери, Яшка.
Яшка. *(Зерени балабан, хундени мэглин).*

Гэил бирим, хундебирим э школа,
Хунде-хунде иму бисдорим келе,
Колхоз бире, шоре рузго винире,
Хурденбирим иму нун суронире.

(сес балабан)

Власть Совет келе сохди имуре,
Гужлу сохди гьувот эн гьулгоймуре,
Эз дуйли хосденим Ватан имуре,
Ватан эдей огол зере кукгьоре.

(сес балабан)

Иму мурайм эри дошде Ватане,
Нисд мисохим беде фашист—садане,
Иму нигьлим глэрслуй бире глэруйсе,
Иму гьони биё виним глэруйсе.

(Дироморенуьт Рэхмон не Хумор дес екире гьурде. Э хуне дебирегоргьо гьемееки чек зере. Перде).

ДУЬИМУЬН ПЕРДЕ

Суьфдеи картина

Хуней ранжбери э Венгрия. Э ело — кровать тэхтеини, э е лойге—
келе стол. Э сер стол вери телефонный аппарат. Солдат Иванов
трубкай телефоне э гуш воноре, нуьшди. Э ен кровать, э сер
стул, сере гьуз гьурде, нуьшди капитан Орлов. Шеви. Эз буру эдей
оморе сес туп шенде ве лов бирей снарядгьо. Пушой пенжерегьо
э одеялгьоревоз пучунде оморы, эз хуне товуш лампе невадарав
гуфдире.

Орлов. *(Э пой вэхуьшдени, геишдени э иловлей хуне, думит сохде).* Имишевиш и нуькерере гиросше ниданим?! Гьечи амбар э е жиге поисде глэмел ниве.

Эдей дир кешире наступление, нэгл, нэгл, гьечи глэмел ниве!.. Нуькерере зу-зу гиросше воисде.

(Гье ебо оморени сес лов бирей снаряд. Эз гужию хуьрд биренуьт шишегьой пенжере, лерзирени хуне. Э хуне диоморени духдер ранжбер — сэхьибхуне Илонка, терсире-терсире вечирени хуьрде шишегьоре. Орлов десе э лой дер кешире, бирмундени э духдер вадарава гуфдире).

Иванов. Хьовир капитан, ишмуре оголи *(дорени трубкаре).*

Орлов. Эри, менуьм. Второй. Эри, чуй? Хьовир Первый? Гьеле не гиросшеим нуькерере. Дуьшме сэхд поисди, рэхх нисе доре. Дуьруьжде калибрлuye пулеметгьой. Эри, эри. Чуй, туп? хуб, хуб. Оммо пулеметгьой дуьшме э дору пэхьнинуьт. Жигеоре офде ние бире. Чоре сохде воисде. Мигирорим нуькерере, ёгьин мигирорим. Хуб, бошгу. Шиновусдум. Согъбошит! *(Дорени трубкаре э Иванов).*

Иванов. И нуькере беде нуькере бисдо.

Орлов. Довглой, Ваня, довглой. Победа эз хуьшде ние оморе. Э асантировоз е кориш нисе бире. *(Дироморени Рэхмон э тению вери формай сержанти. Пушонию бесдеи э бинтевоз).*

Рэхмон. Хьовир капитан, фашистский офицере гьурдейм овурде, диловунум?

Орлов. *(Шори сохде).* Молодец, баракаллогь!
(куьнд бире дес зерени э сер Рэхмон). Сэхд яралуй бирей?

Рэхмон. Е кемлей гьэлпе берди, хьовир капитан. *(Хэндуйшдени).*

Орлов. *(Сэхд гьурдени дес Рэхмоне).* Диловун пленнире!

Рэхмон. Хуб. *(Вадарафдени).*

Иванов. Е дуй гоф вкенде гереки эз офицер.

Орлов. Хьэрекет мисохим, хьовир Иванов. *(Шори сохде геишдени э иловлей хуне).*

(Дироморени немецкий лейтенант, э-госою Рэхмон).

Рэхмон. Хубе «сазани», хьовир капитан?

Орлов. Руьггэние «сазан» биё бу. Оммо ведини телуь амбар деря э ю. *(Э лой пленный чаруьсде)* фамилия, нум туь?

Мюллер. *(Сере жумунде).* По-русски не... не... не... Русиш нихт шперейхин...

Орлов. *(Глоси бире)*. Ме дануьсденуьм гьечу му-
гуиьгоре, «нихт», «нихт». Ишмуре воисде мэхьэл хуб
дануьсденит зугуьн урусире: э шегьергьо ве дигьойму
хэлгэз талаш сохдеки гуфдиренбирит: «Матка, давай
кура, давай молоко». Имогьой «нихт», «нихт» бири?
(Е кем гешдени, пезде десе зерени э синей хуьшде)
ме Николай... *(пезде десе кеширени э лой Иванов)*
У Иван... *(пезде десе кеширени э лой пленный)*. Туь ки-
ни, Ганс, Фриц, Вильгельм, фамилия, нум...

Мюллер. *(Сере зофруво жумунде)*. Я... я... ме Ганц
Мюллер.

Орлов. Ганц Мюллер, тейте э туьревоз гоф сохде
руригьой одоми хьэл мубу. Эз хэйртуь заралтуь амбари.
(Э лой Рэхмон). Ире э кин Золин деберде гереки.
У зугуьн эн ире хуб мидануь. Дебер гьери, битгил пуьр-
суь дануь э же пэхьниниге пулеметгьой энигьо, дебер,
меш гьони мидирум.

Рэхмон. Хуб! *(Эз пленный)* кеш! *(Ведебердени)*.

Орлов. *(Веугурдени трубкей телефоне)* Первый,
хьовир первый, тозе хэбер гуьом, мэгилуьм сохденуьм
э ишму, гьони разведчик иму е келе «зугьуре» гуьрди
овурди. Чуь? Э кишму фуьрусуьм? Бошгу, гьони, хуб,
хуб, шиновусдум, варасуьруьм, инжо одомиму Золин е
кем гоф мивекенуь эз у, эз гьеме пушо егиле пулемет-
гьой дуьшме э же пэхьнуь гьисдиге дануьсде воисде,
эри, хуб, хуб. Варасируьм... *(дорени трубкаре э Иванов,*
вадарафдени).

Иванов. *(Эри хуьшде гоф сохде)*. Ебо кей мива-
расуь и довгю... чор сал эдее бире... *(Дироморени Рэх-*
мон, нуьшдени. Ведешденци эз куьф хуьшде балабане,
фэзъм сохдени, сер гуьрдени эри зере евош-евош эз гьо-
вой мугьамат).

Иванов. *(Е кем вэхд giroшденге)*. Лап хуби, хьо-
вир сержант, эз ело сес тугьго, пулеметгьони, эз ело сес
балабан глэруьснни...

Рэхмон. *(Э пой вэхуьшдени)*. Эри, замечаний-
туь дузи, хьовир Иванов, ме етике фуьрумуш сохдере хуно
бисдорум эжеюмге гьейсэглэт. Э ёрме ватан омо, До-
гьистуй Совети, онгурбогьго, гьуьндуре догьго... *(Ох*
кеширени), ёр... Глэруьси... Чуь гуфдири туь, Иванов,
музик глэруьси? *(Куьнд бире гьэл гуьрдени солдате)*
Туь гьич фикир мекеш хьовир, у музик фашистгьоре
иму мигьлим лэглэ гуьрде, иму мизеним настоящий му-
зик глэруьсире, туьреш огол мизеним э бирордомори, э

Догьисту э мэглдон раче богьгьо, богьчегьо, емуьш-
гьо, онгургьо, хубе шоробгьо ве кобобгьо...

Иванов. Худо гьишдге...

Рэхмон. Худо, худо... худо эйчуь, иму хуьшдени-
му миёрим шорире э десдин имуревоз. Фуьрумуш сохдей
туь гофгьой интернационале?

Екиш нидуь хилоси,

Не худо, не падшогь, не игид,

Мегирим иму азадире

Э десдин эн дес имуревоз.

Иванов. Правильно!

Рэхмон. Э десдин имуревоз. *(Гешдени э иловлей*
хуне, фэгъм сохдени балабане, пезде ведешденци эз
куьф сирот Хуморе, дениширени). Хумор, туь гьейсэ-
глэт э ширине хов нимешеве дери *(дениширени э сэглэт)*
Дуз сэглэт екини, кидан э пушой чумтуь гьони чуьжире
ховгьо омореге, кидан туь гьечи дануьсдени одохлуйтуь
Рэхмон келе игиднигьо сохди, амбаре фашистгьоре
дор-бологьун сохди, э синей хуьшде жерге-жерге орден-
гьо, медальгьо вонори. Омон ме гьеле лап кеме кор сох-
дем. Ерге Хумор... Эгер гьони Хумор хэбер гьисдиге э
гуфдирей келе зенгьо гуьре гушгьою бие зинг зенуь...

(Эз сиро оморени сес пое-пой)

Иванов. Сес пое-пой...

Рэхмон. Кини унжо?

Илонка *(дироморени)* Ми, что?

Рэхмон. Туьни, Илонка? Эйчуь нехисирей, шев
нимей.

Илонка. *(Ловгьоре ширин сохде)*. Нем тудом, не
понимай... Ние варасируьм.

Рэхмон. А-ах, ние варасире. Еки чуьтуьни жо-
гиле духдер одохлу мереш гьисди, э Кавказ, кидан
уш гьечи туьре хуно те нимешев не хисире.

Илонка. Кире, мере э Кавказ? Нэгл, нэгл, Кавказ
дури, ме ниём. Э Масков карашо, ошин карашо... *(Рэх-*
мон не Иванов хэндуйсденуьт).

Рэхмон. Туь нисе варасире, туьре ки берде э
Кавказ, эйчуьни туь мере? Унжо, э Кавказ мере одох-
луни, хубе одохлу, Хумор, рачи, сейп, сейп. *(Бирмунде-*
ни сироте).

Илонка. (*Фегъм сохдени, шори сохде*). О, карашо, сейп кишосон, раче духдери.

Рэхъмон. Ме рач нисдуым?

Илонка. (*Сере жунунде*). Да, да туыш рачи.

(Хэндусдени, энгуышдгъой хуышдере моч сохдени. Оморени келе сес снаряд лов бире. Илонка вирихдени эз хуне. Дироморени Орлов).

Орлов. И духдер чув сохде инжо!

Рэхъмон. Гычиш, гъечи эденбирим мэхсере сохде.

Орлов. Ногъогъ, инжо хунегъойму нисди, хъовир сержант, инжо довглон, заграница, фурмуш мосох!

Рэхъмон. Виноват, хъовир капитан.

Орлов. То-то, эки хуышде гъеле разведчики, эй, туы!

Иванов. У ошугъ бире одомини, капитан, и дов бэхшлемиш сохит э у...

Орлов. (*Эз Рэхъмон*). Довиге эгъуылменд бош. (*Гешдени э иловлей хуне, поисдени*). Эри, Золин е хэйли гоф векед эз пленный, жиге пулеметгъореш гуфди (*куьно бирени э лой Рэхъмон, э гуши-гуши гуфдирени*).

Рэхъмон. (*Гъе ебо шори сохде*). Хъовир капитан, руыхсет дит мере бурам у пулеметгъой дуышмере нисд сохум.

Орлов. Чув? НэгI, туыре нидануым фирсоре, туы гъеле гъейсэгIэт оморей эз разведка.

Рэхъмон. Хъовир капитан...

Орлов. НэгI, нэгI, нидануым.

Рэхъмон. Хъовир капитан, ме хэсде нисдуым, мере ховиш неде, песеде ме тэхъно нисе рафденуым. Эмеревоз одоми мубу.

Орлов. (*Хэйли думит сохдени, гешдени э иловлей хуне, песеде ведешендени эз планшетка картаре, лов сохдени э сер стол, поисдени э думит*). Да, Дот. НэгIлет-луе Дот, иму туре лов-тум мисохим. НэгIлет э туы, Гитлер! (*Дениширени э Рэхъмон*). Огол зе Яковлеве!

Рэхъмон. ГъейсэгIэт.

(Вадарафдени, вогошдени э солдат Яковлевево).

Яковлев. (*Белли гуырде*). Хъовир капитан...

Орлов. Фуше десе. Е кем чи биёр эри хурдейму.

Яковлев. (*Шори сохде*). Э худо шуыкуыр, эхир чи хосд. Эз кеевози эдем минет сохде чи ху, ние хурде. Эз себэхъвоз е лугъэ нун нехурди.

Орлов. Бошгу, бошгу, дие тэгIди сох. (*Хэндусдени, Яковлев вадарафдени, диловундени хурек, декуырдени эрэгъиш*).

Яковлев. Гъечи дие!

Орлов. Эри сержантиш деки.

Рэхъмон. Хъовир капитан, мере нивою.

Орлов. Туы чужьонни?

Рэхъмон. Догъустони.

Орлов. Гъо, туы эрэгъи нихури, эритуы шороб онгури биё бу. (*Гъемееки хэндусденуыт, сер гуырденуыт эри хурде*).

Орлов. Дануысденуым туыре чув воисдеге (*э гъе-некевоз*). Игиди туыре бирмунде воисде.

Рэхъмон. НэгI, хъовир капитан, мере э туы кумеки сохде воисде, дуышмегъоре нисд сохде воисде.

Орлов. Ме эдеме гъенек сохде.

Рэхъмон. Эхи биё зу варасим довгlore, дорбо-догъин сохим дуышмере, вогордим бурайм э хунегъойму, э жин зенгъо одохлугъойму.

Орлов. Гъери ди вуынуым сирот одохлугъуыре.

Рэхъмон. И чор сали не дирем юре (*ведешендени эз куьф, дорени сироте*).

Орлов. Хубе духдер миё бу и духдер, гъечи чор сал денишири этуы. (*Е кем сер гъуэз нуышде, думит сохде, песеде гуфдирени*). Мереш бу зен. (*Ведешендени сирот зен хуышдере, дорени э Рэхъмон*).

Рэхъмон. (*Сироте винире бэгъдо*). Бу эйчуы, хъовир капитан, чув бири бегем?

Орлов. (*Ох кешире*). Фашистгъо бердет э Германия. Нисе дануысденуым согъ мундиге ненге нэгI. (*Вз-хуышдени, гешдени э иловлей хуне*).

Рэхъмон. Дуылтауы гурун мебугу, хъовир капитан, белки гъеле согъ бу, иму хилос мисохим уре. ГIэмел миевге еки эзи сиротгъошму дит мере.

Орлов. Веги.

Рэхъмон. Согъ бошит, хъовир капитан. Туыш веги эйтуы и сиротме нен Хуморе.

Орлов. Согъбоши. (*Донорени э куьф*). Иванов, огол зе э телефон командир чоримуын ротаре.

Иванов. Чоримуын, чоримуын, гъони э ишмуревоз гоф мисоху дуымуын.

Орлов. *(трубкаре везуырде)*. Гьери, чуь хэбери? Чуь? Пулемет лэглэ нисе гуьрде. Екигеш? Сера тик гуьрде нисе бире? Нэгллет э Гитлер. Пэжел эн у пулеметго не Гитлере иму мидим. Гьони э кишму миёв одами. Ки? Рахманов. *(Рэхмон шори сохде)*. Кумеки сохит э у.

Рэхмон. *(Э пой вэхуьшде)*. Хьовир капитан! Орлов. Хуб, руьхсет доренуьм. Бура! Э хьитёти-ровоз кор сох. Э туьревоз кире фуьрсим иму? *(Думит сохдени)*. Эри, Огнева, у дилбоше, игиде одомини. Ну, дие согь бошит, рэх ник *(гээл дешендени э герден Рэхмон)* дениширем э ту. Эи зуригь довлго миварасуь, фашистгьоре нист мисохим, песе гердуюьки мирайм э кин одохлуйтуь, э Догуьусту. Шиновусди?

Рэхмон. Эри, хьовир капитан, согь бошит! *(Орлов гене гээл дешендени э герден Рэхмон, гоф не сохде чаруьсдени посово. Рэхмон вадарафдени)*.

Орлов. *(Куьнд бирени эз пенжере, пердере екем вокошире, дениширени э буру, вогошдени, гешдени э иловлей хуне)*. Хубе куки Рэхмон, омон э четине кор рафд. У рэхь гиден-гелмез рэхьни. Имид мисохим ки, Рэхмон могорду гуфдире. *(Э лой дер денишире)*. Яковлев!

Яковлев. *(Дироморени)*. Хьовир капитан.

Орлов. Веги и чигьоре.

Яковлев. Ишму гьичиш не хурдейтки.

Орлов. Весси.

Яковлев. Хьовир капитан...

Орлов. Чуьни!

Яковлев. Е кемлей семе дегердит хисит дие...

Орлов. Чуь, дегердуьм хуьсуьм? Илле хуби эриме. Э гьирогь нуькере деди-делини, хун инсонгьо эдее тигьни бире, ме дегердуьм хуьсуьм? Нэгл, ме бурам ебо э чоримуьн, рота, вуьнуьм чуь хэбериге.

Яковлев. Меш миём.

Орлов. Нэгл, туь пой инжо, ме гьони миём.

Яковлев. Хьовир капитан, шев торики.

Орлов. Ди э мэ автомате, Арутюняне мибериуьм э хуьшдерево. *(Яковлев дорени автомате, Орлов вадарафдени)*.

Яковлев. *(вечирени сер столгьоре)*. И чуь жире одомини командир иму? Не хурдени, не хисире. Гье е думит дери.

Иванов. Хубе командири. Эри кор дуьл ю эдее сухде, гэдуьр солдатеш дануьсдени.

(Дироморени Юсупов, э душ ю вери погонгьой капитани, э чум ю чешмекгьо, э дес ю фотоаппарат. Яковлев не Иванов вехуьшденуьт э пой, честь доренуьт).

Юсупов. Капитан Орлов инжо бире?

Яковлев. Бэхшлемиш сохит эри дануьсде, ишму кинит?

Юсупов. Ме корреспондент эн газетуьм, капитан Юсупов.

Яковлев. Эхи ме ишмуре нисе шинохденуьм.

Юсупов. Гьеме одомигьоре шинохе варасде нибу. *(Ведешендени эз куьф удостоверением хуьшдере, бирмундени)*.

Яковлев. Имогьой шинохдум, нуьшит, хьовир, капитан. Орлов гьони миёв.

Юсупов. *(Э иловлей хуне денишире)*. Ху-уб, чуьтами коргьошму, ченгьэде пушо рафдейт имбуруз?

Яковлев. Бэхшлемиш сохит, хьовир капитан, гуфдире нидануьм.

Юсупов. Дузи, э гьер одами мегу. Оммо ме корреспондентуьм, ме гьемере дануьсденуьм, ме биё дануьм, сенигьэзмени. Газет чуь чиниге дануьсдени туь?

Яковлев. Кем биш хунденуьм, хьовир капитан...

Юсупов. Эгер гьеме руз хундениге, туь дануьсдени — газет гьеме руз ведироморени. Эри газета вадешенде материалго биёбу, у материалгьоре гешдегор, зу офдогор, нуьвуьсдегор гереки. У везифере ки бегьем сохде? Корреспондент. Варасири?

Яковлев. Эри, хьовир капитан.

Юсупов. Ой согь боши.

Иванов. Хьовир капитан, е сирот зенит имуре дие.

Юсупов. Ме кире сирот зеренуьмге дануьсдени туь... Игидгьоре. Эри э газет воноре. Ченд фашисте куьшдей туь!

Иванов. Телефонме гьеле гуниле ние шенде, хьовир капитан.

Яковлев. Нэгл, нэгл, Иванова гьэиб оморе гуфдире. Эзи дуь орине пушо тел телефон бурра оморебу. Шев бу, торик. Иванов рафд эри гешде бура жигей теле, эй гьуьч сохде. Э далде, э кулегьо дуь фашист пэхнуь биребуьруьт. Сес пой Иванова шиновусде сэгьэт, убо гьов кенде оморот э сер Иванов. Оммо Иванов игид ведиромо — бугьоз экире тасунд, еккере э жордеревоз сула сохд. Эзи зиёде игиди бире? Телаш гьуьч сохд, приказ командиреш бегьем сохд.

Юсупов. Баракеллог! Мерзуй, мерзуй эри э газет воноре. (*Ведешендени блокноте, сер гуьрдени эри нуь-вуйсде*).

Яковлев. Лап желе тэГриф медит, хьовир капитан, Иванова, ненге желегед мубу.

(Дироморени Орлов).

Иванов. Ини капитан иму.

Юсупов. (*Вэхуьшдени, когъоз хуьшдере бирмундени э Орлов*). Капитан Юсупов, корреспондент газетей, «Эри Ватан».

Орлов. (*Когъозе вогордунде, дорени э Юсупов*). Командир батальон капитан Орлов.

(Десгъой-екире гуьрденуьт)

Юсупов. Э гужевоз офдем ишмуре, шев торики. Е солдат, рэхъ шинохденгъо овурд мере.

Орлов. Ишмуре гиснеш мубу. (*Эз Яковлев*). Яковлев, эри хурдей капитан чи биёр.

(Яковлев вадарафдени).

Юсупов. Мере гисне нисди, инжимиш мебошит.

Орлов. Э иму глэдоти: ебо гуьногъэ биё хоруним, песе гоф сохим э юревоз.

Юсупов. Хубе глэдоти. (*Яковлев диговундени хурек, норени э сер стол*).

Орлов. (*Эз Юсупов*). Омбор мипонт э батальон иму?

Юсупов. НэгI, себэхь биё вогордум. Мере воислени э батальон ишму е ченд игиде солдатгьоре сирот зенуьм эри э газет дешенде. Ишму биё бирмунит э ме киниге хубе одомигъой батальон ишму.

Орлов. Э батальон иму хубе одомигъо, игидгъо амбар деруьт. Ини еки э пушошму нуьшдигъо телефонист Иванов.

Юсупов. Уре уже шиновусдем.

Орлов. Гуфдирет? Хуб. Екке мере инжо е игиде куж Дагестанини.

Юсупов. Дагестани?

Орлов. Эри. Зурбое игиде кор сохди у. Рафди э разведка тапшуьрмишире бегъем сохде бэгъдо э рэхъ ю расд оморет фашистгъо. Э величиреки се фашисте

куьшди, юш яралуь бири офдори э глэрей меитгъой фашистгъо. Пэмелдани сохди. Десдей фашистгъо оморенки э серию, хуьшдере э муьрдеи вонори. Песе дуьшмегъо дур биренге, вэхуьшди эри оmore э киму. Гене э рэхъю вохурди дуь фашист. Игид иму э бейбутевоз куьшди е дуьшмере, еккере лэгIэюре бесди, билесумор кешири юре овурде. Эз пленниш хэйли гоф векеңдейм.

Юсупов. (*Блокноте вегуьрде*). Чуьтами фамилияй энү?

Орлов. Рахманов Рахман.

Юсупов. (*Мэхьтел бире, э пой вэхуьшде*). Чуьтам гуфдирит?

Орлов. Рахманов. Чуьни бегем?

Юсупов. Э жеи у? Ме уре шинохденуьм, У хьовирмени, дусмени.

Орлов. Интересно, нуьшит, хьовир, капитан, у гьейсгелат гене э разведка рафд. (*Сере гъуз гуьрде, дуьл гурунд бире*).

Юсупов. Э сереботи Рахманов ме ченд гилегъо э гозетгъо нуьвуьсдем. Меш дагестанинуьм. Ме э хуней эн угъо ченд гилегъо ырем, бебегъо, делегъоюреш хуб шинохденуьм. У э колхоз мэгIлуьмлуье корсох бу.

Орлов. (*Эз куьф ведешендени сироте*). Ини сирот эн у?

Юсупов. (*Шори сохде*). Эри, уни. Иниге Хумори. Мере имид небу э довгIо Рахманове муьвнуьм гуфдире. Зу могорду у? (*Эз буру оморени сес тупе-туп, сес лов бирий бомб. Хуне лерзирени, гьеммееки, эз Иванов бегъэй дегешденуьт э хори. Песе вэхуьшденуьт*).

Иванов. Хьовир капитан, ишмуре оголи.

Орлов. (*Вегуьрдени трубкаре*). Эри, чуь, Дот лов бисдо? Хуб. Рэхъ очугъи? Хуб (*Шори сохде*). Дир не сохде гирорит нуькере. Меш гьони эдеме оmore. (*Э лой Юсупов*) хьовир капитан, земляктуь Рахманов гене игиди бирмунди.

(Перде)

Дуьшмуьн картина

Чуькле сара више э сер тепен. Э глэрей сара дорлегъо дегешди телефонист Иванов трубкаре э гуш воноре. Гьовой шохьонгуми. Орлов сере гъуз гуьрде, нуьшди э думит. Эз дур эдее оmore сес тупе-туп, гуниле шенде.

Орлов. Е кемлейге рэхь мунди, и э пушо деригьо тепеире мегуьрдимге, э шегьер мидаграфдим.

Иванов. Э наступление э имуревоз Рахмановиш миёсде бире...

Орлов. Да-а-а, ме мэхьтелуьм, неужели у пуч бири?

(Бирден оморени келе сес туп шенде, песеде виз зере куьнд бирени снаряд, офдоре лов бирени э куьндигьо. Иванов сере гьуз гуьрде дегешдени, Дироморени Яковлев).

Яковлев. Хьовир капитан...

Орлов. Чуйни, чуй дануьсдей.

Яковлев. Гьичиш, гьеме эдете гуфдире пуч бири. Огнев яралуь э санчасть дегешди. Э кин эн уш рафдем. Огнев эдее гуфдире ижире: «Ме не Рэхьмон гьердуйеки симов зере гиросшм нукерере, куьнд бисдорим э ён Дот фашистгьо. Рэхьмон мере поюнд гьэреул, ю рафд эри лов сохде Доте. Песеде е келе сес омо, Дот лов бисдо. Ме рафдуьм эри гешде Рэхьмоне, не офдум. Э занимеш раси гуниле, гье нуьшде-нуьшде оморум э гьирогь нукере. Песеде мере гьужогь э вегуьрд э солдат иму. Хьэрой дешендуьм Рэхьмоне офум гуфдире. Сес не бисдо».

Орлов. (*Вэхуьшдени, гешдени*). Хьэйф, хьэйф Рэхьмон.

Иванов. Хьовир капитан, екимуьн оголи.

Орлов. (*Трубкаре вегуьрде*). Эри, менуьм, чуй? Имуроз хьофд километр пушово рафдейм? Кеми? Э пушо гьуьндуьре догь дери. Э посой догь дуьшме минометгьо нори. Чуй? Кумеки мисохит? Артиллерия? Авиацияш? (*Шори сохде*) согь бошит! Лап хуб мубу. Мигирорим, мегирим шегьере! Согь бошит. Хуб, хуб. (*Дорени трубкаре э Иванов*). Огол э пенжимуьне.

Иванов. Пенжимуьн, пенжимуьн, ме дуьмунуьм. Пенжимуьн, гоф сох! (*Дорени трубкаре э Орлов*).

Орлов. Хьовир пенжимуьн, минометгьо э посой догь гьисдуьтгьоре эдете лов сохденуьт э звериш, тупчигьош. Хьозур бошит эри пушово рафде. Вэхде пуч месохит. Пушово, варасирит? Хуб, хуб, гьечу сохит. (*Дорени трубкаре э Иванов. Эз буру оморени сес балабан э Рэхьмон э гьовой мугамат*).

Яковлев. (*Шори сохде*). Хьовир капитан, шиноуденит?

Орлов. И сес балабан Рэхьмони.

Яковлев. Гье уни, хьовир капитан. Ме видовум. Орлов. Бура, хьитиёт бош.

(Яковлев вадарафдени. Сес балабан оmore-оморе келе бире.)

Иванов. Э худо шуькуьр, Рэхьмон офд омор.

Орлов. Лап хуб мибисдо Рэхьмон офд миомого.

(Дироморенуьт Юсупов ве Яковлев. Э дес Юсупов балабан дери.)

Юсупов. Салам!

Орлов. Салам!

(Гуьрденуьт дес екире).

Юсупов. Эжи землякме?

(Орлов, Яковлев, Иванов дениширенуьт э еки, мэхьтел мунде).

Яковлев. Иму эденбирим эз ишму пуьрсире, хьовир капитан.

Юсупов. Эз ме? (*мэхьтел бире*).

Орлов. Веди нисди Рэхьмон. Иму сес балабане шиновусдеки, гьечи дануьсдим Рэхьмон эдее оmore. Значит, пуч бири...

Яковлев. Эхи и балабан эн Рэхьмони.

Юсупов. Ихдилот балабан ижире: Себэхьмунде эденбуьруьм эз е полк э е полкиге рафде. Эз пушойме е десде пленный немцгьо гиросдуьт. Диренуьм э дес эн е немец балабан дери. Поюндум немце. Мугум: гьери вуьнуьм, диренуьм э сер балабан нум Рэхьмон вери. Усэггэтте шинохдум. И балабане Хумор — одохлуй Рэхьмон бэхш доребу юре. Гьэррезки балабане восдорум эз немец. Пуьрсуьруьм сэхьиб балабане. Немец мугу—нисе дануьсденуьм. Балабане, мугу, эз хори офдем. Э дуьл ме шек омо. Мугум кидан Рэхьмон пуч бири. Эзилойге фикир сохдум, белки балабане вир сохди, ю согь саламат э батальон вогошди. Эзу товне оморум зу-зу э кишму.

Орлов. Эз Рэхьмон хэбер нисди. Вединики пуч бири (*сере гьуз гуьрде*). У хуьшлере зинде-зинде э дес дуьшме нидуь. Ох, хубе соллат бу, хубе хьовир бу, хьэйф, хьэйф (*эз синею вороморени келе «ох»*).

Юсупов. Езугь, хьэйф эн ужире кук. Фэгьире дешу шиновусдки жингир мубу, хуьшлере муькуьшуь. Ме дирем чуьтам дедей эн уьго эри эн у жун доренбуге. Езугьге зен. Хьэйф Рэхьмон!

Орлов. Да-а-а, омбаре дедейгъо э и довго вир сохдет бэхдевере хэлефгъой хушдере. Чэнгъэде хубе, игиде инсонгъо, келегъо ва глэлгъо, пиргъо ве жогъылгъо луч бирет. Нэгълет э фашистгъо, нэгълет э Гитлер! *(Песде нуьшдени, э лой Юсупов чаруьсде)*. Нуьш, капитан. Туь шинохдени бебе дедей Рэхъмоне. Нуьвуьс эри эн угъо е когърз. Гьечи нуьвуьс ки, гьеебо нетерсуьт. Варасири?

Юсупов. Чув бие сохде биёв — эхириш гуруниш гьисдиге эри нуьвуьсде, биё нуьвуьсуьм.

(Пауза).

Орлов. Ме миёсдуьм писатель бире. Эз товун Рэхъмон ме книг нуьвуьсуьм.

Юсупов. Верзиреш верзирени.

Орлов. Де гьечу буге нуьвуьс дие.

Юсупов. Эхи биё дануь одами нуьвуьсде. Э газет статья нуьвуьсде не роман нуьвуьсде еки нисди, хьовир капитан.

Орлов. Эри, дузи, гьечу буге статья семе нуьвуьс, фуьр э Дагестан, биьгил дануь хэлгъ чуьтам кук ю гьурлугъ сохдиге Ватане, чуьжире игидгъо ведиромориге эз Дагестан.

(Э и туьтем эз гьово оморени сес мотор самолетгъо, сес туп шендей зенитчикгъо. Самолетгъо шенденуьт бомбагъо. Хори лерзирени.)

Гьемееки дегешденуьт. Юсупов лугъонде жиге гешде эри пэхьнуь бире).

Орлов. Э хори вогосит.

(Гене шенде оморени бомба, хори лерзирени. Сес тупе-туп гьэ аьед бире).

Яковлев. *(Э гьово дениширени)*. Хьовир капитан, уни е самолет дуьшме эдее сухде. Офдо! *(шори сохдени)*. Угъониге вуьруьхдуьт. Уни самолетгъоймуш оморут.

Орлов. Гьейсэгълет эхир фашистгъо доре миев! Гьони пушово мурайм.

Юсупов. *(Э пой вэхуьшдени)*. Ме е гиле э зир бомбешка домунде не муьрдегъо хилос бирем. Эз уновло чумтерс бирем.

Орлов. Гэйб нисди. Жун ширине чини эри одами.

(Юсупов ведешдени эз куьф блокнота, сер гуьрдени эри нуьвуьсде).

Иванов. Хьовир капитан, гирит трубкаре, эдей гоф сохде пенжимуьм.

Орлов. *(Вегуьрдени трубкаре)*. Менуьм, чув? *(Шопри сохде)* Пушово! Гьони меш оморум. *(Дорени трубкаре)* Кура сохит чигьоре. Пушово! *(Э лой Юсупов)* Капитан, туь оморени э имуревоз?

Юсупов. Еггин оморенуьм.

Орлов. Де гьечу буге кешит! *(Эз Иванов не Яковлев)*. Зу бошит! Имишев ёггин биё вегирим шегьере. *(Эз посой догъ оморени келе сес «Ура!» Орлов десе гьово гуьрде видовусдени)*.

Сесгъо эз дору! Ура!

Орлов. Пушово, игидгъо, пушово!

Перде

СЕНИМУЬН ПЕРДЕ

Келе хьэёт, гьэришию богъ. Васали. Доргъо гуьл лов сохдет. Э доруй хьэёт ведини дер не пенжерегъой хуней Хуморигъо. Эз лой расд — гьейвуь хуней Божийгъо. Шохьонгуми, пушой чуьшме дарфден. Эз хуней Хуморигъо ведироморенуьт гоф сохде-сохде Мелке не Сенем.

Сенем. Бегем глэлме кур-кечели, ишму нохогъ эн уре гьэчи хуьрд сохденит?

Мелке. Евошлей гоф сох, э Сенем, диворгьореш гуш вери. Э духдер, гьечунигеш Божи э ху хэмир дери, шев руз эдей хуьшдере куьшде.

Сенем. Духдер эри кук офире омори. Э худшо, э бендеш глэёни чуьтам дошдем келе сохдемге ме Бебере — е десию гьээфит бири, е десию мелмалад. Худо ме-буро жогъыл ю, жовогъыл ю, хундегор ю, сохдегор ю. Те умогъой глов глэтош бери эхдуьр зерегоруй глэлгъоймере у небисдоге муьрдеймеш мурдали.

Мелке. Худо гьоним доро кук духдер туьре, и чуь гофи, ки мугую хуьрди глэлгъойтуьре!

Сенем. Е парчогъ-парчогъ-зедеи глэлме. Э зар не звруьшум муьпучуну Хуморлей туьре.

Мелке. *(Десе э лэглэ воноре)*. Евош *(э лой хуней Божи денишире)*.

Сенем. Ме дануьсленуьм духдртуь хосдехунд бу эри кук энугъо. Се сал, чор сал денишири духдртуь, де имогъой, дур эз руй Бебелейме не глэлгъойтуь, хэбер омори кук эн угъо пуч бири гуьфдире. Худо

нуувуусде гъисмети, чуй биё сохде биёв. Эри эн у фэгъир худо гъечу нуувуусди.

Мелке. Худо гуж сохо э гуж сохдегоргъой гъил-гъоуму.

Сенем. Хумориш оmore расире духдери, бие туыш пой мезе э мозол гъилтуу.

Мелке. Дедей миро Хуморе, комини дедейгъоре нивоу ники бэхтевери эн гъилгъой хушде?

Сенем. Ихдиёр духдер э дес дедей де.

Мелке. Худо мегуе, нэг1, нэг1, мере нисе воисде гловуне э герден ме вегурде. *(Эз лой хуней Божийгъо оморени сес гоф сохде, гиристе).*

Сенем. Дие ме эдеме рафде, туу гоф сох гене э Хуморевоз, гъондурмиш сох э ю, туу дедеи.

Мелке. Худо хъэрмэхъ эри туу нен гъилгъойтуу. *(Сенем рафдени, Мелке вогошдени э хуне. Э гъейауу хуне ведироморени Божу, сифотгъою гъеме гъэлпегъой хуниши).*

Божу. Войш, дедей миёсде муърде тууре, гъизизе балайме. *(Нуышдени чорзани зере, домо вокурде гиристе).* Кире гъизизе халэфгъо муърдиге, комини дедейгъо мере хуно хъэсрет э дуыл мунде, ярай хоснебирени вегурдетге биётту э меревоз домо вокунутту гуьруьсуьтту, во-о-ой... *(Божу е хэйли гиристе вараде бэгъдо, эз куче оморени сес. Дироморенуьт Гъизиз не Хумор. Э дес гвердушу лапаткегъо дери. Божу дарафадени э хуне).*

Гъизиз. *(Эз Хумор).* Себэхъ, духдерме, екем зуте вэхиз бурайм э кор. Э дуре участка биё бурайи эри глов доре богъэ.

Хумор. Хов кире оmore?

Гъизиз. Дие дара, духдерме, э хуне. *(Дарафденуьт гьер мерд э хунегъошу).* Э зен, гъечи те кей куышде туу хушдере?

Божу. *(Эз дору).* Эзиновлейге ме мундум гуфдире эйчуни!

Гъизиз. Мере имиди Рэхмон согън гуфдире, дуьлди хушдере.

(Гъово бирени торик, э асму астаргъо, песде веи бирени менг. Ведироморени Хумор, э десию дери балабан Рэхмон. Нуышдени э сер сенгъ, э думит).

Хумор. *(Балабан фегъм сохде).* Бегем ме тууре бэхш дорегуьруьм тэхно вогорди бией гуфдире?

(Е кем гъере гирошде бэгъдо, хундени мэгни)

Гурбу гердом эри рафде рэхгъойтуу,
Фурмуш нибу гъич у сохде коргъойтуу,
Ме никуом зунде нисд гуфдире туу,
Э рэхтуу де чумгъой ёртуу, соймиши.

Шиновусдем игид бирей э довго,
Эри Ватан сохдей туу хубе коргъо,
Э синейтуу жерге-жерге орденгъо,
Чуьтам гуьом нисд гуфдире, соймиши?

Гровурд бу и балабан эз дес ёр,
Меш нижге эденбуьруьм сохде кор,
Зиёд бисдорут фикиргъой эн Хумор,
Туьсуьз чуьтам мизуьгъуьм ме, соймиши.

(Ведешдени эз куьф когъозе).

Мелке. *(Эз дору).* Э Хумор, диро э хуне, духдерме.

Хумор. *(Гъэргъой чуме покурде).* Гъони мидиром. *(Хуядени келе келе когъозе)...* «Рэхмоне вир сохдейм. Омон имуре имидики у согън гуфдире, гъеле белки офдим юре»... Белки! «Балабане ме эз дес е пленный немец офдем»...

(Гирисдени, пучундени когъозе. Евошлей-евошлей пой вечире дироморени Нэхуьм).

Нэхуьм. Шевлейтуу эхэйрбу, хэгьерме!

Хумор. Эгъуьбеттуу эхэйр, чуй воисде?

Нэхуьм. Инжимниш мобош, хэгьерме, мере воисдени согън саламетитуй нен одохлуйтуу. Эн Рэхмон одохлуйтуу, эн Бебе нэг1.

Хумор. *(Э пой вэхушде).* Чуй гуфдири?

Нэхуьм. *(Энгъушде э лэг1э воноре).* Ш-ш-ш, евош. Туу дануьсденики мере эз гъеме коргъо хэбер биренигъоре. Ме эз гъеме зу дануьсденуьм э коми хуне гъэруьси дериге, э коми хуне гъуьдуьши дериге, мило дериге, тууре дануьсде воисдениге, ме дануьсденуьм коми зене чуй гъэилиш мубуге — кук е небуе духдер. Мере эз гъеме коргъо хэбери, хэгьерме...

Хумор. Дие гу бура чуй гуфдиреге, дуьлмере хъэл мешох.

Нэхъум. (Евошлей). Ме шиновусдем ки гъобоне Бебе, завхоз трудовенгъой корсохгъоре эз сериюш эз дуьмиюш буранигъо э гентуьмгъо шоробгъоре дореки, ме шиновусдемки гъобоне Бебере воисдени туьре эри хуьшде хогъу.

Хумор. Те умогъой глов глэтош бери уре, ме той энунуьм бегем? гъэдой Рэхъмоне вегиро у!

Нэхъум. (Э лой хуней Божийгъо денишире). Э шегъер сес дешендетки, Рэхъмон пуч бири, дедей Мелке эдей туьре э екке доре.

Хумор. Рэхъмон пуч нибу, Рэхъмон миёв!

Нэхъум. Худо веровуно метлебуьре, хэгъерме, шор биёво одохлуйтуь, хъитиёт бош, фирмунде неёв дешму.

Хумор. Де коригеш небу мере э Бебе рафде, илле хуби эрме.

Нэхъум. Ме чуй гуфдиренуьм? Кини Бебе? Кечеле пири. (Беш пингъоли зере вежегъисдени). Кечеле пири зен хосди, гъемере темэхъ венгеси...

Хумор. Весси туьш, гъечунигеш дуьлме эдей хьэл бери...

Нэхъум. Хьэл гердо дуьл дуьшменгъойтуь... Омон е гоф гуьм эритуь... дондуь дедей Мелке буррани эри доре туьре э Бебе.

Хумор. Чуй!

Нэхъум. Ш... ш, сабуьр сох, сабуьр хубе чини.

Хумор. Э дориш кешуьруьтге мере нирам.

Нэхъум. Э дор кешире биёво дуьшменгъойтуь, недане духдер, и чуй гофгъои, Бегем мигълим туьре э Бебе доре?

Хумор. (Хэнде гурде юре). Ихидиёри э дестуьш офдори? Эй муьгуьжуьз дире мундем.

Нэхъум. Эй надане духдер, ме эритуь дуьл сухундегорум. (Эиловле дениширени). Дие ме рафдуьм э е жиге имишев ярсаяди, бурам е руьмке эрегъи хурум (вадарафдени).

Хумор. (Э богъче гешде). И чуй гофгъои ме шиновусденуьм?

Мелке. (Эз дору). Э Хумор, не дирий э хуне!

Хумор. Оморум!

(Дарафдени э хуне. Ведиоморени Божи, нуьшден э гъейву).

Божи. Дедей миёсд муьрде э пушойтуь, хэлефме, туь гъеле глэилле бирики.

Глэиз. (Ведиоморе эз хуне). Э ёртуь мундиге пор эз бирорзерей Одигъюзлиш хэбер оморебу вир бири гуфдире. Чуй ёсго, чуй коргъо биребу э хуней бебей геде. Ини и пери эз глэил омори когъоз. Нуьвуьсдики сэхд яралуь буьруьм, имогъой хуб хосум, э и зуригъо довгош марасуь э шори никиревоз э хуне миём гуфдире.

Божи. Мере ужире мозоллуье дедей мизендге, дердигъоиме чуй бу.

Глэиз. Ужире коргъо амбар бире. Песде э когъоз неверики нохогъ Рэхъмон монухъо бири гуфдире.

Божи. Те умогъой глов глэтош бери эхдуьр зерегоргъой Рэхъмонлеймере.

Глэиз. Ки дануьсде, белки яралуь бири эз полк хуьшде э е жигейге рафди, эхирки гуфдире нибу. Амбари рафди, кеме мунде. Гуьшунгъойму уже экуьнди Берлини. Эхир — тухур куьнди, довго э и зуригъо биё варасуь. Худо кумек бире, э гъеме рафдегоргъоревоз глэил имуш э шори ники миёв.

Божи. Войш! Бегем э пушой худо гловун сохдебуьруьм. (Эз пенжере сер ведешендени Хумор, песде пэхъни бире. Дироморени Гуьлбике).

Гуьлбике. Хэгъер миро юре, не дошд серлей хуьшдере?

Глэиз. Э духдер, эз мунде жигеш дуьл дешмуьре эри хьэл сохде омореи?

Гуьлбике. Эле, туь чуй гуьфдире бебе, тэхъэр гуфдиренигъоре хуно: мен сеничун муьрдеки, сен менуьн пойничике, ме эри хуней бебе эдеме муьрде, туь эз ме гъэгъри бире?

Глэиз. Э дуьл ишму эз товун Рэхъмон усоле коргъо меёрит. Дуьл дит хуьшдере, гуит: Рэхъмон миёв!

Гуьлбике. Эз лэгъайтуь худо шиново. Шоре хэбергъой Рэхъмонлейтуь э гуш иму дарафде, э шори бэхдевери вадараво гъеме хосдогоргъойму.

Глэиз. (Э иловлей гъейву гешде). Дуьлме гъемише темизи, глэил чуьмени одоми пуч нибу.

Гуьлбике. Хэгъер миро Рэхъмоне (дениширени э лой хуней Хуморигъо, песде э гуш дешму). Дануьсдени чуй хэбер шиновусдемге? Эдете гуфдире эри Хумор одомигъо дери, гъобоне Бебей Сенеме воисди мугу Хуморе эри хосде. Те умогъой глов глэтош бери уре.

Божи. Вой эй дедей Рэхъмон.

Гіэзиз. (Эз Гуьлбике). Э духдер, у туь шиновус-
дейгьо гофгьо э китуь мунугу.

Гуьлбике. Рэхьмонлейтуь шор биёво.

Божи. Те кей дошденини Мелке духдере, глов
гуьрде нигьлуь ки.

Гіэзиз. Эдеме диренуьм ме, духдер гэбиле, пир
бирей туь, фуьмуш сохдей чуьниге э гуьлом муьгьбет.

Божи. Руригьой дедейгуьре худо буро, мере рури
немунди эри э туьревоз гоф сохде.

Гуьлбике. Ш-ш, евошлей гоф сохит.

Божи. (Вэхьшдени э пой). Кешит э хуне.

(Дарафденуьт. Ведиоморенуьт Хумор не Мелке).

Хумор. Дедей, жон дедей, минет сохденуьм этуь,
у гофгьоре э киме мегу. Нум эн у гьобоне пирире э ён
ме мегу.

Мелке. Эле, худо меветово эз эхдуьр зерегоргьой
гэиллэгьойме, н чуь гофгьой э лэглэйтуй деру. (Хумор
нуьшдени э сер сенгь, сере гьуз гуьрде, э дердевоз хун-
дени мэглни).

Хумор.

Дедей, гуш вени божэхь дуьлмере,
Фуьмуш нисохум Рэхьмон ёрмере,
Туь восдоригеш ширин жунмере,
Гузет нисохум э рэхь соймиши.

Мелке. Дедей гьурбу гердо эритуь, балайме, чор
сал дениширей, довгьлош эдее варасде, хэбериш омери
пуч бири гуьлдире. Зобуни Рэхьмоне ки хосденбуге худо
меветово эз у. Рэхьмониш кукмере хуно бу. Э гьужогь
ме келе бирере хуно бу. Хэбер Рэхьмон э ме расиригьо
е гуниле расирере хуноу э синейме. Де имогьой чуь
биё сохде биёв. Муьрдере эз хок ведешенде овурде му-
буми, хэлефме?

Хумор. Мегу, гьечу мегу!

(Хундени э дердевоз)

Гиж месох мере, езугь биёвгу,
Имид сохденуьм, согьни, миёв у,
Эз сер хьофд догьниш пар мизенуь у,
Эри омере э ён соймиши.

Мелке. (Десе вонорени э пушони Хумор). Туьре
хьол нисди, духдерме, туь ночогьни, бурам эри туь дух-
дир биёрум.

Хумор. (гьул Мелкере гуьрдени).

Ночогь нисдуьм ме, герек нисд духдир,
Э илчингьо гу: мере нисд духдер,
Эдем су гуьрде, дуьл эдей суьхе,
Бигьил денуьшуьм ме э соймиши.

Мелке. Мере дие гоф нисди. Шогь-сенем э Ошугь-
Гьэриб дениширебугьош гьечи сэхд не поисдебу.

Хумор. Дедей, туь эз ме келеи. Рэхь нисди ме э
руйтуй поюм. Омон минет сохденуьм э ме гуж месох.
Ошугь-Гьэриб эри пул гьэзенж сохде рафдебу, уре пул
небу эри хосде духдер гьлошире, гьлэруьси сохде. Омон
Рэхьмон эри пул нерафди. Рэхьмон э довгьло рафди,
эдей хун хуьшдере тигьни сохде, беде дуьшменгьо омере
ме не туьре некуьшуйт гуьлдире. Туьре не мере, гьозор
чуьимунигьойгереш эз уьлуьм эри хилос сохде рафди
у. Кечеле Бебере хуно дургуне когьозгьо гьуьч сохде
эз салдати пэхьни не бири Рэхьмон.

Мелке. Эле, туь чуь гуьлдире, гьерки гири миёв
мишиновуь.

Хумор. Гьергонш бисдо очмиш мубу у кор. Гуф-
диренуьт: э хуьшге дивор гуьл нивогосу. Омон Бебе
хуьшге дивор нисди, бишегьлэригьой эн у очмиш мубу.

Мелке. Евош, киниге эдей диоморе э хьэёт.

(Диоморени Одигьозел).

Одигьозел. Шев ишму эхэйр.

Мелке. Эгьуьбеттуь эхэйр. Кеш э хуне.

Одигьозел. Э шоригьо никигьо дирийм э ишму
Эдеме рафде. Воисдембу ишмуре омборек бу сохум.
(Зенгьо э мэхьтелиревоз дениширенуьт).

Хумор. Чуьни бегем?

Одигьозел. Ники, шори. Эвелимуьнжи э радио
мэгьлдуьм сохдики, гьушунгьойму сер гуьрдет гуьлдире
наступлениере э Берлин. Имбуруз себэхь Берлин
биё вегуьрде биёв. Ве дуьбореимуьнжи гььони хэбер
оморики, Хуморе орден дори гуьлдире эри хуб кор сох-
деи э колхоз.

Хумор. Мере? Ме чуь сохдем бегем?

Одигуьзел. Эри, духдерме, туьре, туь верзирей.
Омборек бу, э хубе метлебгьо расош.

Мелке. Худо доро глзилгьойтуьре. Шор биёво балайтуьш. Кешит э хуне дарайм.

Одигуьзел. Нэгл, э ме одоми денишири э буру, согь бошит.

Мелке. Хош омор, софо овурд.

Хумор. Согь боши, лелей Одигуьзел.

(Одигуьзел вадарафдени).

Мелке. Кеш духдер э хуне.

Хумор. Туь дара, ме гьони мидиром. (Мелке вадарафдени, Хумор гешдени э хьэйт) Ме чуй сохум, э же бурам э дес дедейму. Ме чуйтам бурум луьнг гьобоне Бебере?

(Ведиоморенуьт Пэзиз, Божи не Гуьлбике).

Пэзиз. Хумор, туь эйчуь ние хисире, духдерме, сехьх биё зу бурайм э кор.

Хумор. (Гирисдени). Мере гьишдени бегем, худо мевотово эз гьобоне Бебе. Вомухди дедеймуре хьэлово сохде э ехэн ме.

Бож. Бебе сэхьиб хуьм хэзинен имогьой, духдер ме. Екигьо эдей жун доре, екигьо пул кура сохде. Кимлере вой, кимлере бой, хэлефме!

Пэзиз. Э духдер, лэглэйтуйре не гири! Чуй Бебегьо эз сад гьозорекни. Гьемеш гьони э довглон.

Бож. Кидан миёвге ниёвге е теке балалейме.

Гуьлбике. Те умогьой глов глэтош бери душмере.

(Дироморени Одигуьзел).

Одигуьзел. Сес ишму э кучей, чуй хэбери гьечи?

Бож. Гьэбер-гьэбер зено нохогь глзилгьойму!

Пэзиз. Имид э худо.

Одигуьзел. Гьич тенги месохит. Э ишму мэглэуьми. Эз глзил имуш хэбер небу. Песе когьоз омо. Нуьвуьски, э бебе, ме яралуь буьруьм, хуб бирем. Худо гьишдге эи зуригьо довглон марасуь, э шоригьо никигьоревоз глзил ишмуш миёв.

Гуьлбике. Шоригьо никигьо винош э нуьшдегорьоревоз, худо шиново эз лэглэйтуй.

Бож. Э худо имид, дениширейм. Оммо гьэбилеймуре тоб нисл.

Одигуьзел. Чуйтам?

(Хумор глзиб кешире, вэхуьшдени рафде).

Бож. Хуморе эдей э екке доре.

Одигуьзел. Нибу! Эки?

Гуьлбике. Э Бебе, завхозтуь.

Одигуьзел. Э жун бебейме хэбер нисди мере, у кор нибу!

Нэхьум. (Эз посой дер сере ведешенде). Михьило сох, жон председатель колхоз, э биней гуштуь чуй коргьо биреге туьре хэбер нисе бире.

Одигуьзел. Зиндее гозет омори. Эз гьеме коргьо хэбери Нэхьуме.

Нэхьум. Дузи. Эз гьеме хэбери. Ме дануьсденуьм Красная Армия э куьндигьой Берлини. Э и зуригьо довглон мерасуь. Э шоригьо никигьоревоз глзилгьоймуш миёвт э хунегьошу. Гьовои хуре кечеле Бебе эз колхозиш пиш мубу.

Одигуьзел. Туь имбуруз э кор рафдей?

Нэхьум. Эри. Трудоденьмеш э книшкейме нуьвуьсдене омори. (Дироморени Бебе).

Нэхьум. Хош омореи, Бебе!

Бебе. Хуьшг хэвен гердош! Туь э гьэреули ние поисде имогьой?

Нэхьум. Кире гьэреул сохум? Гьеле ебо зен хогьи. Глэруьш сох, э глэруьш туь вежегьим, шоробиш хурим. Песе миёв эри гьэреул сохдеш.

Бебе. (Гьэзгьире бире). Амбар дануьсденеге, кем гоф сох!

Нэхьум. (Э овозевоз). Дилуьм мугу, сен дилимдилим оласан. Менуьм бошуме бу ишлери сен гетуьрмисен. Дие гьелелуьге согьбошит. (Винире бурмунде э Бебе, вадарафдени. Вадарафдени Бебеш).

Одигуьзел. Гьогь бирем. Чуй гуьм. Дие меш бурам. Шев ишму хош бу.

Бож. Хош омори, софо овурд.

(Одигуьзел не Пэзиз вадарафденуьт. Дироморени Хумор гьэл дешендени э герден Гуьлбике).

Гуьлбике. (Тимор сохде сер Хуморе). Хэгьер миро Рэхьмоне.

Хумор. Мере эз чум мешенит.
Божиги. (Вэхушдени, дарафдени э хуне). Дедей
сене гьурбон. Рэхмонлейме.
Хумор. (Гьэл гьурде Гьулбикере, хундени мэҕини).

Е куклей дедей, туь офдум бири,
Э хуней дедей товуш мидори,
Гьер гоф лэҕлэйтуй
бу шелбет, шори,
И чуй кори
э сертуь омориги.

Гуьлбикеге. Войш, хэҕер гьурбу.
Хумор.

Меҕил хуьрд биге
кемер дедере,
Меҕил кур биге
туь чумгьой мере,
Яралуй месох туь
дуьл хэҕертуьре,
Чуме рэхтуьним
ҕлэзиге ёрме.

Мелке. (Эз пенжере). Э Хумор, эжеи туь!
Хумор (Вэхушдени). Э жерей-жегьендем муно
кечеле Бебеге. Ире чуй воисде эз ме. Оморум, оморум!
(Гьэл гьурдени Гуьлбикере). Худо хьэрмэхь эришму.
Гуьлбикеге. Метлебгьойтуьре худо воровуно.

Перде.

ЧОРИМУЬН ПЕРДЕ

Суьфдеи картина

Келе богьги. Э више ухшеш зере. Э аллея норе оморот дуьразе
куьрсигьогь. Э доруй богь ведини келе пенжерегьогь госпиталь. Э
перде вокурдеки эз дур оморени сес «ура!», сес салют, сес музиги.
Э гьово вешенде оморенуьт ранге-рангиге ракетгьогь. Дироморени
Яшка, ленгуьсде-ленгуьсде, э тению коврегьогь халат, э десю десдечу
дери.

Яшка. Победа! Эхиринш омориги, победа! Буьзуьрге
победаи! Э хори расиги кемер фашистгьогь! (Нуьшдени)

Чуй хуб рэхьэт бисдо дуьлме! Ме гьониги яралуй ниёс-
дуьм биге. Э и руз э Масков ниёсдуьм биге. Унжогь им-
буруз келе мигидиги. Э Догьистуш имбуруз келе мигид
мубу. Имбуруз э гьемей ҕуьлом келе мигидиги.

(Нефес кеширени, дениширени э асму, песде, э ило-улой хуьшде,
хундени мэҕини).

Дедей, дие нихунум ме заруьнжиги,
Миём изму экитуй ме э динжиги,
Имбуруз ме биренуьм дуз бисденжиги,
Вогошденуьм эки туь ме, жон дедей.

Дедей, хьозур сох туь шоре сифроре,
Хэбер сохтуь хэҕермере, Сипроре,
Гьэл дешенде, моч мисохи кукгьоре,
Вогошденуьм ме экитуй, жон дедей.

Дедей, лово хогь туь эй Армией советиги,
Азат сохди хэлгьэ эз келе бедиги.
Зигьогь э и ҕуьлом шориги не дусдиги,
Вогошденуьм ме э китуй, жон дедей.

(Гьуз биге гьурдени эз яралуйе пой хуьшде). Эделе-ле...
Дор доре нисе поисдеки. Кей хуб мубу и заниге?
Могьгьул хьэрзо мисохдуьт мере, мирафдуьм э хуне.

(Сере э сер скамейке воноре, дегешдени. Чумгьогь э хов рафденге,
дироморени Вера, э тению сипре халат вериги. Винирени Яшкаре.
Евошлей-евошлей э бузпой куьнд бирени, гьуз бирени э серию).

Вера. Шевтуь эхэйр бу! (Хэндуйсдени)
Яшка. (гьеге ебо хуьшдере вешенде). Руьхшенд
сохде!

Вера. Имбуруз келе мигидиги, гьемей ҕуьлом эдей
мэҕини хунде, шориги сохде, туь хисирей? (Яшка э махь-
телиревоз дениширени э Вера). Гьегуь эйчуь дениширей?

Яшка. Хьэз оморегьогь эз туь.

Вера. Эз ки!

Яшка. Эз туь...

Вера. (Хэндуйсдени). Интересно. Эз зуревоз?

Яшка. Руьхшенд месох. Эз дуьли гуьфдиренуьм.

Вера. Песде мереш эз туь хьэз омогегьогь..

Яшка. (Шориги сохде). Диеш хубте.

В е р а. Пэмел оморенигъ кор нисди.

Я ш к а. Чувтам!

В е р а. Шувермере чүь жугъоб миди?

Я ш к а. Туьре бегем шувер гьисди?

В е р а. Эгер согъ мундиге, гьисди.

Я ш к а. *(Екем пешму бирере хуно)*. Ме туьре дух-дер хуне дануьсдебуруьм.

В е р а. Довгю сер гуьрденге, шуверме лейтенант бу. Иму зигьисденбирим э Украина. Немецгъо оморенге, мере гуьрдуйт, дешендуйт э лагер. Фирсорут эри кор сохде. Эденбуьруьт э Германия фирсоре. Ме хуьшдере э рэхъ эз сер вогун шендуйм. Вирихдуйм. Песде мере гене гуьрдуйт. Э е десдейгеровоз фирсорут э лой Австрия. Гене дубореш вируьхдуйм. Оморум э и шегьер Чехословакия, э хуней эн е чех пэхнуь бисдорум Зугуьн эн угъо э зугуьн уруси ухшеш зере. И чехгъо урусе хуб хосденуьт. Мере кор дорут, пэхнуш сохдут тейте ишму оmore. Ишму оморитки, рафдуйм э ки начальник госпиталь, ихдилот сохдуйм э серме оmore гъозие гъэ-дере. Мере э кор вегуьрдуйт.

Я ш к а. Имогъой шувертуь эжеиге ние дануьсде?

В е р а. НэгI. Нуьвуьсдем э Масков. Гъеле хэбер нисди. Дениширем. Белки туь дире бирей шувермере? Орлови фамилейю.

Я ш к а. Орлов... Орловгъо омбор дирем ме...

Сес эз дору. Вера Павловна, инжо биё!

В е р а. Оморум! *(Вадаграфдени)*.

Я ш к а. Иш гъечи...

(Хундени мэГини).

Гешде-гешде мурам гене э Ватан,

Хуб мизуьгуьм, кор мисохум эй Ватан

.....

(Дироморени Рэхъмон. Э тэнио халат, расди гъулиу э гипс дери).

Р э х ъ м о н. Кини инжо э зугуьн иму раче мэГини хунденигю?

Я ш к а. Рэхъмон? *(Ленгуьсде-ленгуьсде вэхуьшде, гъэл гуьрдени Рэхъмоне)*. Бирорме туь, хьовирме туь... И чор сал э еки не вохурдейм...

Р э х ъ м о н. Яшка, гъизизе хьовир ме, эхириш винуьруьм туьре. *(Моч сохденуьт екире)*. Нуьш гъизизиме туь, Яшка... Чүь мозоллубе рузи и руз эн победа!

Я ш к а. Туь э и госпиталь дебире?

Р э х ъ м о н. Эри.

Я ш к а. Иму екире чувтам не дирейм?

Р э х ъ м о н. Мере инжо ди гировундет.

Я ш к а. Гъери ихдилот сох, чүь хэбериге. Эриме эз хуне хэбер омори, ки туь пуч бирей гуфдире. Чүь омори э сер туь, хьовир ме Рэхъмон! *(Дениширенуьт э еки)*. Гъечи дануьсденуьм туьре эдем э хов диренуьм.

Р э х ъ м о н. Имогъой чор-пенж мегъ муьу мере эз хуне хэбер нисди. Меш не нуьвуьсдем. *(Бирмундени гъул хуьшдере)*. Кесе нуьвуьсде эз нуминейме не гъишдуйм. Мугум дедейму бовор нисоху. Оммо миьсдуйм гъишде нуьвуьсде. Гъэлет бисдорум. Дедейму хуьшдере муькуьшуь...

Я ш к а. Гъечиш сэхд яралуь биребири?

Р э х ъ м о н. Э серме, бирор, келе коргъо оmoreбу. И гиросдигъо поэзи, э Венгрия гьисдики, иму миьсдим гиросде е келе нуькерере. Фашистгъо нисе гъишденбуьруьт. Сэхд поисдебуьруьт. Угъо вокурдебуьруьт пэхникине дотгъо, норебуьруьт келе пулеметгъо, дуьруьжде калибр... Оммо нуькерере миьсдим гиросде. Ме мугум э дуьлме: симов мизенуьм, мигирурум эз пэхники миьм, миофум пулеметгъоре, лов мисохум доте, рэхъ мокуьнум эри батальон иму...

Я ш к а. Четине везифеи...

Р э х ъ м о н. Ме дануьсденбуьруьм четин гьисдигъо-ре. Белки ме пучиш мибисдорумге. Оммо гъэрде бегем сохде gerek бу. Командир батальон еккере эденбуь фирсоре. Ме руьхсет хосдуйм, рафдуйм. Гиросдуйм нуькерере, хъэрмэхъмере, е хубе гъэл бу у, гъишдуйм гъэрул, ме куьнд бисдорум э ен дот. Лов сохдум доте. Сермеш гиж бисдо. Офдорум. Дие мере хэбер не бисдо эз хуьшде. Ебойге хэбер бире диренуьм, э зверсерме духдиргъо поисдет.

Я ш к а. *(Ох кешире)*. Ижире коргъо!..

Р э х ъ м о н. Пуьрсуьруьм, дануьсдуйм чүь бириге у шев. Батальон гиросди нуькерере, рафди пушово. Ме яралуь бирем, серме гиж хурде офдорем э гъэд глов, глов нуькере берди мер зофруво. Песде солдатгъойму вегуьрдет мере, бардет э госпиталь.

Я ш к а. Де имогъой худо гъишдге хос мибоши, мурайм гьердуйму э хуне.

Р э х ъ м о н. Эри, эеки мурайм.

(пауза)

Гъери, эз туь чүь хэбери, бирор, э артиллерия дебири?

Яшка. Эри, наводчик буьруьм. Песде бисдорум командир орудия. Эз Сталинград сер гуьрде дуз те Братислава оморем. Омон гье и пушой довгло варасде сэхд яралуь бисдорум.

Рэхьмон. Туьш келе четинигьо дирей...

Яшка. Дие могу... Сталинград, Харьков, Одесса, Бухарест, Будапешт, Братислава... Имогой оморейм инжо ведироморе. Дуз яздегь танкгьой дуьшмере сухундем ме.

Рэхьмон. Баракаллогь! *(Дироморенуьт е ченд солдатгьой немецгьой, э пососу е солдат иму).*

Яшка. Э де, и нэхире эже берде туь? Довгло варасдики... *(Е немец сере ен гуьрде, гложизтегьер дениширени э Рэхьмонигьой).* Дирей чуттам дениширениге? Фэгьире хуно...

Солдат иму. Герденишу гьире-гьир. Гьемей эн и гьэгьри-гьэзобгьоре угьо не овурдет э сер иму?

Рэхьмон. Тэхсири э капиталистгьой вери, э Гитлет вери.

Немец. *(Десгьоре гьово гуьрде).* Гитлер капут!

Солдат иму. Э гьур Гитлер дараевош!

Немец. *(Э лой Рэхьмонигьой денишире).* Сигарет ништ?

Яшка. Уьзигьэре не бире гьеле сигаретиш эдей хосде...

Рэхьмон. *(Ведешендени эз куьф папрусе).* Ги, кеш!

Солдат иму. *(Эз немецгьой).* Гьей сохит пушово, човш!

Немец. Вас?

Яшка. Э винитуь паз!

Солдат иму. Ну, кешит!

(Вадарафденуьт)

(Пауза).

Яшка. *(Эз Рэхьмон).* Балабантуь эжи, вир сохдей? Рэхьмон. Эри, Еровурд бу эз Хумор. Хубе кор не бисдо вир сохде. *(Ведешендени эз куьф хуьшде е балабан гэгьмишире).* Иллере ме гьуьч сохдем. Хьэз омореме мере балабан зере. Хун вуьнуьм гьери е мэгьни, Яшка. *(Зерени балабан).*

Яшка. *(Хундени).*

Эри Ватан иму э довгло рафде,

Э пушой женг, э гьэд дурфу

дарафдейм,

Четин бири, гьич посово не

рафдейм,

Дуьшмегьоре эз хориму

пиш сохдейм.

Иму дирейм четинигьой, хиники,

Кукгьой ватан, сохдейм э ю кумеки,

Ниев фашист, нибу дие торики,

Дуьшмегьоре эз хориму вир сохдейм.

Келе Ватан мере огол зеребу,

Хэлгь совети эйму кумек биребу

Имуре у нун не гьувот доребу,

Дуьшмегьоре эз хориму сур сохдейм.

Ини омо шорие руз победа,

Э хориму у фашистгьой ниев де,

Хзидуьтгу ловгьойтуь, ой пире дедей,

Дуьшмегьоре эз хориму пиш сохдейм.

(Дироморени Вера).

Вера. Раче мэгьинни. Э коми зугьу хунденит?

Яшка. Э Догьисту бирейт?

Рэхьмон. *(Дениширени э Вера песде эри хуьшде гуддирени).* Ме ире эже дирем бу?

Вера. Чуьни, гьечи эйчуь дениширейт, жогьиле кук?

Рэхьмон. Ме ишмуре э жеиге дирем. Оммо э ёрме не мунди.

Вера. Мидануь бире. Одомигьой дуь э еки вохурденуьт. Эз чуьжоит ишму?

Рэхьмон. Эз Кавказ. Ишму?

Вера. Эз Украина, Донбасс.

Рэхьмон. Фамилешму чуьни?

Вера. *(Хэндуйсдени).* Военная тайна...

Рэхьмон. Ние вонсдеге ме гуйт.

Вера. Гьэгьри эйчуь бире? Фамилейме Орлован.

Рэхьмон. Чуь, Орлова?

Вера. Эри.

(Рэхмон зури-зури ведешендени эз куьф книжкере. Эз гъэд книжке вегуьрдени сироте, дениширени э сирот, песе э Вера).

Рэхмон. *(Шори сохде)*. Уни, уни! гьери винишит и киниге!

Вера. *(Дениширени э сирот. Мэхтел бирени. Песе э чумгьою гларс рморе)*. Эз же омери ишмуре и сирот?

Рэхмон. Капитан Орлов дори мере ёревурд.
Вера. Орлов. Ишму уре шинохденит? *(Гъэл гуьрдени Рэхмоне)*.

Рэхмон. Шинохденуьм. Амбар хубе хьовири не хубе командири у. Омон гьони эжеиге нисе дануьсденуьм.

Вера. *(Могъбул бире)*. Эйчуь?

Рэхмон. Ченд гиле эз госпиталь когъоз дешендем эри капитан. Жугьоб нисди.

(Вера гириденени).

Яшка. Ме гирисит.

Рэхмон. Ме гирисит, ме миофум уре. У эрме бебе не бирор бири. Ишму гьич фикир мекешит.

Вера. Ебо ме уре мивинуьруьмге.

Рэхмон. Мивнит.

Вера. Бэхшлемиш сохит, гьони миём. *(Видовусде, вадарафдени)*.

Яшка. Зе гьери у балабантуьре, Рэхмон!

(Рэхмон зерени балабан. Вера оморени, диловудени гъэфитгьо, норени э пушой Рэхмонигьо).

Вера. Хурит! *(Эз зир бел халат ведешендени шишей шоробе)*. Э ме эри эн и кор гофиш миём. Э хотур миглнд нен шори хурит!

Рэхмон. *(Пейлере вегуьрде)*. Хьовиргьо, чуй хубе рузи имбурузине руз, глзлгьойму, невегьойму, нишрейгьойму, нишрегьой нишрегьоймуш э ер миёрут имбурузине рузе — нуьгьимун мая, руз миглнд, руз шори, руз победай инсонгьоре, руз эн хуьрд бирей кемер фашистгьоре. Чуй хубе рузи имбуруз! Гьони э Масков, э Кавказ, э гьемей гьуьлом эдете эеки расире пура пейлогьой шороби! Зеним имуш и пура пейлегьоре э шори эн имбурузине руз, э шори буьзуьрге хэлгь советиму, буьзуьрге Ватан Советиму!

Яшка. Э шори...

Вера. Э шори гьеме игидгьой хори Совети!

(Хурденуьт. Эз буру оморени сес музик).

Яшка. Чуй раче гьовои! Мере воисдени пар зенуьм бурам э Масков, песе э Догъистану.

(Рэхмон зерени балабан).

Юсупов. *(Эз дору)*. Эй, кини и гьовой Кавказимуре зеренигьо!

Яшка. Рэхмон, шиновусдени туь и сесе!

(Сес Юсупов гене оморени).

Рэхмон. Шинохе сеси.

(Дироморени Юсупов. Э синею орденгьо, медальгьо ве).

Юсупов. Кинит ишму? *(шинохдени Рэхмоне)* Огьо! Рэхмон! *(Гъэл дешендени э гердению, моч сохденуьт екире. Песе гъэл гуьрдени Яшкаре)*. Яшка Огьо-гьо-гьо!

Яшка. Эри хьовир капитан, огьо-огьо-гьо...

Юсупов. *(Шори сохде, э лой Рэхмон денишире э овозевоз гуьфдирени)*.

Эз дур гешдуьм

Эз куьнд офдум.

Туьре ме

Марал ме...

гьи? Бобо гьорой! И ченд сал э гъэд эн и довгьо овозейтуьре шиновусдем, сифеттуьре не дирем, гьи?

Рэхмон. *(Десе э лой Вера кешире)*. Шинох бошит! *(Гуьрденуьт дес екире)*.

Вера. Бэхшлемиш сохит. *(Вадарафдени)*.

Рэхмон. *(Эз Юсупов)*. Веги пейлере!

Юсупов. Хурденуьм э шоритуь!

Рэхмон. Согьбоши, хьовир капитан! *(Хурденуьт)*.

Юсупов. Туь эз ме гъэгьри не бирей, Рэхмон?

Рэхмон. Эйчуь?

Юсупов. Эйтуь эз хуне когъоз не омери?

Рэхмон. Нэгл.

Юсупов. Туь нуьвуьсдей?

Рэхмон. Нэгл.

Юсупов. *(Ох кеширени, десе э пушони воноре)* Ижире коргьо!

Рэхмон. Чуьни бегем?

Юсупов. Ме келе гъелети сохдем. Нувуьсдем э хунешму туь пуч бирей гуфди́ре.

Рэхмон. (*Мэхтел бире*). Эйчуь? Эхи туь мере гыч диреш не дирей э довго.

Юсупов. Сабуьр сох. Бири гъелети. И поизи гешде-гешде оморум гъисмет бисдорум э у батальон туь дебригъо. Мере воисденбу э газет нувуьсудум хубе игиде солдатгъой батальон ишмуре. Капитан Орлов нумтуьре до.

Рэхмон. Орлов!.. Кей дирей туь уре. Согъи у небуге?

Юсупов. Эри, согъи. Сэхд яралуь биребу. Уш имогъой э госпиталь дери. Эри, у фамилейтуьре гуфди́ки, у сэгъетте шинохдум. Мугум: эжи Рэхмон? Э пушитуь гъейсэгъетле вадарафд мугу. Э разведка рафд мугу. Туь миёсди вогошде те себэхь бире. Денишуьруьм, не омор, сес лов бирей дотгъореш шиновусдум, батальониш пушо рафд, нуькеререш гиросд, туь невогошди. Ме нувуьсудум э гозетиш. (*Дорени гозете э Рэхмон*). Туьре эй гешде одомигъош фирсорим. Эз туь хэбер не бисдо. Орлов мугу: нувуьс когъоз эри бебейгъошу. Меш нувуьсудум. Эри, ме эз дес е немец балабантуьреш сер гуьрдум.

Рэхмон. Эжи?

Юсупов. Фирсорум э хунешму.

Рэхмон. Бобогъорой, бебейгъойму эз ме дес ме гуьруьт.

Юсупов. Гъичиш нибу, жунтуь согъ гердо.

Рэхмон. (*Вэхуьшдени э пой, геишдени*). Дедейму муькуьшуь хуьшдере. Хумор, туь чуь мисохи?

Юсупов. И перигъо Орлова дирем. У гуфди́ри э ме туь согъ бирейре.

Рэхмон. Э хысбевоз когъозгъойме расири э у.

Юсупов. Гъечу бие бу.

(Дироморени Вера).

Рэхмон. И капитан дири шуьвертуьре...

Юсупов. (*Э мэхтелиревоз*). Вера, ишму зен капитан Орловит?

Вера. (*Шори сохде*). Эри, эжеи шуьверме?

Юсупов. Эз инжо куьнди.

Вера. (*Хэндее довго*). Гъемише шор гердошит!

Юсупов. (*Вегуьрдени пейлере*). Э шори Ватан, э шори победа, э шори зиндегун, э шори муьгъбет!

(Эз дур оморени сес музыка, перде офдорени)

Дуьимуьн картина

Хьэът Божийгъо нен Мелкейгъо, э сеимуьн перде бугъо сььне. Сер шеви. Э гъово менг вери, Перде вокурде сэгъет эз хуне ведироморенуьт Хумор не Мелке.

Хумор. Дедей, пиш сох у илчингъоре эз хуне.

Мелке. Дедей миро туьре, туь чуь гуфди́ре!

Хумор. Минет сохденуьм э туь, пиш сох угъоре (*вадарафдени*).

Мелке. (*Э посой Хумор рафде*). Э кор худо мэхьтел муно эхдуьр зерегорун гъиллегъойме.

(Эз куче э хьэът дироморени Нэхум).

Нэхум. Кечеле пири зен хосди, гъемере тэмэхь венгесди. Эз пэхъникме дефирсор илчингъоре. Гъечи дануьсдени мере хэбер нибу. Хубе кори! Э шегъер эй духдер хосде илчингъо даравт, Нэхуме хэбер небу? Гъуь!.. У кор нибу. Э гъер жой шори, ники бисдо, мило-суьгуьдо бисдо, ме биё добошум, омборек бу сохум, гъуьдуьш э лэгъэ вегуьруьм. (*Чуме-чару сохдени*) Дарам гъери... (*дарафдени э хуней Мелке*).

Гъэзиз. (*Эз дору*). Э зен, весси эй, туь худой туь-ре хосдениге, весси!

Божий. Вой эри ме, вой, кимлере вой, хэлефме, кимлере бой! Екигъо жун хуьшдере дорет, еккегъойге эдет кеф сохде! Вой эй дедей Рэхмон, Руригъой дедейтуьре ки согъолмиш мисохи хэлефме. Худо, худо... Э хуние Гитлер не домундигъо э кечеле Бебеш ни домуну...

Гъэзиз. (*Ведироморени э гъейгуь хуне*). Э зен, туь жун рафде рэхь бебейтуь имуре биёбур месох.

Божий. (*Ведироморени*). Гъовун гъэним гердо дуьш-мегъой гъилмере!

Гъэзиз. (*Гъул Божире гуьрде кеширени э хуне*). Сабуьр сох. Кеш э хуне. Рэхмон шор биёво, эри эн у духдер офд миёв. (*Дарафденуьт. Э сегъне ведироморенуьт Хумор не Мелке. Хумор эдей гириде*).

Мелке. Э духдер, гъечунигеш Божий эдее гъэзевоти сохде нэхогъ имуре. Мишинову сес туьре, медиров гене

лэглэ мокуну. Де имогъой биригъо бири. Туьре имид бу Рэхьмон могорду гуфдире. Хотур туьре не гъишдим. Дениширим. Имогъой довгош варасди. Нехогъ Рэхьмон кур гердо, вой эрме гердо, бегем мере нивоисд шори ники глэлгъойме? Веди нисд Рэхьмон. Кор худонини, хэлефме.

Хумор. Нэгл дедей, ме э Бебе нирам. Пара месох мере.

Мелке. Пара-пара гердо эхдуьр зерегоргъой глэлгъойме. Чув бири бегем нехогъ Бебере? Жогъил ю, жовогъил ю, рач ю. Э глэрей дигъ, жэглмет е ведне одо-мини. Эз у хубте одохлу воисде туьре?

Хумор. Нирам!

(Рафдени э у лойгей хьэгт, Мелке дарафдени э хуне. Эз хуне ведироморени Нэхьум).

Нэхьум. Ме бэхшмере хурдум. Имогъой гьерчу ишуре воисд сохутгу. Э метелегъо гуфдиренуьт: ит ити-нен совошди, аллагъа верди юл кечене. Бигъил игъо хьуьжет сохут, ме гьелелуьге шуьгъэм мере пур сохум. (Десе зерени э шуьгъэм хуьшде). Имишев гьеле весси. План животноводство бегъем сохдем... Хьэ-хьэ-хьэ... Эри себэхъи худо келен (вадарафдени мэглини хунде-хунде).

(Пауза)

(Дироморенуьт Рэхьмон не Яшка. Э синей гьердушу орденгъо медальгъо вери. Гул Рэхьмон бесден).

Яшка. Ш... ш... ш... Сес месох, нехэберки дарафди-ге митерсуьт.

Рэхьмон. И чув сеси эз уло?

Божи. (Эз дору). Кини?

Яшка. Менуьм, Яшкеюм.

Божи. Хош омор, софо овурд. (Эз хуне ведиро-моренуьт Божи не Глэзиз, диренуьт Яшка не Рэхьмоне).

Глэзиз. Хэлефме, Рэхьмон! Яшка!

Божи. Вой эй дедейтуь, Рэхьмон, хэлефме! (Оф-дорени э сер синей Рэхьмон, гирисдени, гъэл гуьрде, моч сохдени юре). Эри ярагъой дедей мэлхъэм оморни хэлефме? Гъэдойтуь э дедей, жон Рэхьмонлейме! Кур бисдики чумгъой дедейтуь.

Глэзиз. Э зен, ме не гуфдуьруьм э туь миёв? (гъэл гуьрде моч сохдени суьфде Рэхьмоне, песде Яшкаре).

Божи. Жон балам, туь мере гъе ебо эз торике гъов-ре э товуше гъуьлом ведировундики, Рэхьмонлейме...

Рэхьмон. (Тимор сохде сер дедешуре). Мегилис, дедей!

Божи. Кешит э хуне, балагъойме, кешит ебо!

Рэхьмон. Хуморигъо чъутами, Гуьлбикейгъо чъу-тами?

Божи. (Э лой хуней Мелкейгъо денишире) Ш... ш... ш..., кешит ебо э хуне (дарафденуьт).

(Дироморени Нэхьум, десе зерени э шуьгъэм).

Нэхьум. Чи мидавар бу э и шуьгъэм, рэхъ не во-мунди, омон худо эдей расунде эри ме. Дарам ебо хош оморни, гуьзуьв ойдун сохум. (Дарафдени. Эз дору оморени сес Нэхьум). Хош оморни туь бирорме! Гуьзуьв ойдун, эй хэбьерме, Божи!

(Пауза. Песде гьеммеки ведироморенуьт).

Рэхьмон. Э гьейву нуьшимгъо хуби. (Эз Яшка) Туь бура ебо хьэрмэхъ имуре биёр. Чамадангъореш.

Глэзиз. Э жеи бегем хьэрмэхъишму?

Яшка. Э хунеймунни. Гьейсэглэт мнейм. Кеш э ме-ревоз, Нэхьум.

Нэхьум. Э сер чумгъойме!

Божи. Поит е мунут. (Дарафдени, ведировундени шороб, декуьрдени эри Нэхьум).

Нэхьум. Гуж гьисдигъо э шуьгъэммени имишев. Гьемше э шоригъо, никигъо хуройм э хунегъошму!

Яшка. Ме мирош, Нэхьум!

Нэхьум. Э шоришму!

(Яшка не Нэхьум вадарафденуьт).

Глэзиз. Меш бурам Гуьлбикейгъоре сес сохум (ва-дарафдени).

Рэхьмон. Дедей, биё иму столе ведировуним э гьейву нуьшим.

Божи. Бошгу, хэлефме!

(Ведировунденуьт стол не стулгъо. Божи дегуьрдени сер столе, норени шороб, закускегъо, дарафдени э хуне. Рэхьмон нуьшдени э думит, песде дениширени э лой хуней Хуморигъо, веугьурдени э дес балабане, сер гуьрдени эри зере, мэглини хунде).

Рэхмон.

Чор сал туьре э ёр гуьрде гешдем ме,
Сирот туьре э сер сине дошдем ме,
Довго сохдем, дуьшмеьоре куьшдем ме,
Эйтуь динжи бу гуфдире, соймиши!

Эз гьово сайл тий биригеш э серме,
Э гьэд довго гьэд биригеш кемерме,
Туь гьемише дебирей, ёр, э ёр ме,
Туьре фурмуш не сохдем ме соймиши.

(Эз посой дор дениширени Хумор).

Эз Ватан ме гьуьл додоре дуьшмере,
Эз дес уьлуьм хилос сохдем ишмуре,
Гешдем ме чор тараф хори чуьшмере,
Гене омореьм экитуь, соймиши.

(Хумор видовусде оморени, гьэл дешендени э герден Рэхмон, гириденени. Эз дер сере ведешенде, дениширени Божии, гьэргьой чуме покурде э келегьэиревоз).

Хумор. Рэхмон, хови бу небуге э уьгьии диренуьм ме туьре? (Дениширени э сифет Рэхмон).

Рэхмон. (Сер Хуморе тимор сохде). Мегирис. Четине рузгьо гиришдет. Шоригьо, бэхдворигьо э пушо дери. Гьери гу, туь чуьтам зигьисдейге и чор сал... (Дироморени Бебе, дирени Рэхмон не Хуморе, мэхьтел бире).

Бебе. Хумор, Рэхмон...

Рэхмон. Бебе, хош винойм екире...

Бебе. Хош омореь, Рэхмон, гьемише омореьмнутуь бу... (Песде сере гьуьз гуьрде вадарафдени).

Рэхмон. Чуьни, у могьбул бисдо!

Хумор. Туьре у герек нисди, туь эрме ихдилот сох, и ченгьэде мэхьэл когьоз эйчуь не нуьвуьсдейге. Бегем туь ние дануьсденбири дуьл гьэруьс дедейтуь пара мубу гуфдире, бегем туьре езугь ние оморенбу э Божии дедейтуь и ченд мегьгьо не шев неруз чуме э сер чум не воноре, эйтуь эз худо лово хосде поисдигьо!

Рэхмон. Песде, песде мугуюм, егиле денуьшуьм э сифеттуь, э чумгьойтуь, винуьм дегиш бирейге. Нэгг. Туь эрме гье у Хумори. Эри, эри ме дануьсденбуьруьм туь мере фурмуш нисохи. Мере э туь имид бу.

(Дироморени Одигуьзел).

Одигуьзел. О-о-о, Рэхмон, туь хош омори! (Гьэл гуьрде моч сохдени Рэхмоне). Хумор, ме чуь гуфдире-буьруьм э туь?

(Ведироморени Божии).

Гуьзуьв ойдун, эй Божии, гьемише э шоригьо никигьо расош.

Божии. Шори ники винош э гьэилгьойтуьревоз!

Одигуьзел. Ме э туь чуь гуфдиребуьруьм. Кук туь хьэлоде шир деде хурди. (Дироморенуьт Яшка. Юсупов, Нэхум. Десгьо гуьрдеки, гьэлле-гьэл).

Нэхум. (Э овозевоз).

Ме мухурум шороб, ме мухурум кобоб. Э шори гьэруьс нен домор! (Дироморенуьт Гьэзиз не Гуьлбике).

Гуьлбике. Хэгьер миро э пушойтуь.

(Гьэл дешенде моч сохдени Рэхмоне).

(Хумор гьэиб кешире, вэхуьшдени, вадарафдени).

Гуьлбике. Э Хумор, э же рафде?

Хумор. (Эз дур). Дедей тэхьно дери э хуне...

Одигуьзел. Бэхшлемиш сохит. (Рафдени э лоь хуней Хуморигьо).

Нэхум. Бугьозме хуьшг бисдо...

Яшка. Хуьшг хэвен гердош туь!

Нэхум. Туь э меревон? (Веьгуьрденени пейлере эз дес Рэхмон). Шиновит: эйшму гуфдиренуьм бебегьо, дедейгьо, эйшму гуфдиренуьм хэгьергьо, бироргьо, эйшму гуфдиренуьм гьэруьсгьо, доморгьо...

Яшка. Дуьлтуь хьэл гердо, гу буря посояре дие!

Нэхум. Тэггди эйлеен гьуьз дугьэр, гуфдире э метелгьо. Сабуьр сох: Ишму мэхэндит э гофгьойме. Медениш э хурдейме. Ме хосденуьм согьишмуре, шоришмуре, гьемише и ижире шоригьо, э гьэргиси Рэхмон нен Хумор хуройм!

Гьемееки. Согь боши, Нэхум!

(Нэхум е пейлейгей шоробеш хурдени).

Гьэзиз. Закуске сох, Нэхум.

Нэхум. (Десе зерени э шуьгьэм). План животноводство бегьем бири. Рэх не вери. Инжишмеьмебошит эз ме. Согь бошит (мэггни хунде-хунде, вадарафдени).

Юсупов. Дуьл шоре мерди.

Яшка. Сад сал мумуну!

Юсупов. Холей Божи, разини туь эз кук туь?

Божи. Худо рази эз гьемешму, хэлефме. Гуьломе эз голут э говлеи ведировундит. Гене динжи форигъэти овурдит эй хэлгъ.

Юсупов. Мелекем техсириш гьисдуьм э пушошму, уре песе мугуим. Имишев шев шорини. Хурим э шоринигиде кук ишму, Рэхьмон.

(Гьемееки хурденуьт, Рэхьмоне глэйб оmore).

Одигуьзел. (Эз дору). Кеш, кеш мугум э туь.

(Эз гуьл Мелке гуьрде, дировундени. Э дес Мелке дери бухчей чигъо).

Мелке. (Глэйбе-глэйб). Хош оmoreй туь, хэлефме. (Гьэл дешендени э герден Рэхьмон). Ишмуш хош оmoreрейт! Худой гуьлом эриму гьемнише шоригъо биёро! (Эз Божи). Гуьзуьв ойдун, Божи, герденме хурд миёсд бире. Ме э пушойтуь узигъэреюм...

Божи. (Гьош дуьллу бире). Худо михъило мисохи. Гуьлбике. Э Хумор, инжо биё!

(Рафдени овурдени Хуморе).

Мелке. (Лов сохдени бухчере). Мере худо гьэлэт сохдебу. Э когъозгъо бовор сохде, нохогъ Рэхьмон пуч бири гуьлдире. Те умогъой глов глэтош бери дуьшмере, е гьэлети сохдебуьруьм...

Юсупов. Менуьм тэхсир.

Мелке. Худо гьэлэт сохо Сенеме э у гьобоне пири хуьшдеревоз, сер мере пучундуьт, и чигъореш овурдут. (Пертово дорени чигъоре). Ибуд, рошоглим! (Куьнд бире гьэл гуьрдени Рэхьмоне, песе Хуморе). Тевесер зигъошит э еки. хэлефме!

Одигуьзел. Гьисмет мерде немерд ниxuру.

(Музыка. Перде).

ФОЛЬКЛОР

(Нэгъуьлгъо ве метелегъо)

ИХДИЛОТГЬОЙ ЭН ШЕЛМУЙ МЕМРИ

(Е-дуй гоф эз товун хосиетгьо ве эн ихдилотгьой Шелмуый Мемри).

Э и песини раздел эн алманах иму дешендейм е ченд ихдилотгьой эн Шелмуый Мемрире: «Чуьтар Шелмуь э ваннай хьомум батмиш бириге», «Чуьтар Шелмуь э хов падшогь бириге», «Чуьтар э пой Шелмуь телуь верафдиге» ве де ихдилотгьойгеш.

Хундегор и ихдилотгьой Шелмуьре белки эри хуьш де думит сохде, мугую: «Ихдилотгьой Шелмуь гьеме дургунни. Верзирени ми у ихдилотгьо э алманах эри дешенде?»

Эри, верзирени, гереки. Овосунегьо ве нэгьуьлгьой эн гьеме хэлггьо бире коргьо нисди, оммо у овосунегьоре иму хунденим, печать зереним, э ёр иму гуьрденим. Ихдилотгьой эн Шелмуь э сюжет гуьре, э рачи зугьу гуьре эз овосунегьо кем нисдуьт.

Те ебо мэгIэной эн ихдилотгьой эн Шелмуый Мемрире гуфдире, мере воисдени егиле е-дуй гоф гуюм эз товун эн хуьшдени Шелмуь ве хосиетгьой эн Шелмуь, ки буге у.

Те революция э шегьер Дербенд косиб-гIони лап амбар дебу. Партал эн михьэфдеиш эн мигIидиш эн угьо эз ужуге жомо бирембу. Нун не жэгIиш те суьрои хурдегоре одомигьо э гьэриш косибгьо кем дебу. Шелмуь бу еки эз и косибгьой Дербенд, эз дес гIоширгьо-эксплуататоргьо амбар гIэзиет кеширегоре одоми бу. Э гуфдирей келе мердгьоревоз, суьфде большевикгьо э 1918 сал э Дербенд оморенге, Шелмуь э е десде одомигьоревоз гьирмизине бейдогь веугьрде рафдебу э вогзол, угьоре эри э хуььрметевоз «хош омери» сохде.

Амбаре ихдилотгьой эн Шелмуь нушу доренуьт э чуй косиби, тенги ве гIониети зигьисдембуге хэлгь иму те

Советская власть бире. Неденишире э косиби, юхсули хуышде, Шелмуь амбар дуьшпоре одоми бу. У эз хуышде томошее ихдилотгъо гуьнжундембу. Шогьир енебуге писатель чутам тоб доре нисе дануьсдеге мэг'нигъо ве книгагъо не нуьвуьсде, Шелмуьш тоб доре нисе дануьсдему бу эз хуышде ихдилотгъо негуьнжунде. Те унгъэде хуышдени Шелмуьре хъэз оморембу эз ихдилотгъой хуышде, ки юре, Шелмуьре гъэгър оморембу, ки мугуфдиге: «У ихдилотгъой туь дургунь». Эри эни кор у э одомирэвоз хъозур бу эри вешмерде, женг гуьрде.

Э 1939 сал э вэхд поиз, э ме «институт история, языки и литературы» тапшурминш сохдебу овосунегъо ве метелегъой хэлгъ имуре эри кура сохде, э книге ведешенде. Е хэйли овосунегъо, мэг'нигъо нуьвуьсде бэгъдо, эз гофгъой келемердгъойму, эн Хьызгъийэ Эмин (Дадашев), Шоул Симанду, Нуьвэхъ ошугъ Хъэим, Рэхъмил Гуьршумь, ошугъ Хэлл жогълени ве угъониге, оморум э ки Шелмуь.

Руз-гъово дегуьрдебу, эдембу чиг рихде. Шелмуь вокурдебу тозе гъобой атласи хуышдере, э сер килэхъ вери, нуьшдебу чорзани зере э ён кинде.

Руз э хэйр бу доре уре, гиросхдум нуьшдум э ки энугу. Мугум эз у:

— Лелей Шелмуь, е-дугъ овосуне гу, нуьвуьсуьм, песде у овосунегъойтуьре э книг дешенуьм.

Шелмуь гъе у сэг'лэт г'лоси бире, э сер ме хъэрой ве-гуьрд.

— Туь дураз эн и рэхъэ эз Махачкала вэхуышдей омор ме эри туь овосунегъо гуьм гуфдире? Хъэсбешолум — нигуьм!

— Эри чугъ эхи, лелей Шелмуь? — пуьрсуьруьм ме э хоширевоз, дие э омореймеш пешму бире.

Шелмуь гъе у сэг'лэт гуьрд э фирегъе пенжей хуышдере-воз сипре келе рушгъой хуышдере, келе-келе гуфди.

— У овосунегъо — гъеме дургунь. Ме хъофдод пенж сала мердугъ, э сер ме худо вери, ме дургунь гуфдире нидауьм. — Песде е кем хомуш бире гуфди гене: — эгенер туьре воисдениге гуьм э у косибе вэхдгъойме э серме омор гъозие-гъэдергъоре. Эвелимуьн у гъозиегъой ме гъеме расде, бире коргъон, ве дубимугън угъо эз овосунегъош зигъди, томошени.

...И ченд салгъон ихдилотгъой Шелмуь деруьт э лэг'лэй хэлгъ иму, угъоре гуфдиренуьт дугъ э ёки, чутам гуфдиренуьтге ихдилотгъой эн Мулла Насратдине, Да-

нандей Бегълуьре. Хэлгъэ амбар хош омор эз ихдилотгъой энугу.

Дузи, ихдилотгъой Шелмуь, екиш бире коргъо нисдугъ. Тефиг'лэти, бешгъэи эн ихдилотгъой эн Шелмуь эз овосунегъо уни, ки, и ихдилотгъоре Шелмуь ю хуышдени гуьнжунди, песде, главный герой эн и ихдилотгъо ю, хуышдени Шелмуьни. Оммо э и ихдилотгъой хуышде хъол-овхъолет хэлгъэ косиби-юхсули энуре Шелмуь дуз нушу доре, бурмунде. Зугъун Шелмуь лошунлуьни, рачи. Э ихдилотгъой энугу деруьт хуб, э услодтиревоз гуьнжунде омор сюжет, тема. Художественный талант небугъо оломире четини эри дуз оворде, гуьнжунде ижире томошелуь ихдилотгъоре. Негъогъ хэлгъ имуре хъэз нисе омор эз ихдилотгъой энугу.

Эз е тарафиге ихдилотгъой Шелмуь куньди, лап ухшеши и э овосунегъоре-воз, эз тараф зугъу, эн образгъо, эн сюжет.

Шелмуь те муьрдеруз хуышдеш корсох, жофокеш бу, колхозчи бу. У ихдилотгъой хуышдере э гъэд богъгъо, э вэхд кор мугуфди эри хъэрмэхъгъой хуышде — колхозчигъо.

Е ченд ихдилотгъой энуре нуьвуьсдем ме эз гофгъой энугу. Ини у Шелмуь гуфдиригъо ихдилотгъо эриме.

Х. Авшалумов

Чуьтар Шелмуь э ваннай хъомум батмиш бираге

Э Дербенд суьфделе хъомум вокурдигъо вэг'лдои, мибу эз и пенжогъ сал пушо. Жогъиле вэг'лдогъой эн ме нен эн пен мени, имуре гъиммиш дуь-екиш нисди, дуь ков-торе хуно эз лэг'лэй еки эдее векенде хурденим.

Ме у вэхди э богъгъой Оврогъом Нетен (Дадашев) фэхълеети сохдембигуьм. Еруз шохъонгум эз богъ во-гошденге, гъемейме туз-эрэгъи, зенме, гъелэгъи, мугу эз ме:

— Э мерд, туь нешиновусде нибоши, э шегъер хъомум вокурде омори, рафде унжо тентуьре е хуб нешури! Ме суьппе хэнде сохдум, мугум:

— Ой зе, косиб э же, хъомум э же. Э хъомум тен шушденуьт бегъо-бегъездегъо, бурам е аббаси — дегъ-шогъимере э сер эн и хъомум венуьм, себэхъ гисне-тешне нуьшуьм?

Зен хъэлово бисдо, вепичи э ехэнме; нэгI, бура, е-дуй руз кемте мухурим, туь гъэрез бура э хьомум, е хъэз веги эри туь, сер-тентуьре шу.

Кутэхьи гоф, гуом эри туь, гIэззи, денорум темизе шен-шоволе э гъултугъ, оморум э хьомум, е аббаси дорум хьомумчире дерафдуьм э нумир, ваннаре герме гIов пур сохдуьм. Гьетте пое э ванна доноре, поиме суьрт рафд, эз дохьор офдоре, гулу-гулу рафдере хуно, офдорум, э и офдореревоз э гъэргьи ванна батмиш бисдорум.

Хьомумчи гье дениш — Шелмуь меведиро. Эхир эз сабуьр вадарафде, сэхде дере э гужевоз вокурде, диromени э нумир: миденишуь мивинуь э геде: дергьо-пен-жергьо гьеме сэхди, темизе партал не чуьлкие партал-меш инжигеи, оммо ме веги нисдуьм. «И гъуш нисди, пар зенуь бурав, гIэлбуьс нисди — э хори пэхьни бу, вединики, батмиш бири» — но эри хуьшде хьомумчи.

Хэбер фуьрсо эри хунейгойму, одомигьо — дусдгой-ме: валлагъ, хьэрой-дод, бейит расит, Шелмуь э ванна батмиш бири.

Е нимей Дербенд вечи омо э хьомум. Е бисд-си жогьил, хубе уловчигьо, суймиш бире, дешендуьт хуьшдере э гъэд ванна. Чор тараф ваннаре игьо, гIэззие, сивов зеруьт, зирзеворо гешдуьт, гъуигъ эз гъэд келе тоей гIев офд чуьтам ние омореге, игьош мере неофдуьт эз гъэд ванна.

Денишире диренге, ки эз и коргьо кор нибу, огол зеруьт эз Петерград е 10 доне матросгьоре. Э гъолпогъ-гой гъовуни угьоре донерут, дешендуьт э гъэд ванна. Угьош гешдуьт куьнжгьо, чилоконгьоре э гъэд эн гIов, мере неофдуьт.

ГIэлигьо, бирор-хэгьергьоме сер гуьрдуйт эри ги-рисде, шивен, «гьейвой-гъызар» сохде. У вэгIдонгьо хэлгъ иму эз гIуьлом бейхэбер бу. Не гозит хундем-буьруьт не э илизийн рафдембуьруьт, дураз руй ишу, гов э говду, хэр э суьмердуьре хуно зигьисдембируьт. Гьеме овом, косиб бу. Дуь одоми дебу э шегьер иму гозит хундегергьо: раби ЕшэгIие, не раби ЕгIэнгил. Угьо норотки:

— Валлагъ, и перигьо э гозит хундейм, ки э Америка е пирахуьд гъуьч сохде омори, у эз зир гIов рафде. Бийт эз жэгIмет пул кура сохим, е дилбоше одомире дим фуьрсим, бурав эз унжо у пирахуьде бийру, дешеним э гъэд эн и ванна, белки э кумеки энуревоз Шелмуьре гешде офдимге.

Негьогъ нисе гуфдире, «Эгъуьл ешде улмез, бошде улер». Чуьклей куклейме гириде-гириде мугу:

— Э жегьендем бугу Америкаш, пирахут юш. Те ишму пул кура сохде, эз Америка пирахуьд овурде, косибе бебеймуре жэгIгьо-бэгъгьош мухурут мерасуьт.

— Пес чуй сохим?

— Чу сохит? Бурайт биьрит эз бетэгъэй Оврогьом Нетен тур жэгIире, дешенит э ванна, белки бебейму э у тур зе ведиромого.

Овурдук, гIэззие, туре. Туриш-тур нисдигьо, е гьозор митро фирегьюни, е пенж гьозориге — дурази ю. Дешендуьт э ванна.

Игьо туре дешенде, хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз ме, эз Шелмуь. Ме э гъэд гIов, э гъэд эн и жэгIгьо могьире хуно эдее сивов зере гешденуьм. Бирден миденуьшуьм мивинуьм эз ёмме э шулбуд эдее гирошде, эжунтуь эдее гуфдиренуьм, девей эн ГIэребистон, фил эн Индистон э пушой эн жэгI мужинеш нисди, е бигъгьо и шулбуде вери, э гьолниди е дуьм гIэсби. Эрмие гье у сэгIэт фикир сохдум, мугум: и шулбуде гуьрдуьмге, согъ е сали гIэлигьоре эри хурде весси. Вешендуьм хуьшдере э сер кемер эн шулбуд, гуьрдуьм эз дуь бигъ эн у, гIэсбе эз воже гуьрдере хуно. Шулбуд кук сег, хоме мейрус гIэсбе хуно серсон бире, ме э кул ю венуьшденге, биь дире гьемин э и тур. Туре э ведешендеки мереш э кул жэгI верики, бирэхьне, сулой, эз деде оморере хуно, эз ванна ведешендуьт.

Эз хотурме эз гъэргьи гIов эн ванна хилос бирей, э кучегьо тиьнгьо воноре эз у шулбуд бугълеме сохде-бируьм. Э жун туь эдее гуфдиренуьм, согъ е орине томом жэгIмет Дербенде гъуногъулугъи сохдем эз бугълемей эн у шулбуд, е сад ченеш эз жэгI эн у шулбуд гIов гуьрдебируьм.

Ижире коргьо, имугьой гуш дор, гьознейгере, э сер ме оморигоере, уш гьемин гье и хьомуми.

II

Чуьтар Шелмуь э хов падшагъ бириге

Эз е ченд мегъ пушо те падшогъ Николай эз тэхд офдоре. Меш ки фэхълеуьм. Мере гьисдигьо е димби-лини, чор-пенж сер гIэили е гIэтоше зениш.

Руз поизи, гьовош ченд руз, ловгирьёе, чумгIэрсие бие зене хуно эдее ченд руз чиг-воруш шенде. Дуьл меш

догъуногъи. Гуйге и догъгъо будутгъо э и сер дуьлме дери. Ченд рузи мере кор нисди, э куьфмеш е шогыи пулиш недери. Э дуьлседи, э чуь-сохум чуь-несохум де-руьм.

Оморум нуьшдуьм э ён кинле, сер гуьрдуьм думит-гъо-хэьлгъоймере эри сохде: чуьтар дурум и ченд сер кифлете. Гьечи э герми гътош, э фикир-думит дери, чумме э хов бура вара.

Эде, миденишуьм мивинуьм ме э пушой гъэсобтукуь эи Эте-петеюм, э хорих э сие шогыни. Гъуз бисдорум, вегуьрдуьм шогыре, думит сохдуьм: э же бурам, ме э и пулевоз? Бирден э дуьл ме омо, бурам э хьомум тен мере шурум.

Оморум э хьомум, мивинуьм, гъэдой нэхьс, э пушой дер хьомум тарантас падшогъ поисди, э лэгълэй дер — дуь доне жоллод—бенгълоногъимгъо, эз гьер бигъ ишу е одами дуьлу мибу. Эхирки, сертуьре дорд недуьм, те игъо э песо-пушо чаруьсде, эз пэхьники дешендуьм хуьшдере э хьомум. Ме эз ило э хьомум дерафде, падшогъ ээилойге тен хуьшдере шуьше, хэлете э кул хуьшде веноре ведарафдени э хьэет, э богъче э хуьшде эри серини зере.

Меш дие эглен несохде, партал мере векендуьм, дешендуьм хуьшдере гьемин э у хьэуьз, падшогъ тен шуьшигъо. Тен шуьше бэгъдо, вокурдум парталгъой падшогъе, векироморум э куче. Жоллодгъо мере дире-мунде мере падшогъ дануьсде, белли дорут, дер тарантасе вокурдуьт, венуьшундут, бердуьт мере: тарах... тарах... тарах..., чуьи? «Эдее падшогъ омере, эз пушо ибура бошит!» Овурдут мере э дервозей падшогъ. Гьетте э хьэёт диromоре е сад геймише духдергъо, инчэгъуьзгъой эн зен падшогъ вегуьрдуьт мере э сер дес, «нум худой-нум худой» вебердуьт эз пилкокнгоьй мармари, э утогъгъой падшогъи. Норут мере э сер тэхд падшогъ. Тэхд падшогъи эз суьрх, жовогъил, алмаз, яхнуд не бир-лианти, эдее менг-аслараре хуно дегесире товуш доре.

Имугъойле егиле гуш венигъо, лезет э же дериге. Е дэгъдэгъэш некеши, мивинуьм суьфиро вераюнде оморит: э гьобгъо-бишбогъгъой суьрхи миробогъо эже, жарит сохде вечегъо э же; ечигъо гьисди, э жунтуь эдее гуф-диренуьм, муьрде одомаре темэх миёв и чигъоре эри вэхуьшде хурде. Узун суьзуьн гьистгъэси, лап те шуьгъэм гъовол бире хурдум эзи чигъо, эз туь нэхуш. Ме чи хурде бэгъдо оморут э киме инчэгъуьзгъо, десе э сине зере, хэбер дорут э ме текелифи эн зен падшогъе,

биём э юревоз эеки, э сер е болуш фэригъэти вегируьм гуфдири.

Те е гиле э хьэрем зен падшогъ дарафде, огол зе-руьм везир падшогъе, мугум:

— Э хэзиней ме ченд хэре суьрх дери?

— Сесе, огъой ме, падшогъ,— жугъо до везир.

Мугум:

— Туь дануьсдени э чуь хьол дериге косиб-кусуб эн Дербенд? Угъоре эри хурде нун нисди, эри вокурде партал, унжо Сэгъэдот гуфдири е мому дери, е жуьрте партал э тен эн у вери, гълэйбиш бу гуфдири, пушой хуьшдере кеширенге песой эн у веки бире, песой хуьшдере кеширенге пушой ю. Оммо ишму векилгъо, везир-гъо, хьокимгъо, гъурумсогъгъо нуьшдейт э герме утогъ-гъо, э ён раче зенгъо, шуьгъэме гълибобо сохдейт, эз хьол хэлгъ хэбер нисди. Иллогъки, мугум, кифлет Шел-муьй Мемри эдее эз дес рафде. Эз у се хэре суьрх е хэреге бер э сер гътоше зен эн у зе, ди уре, бигъил гуш эн у фэгъире нэхуре: «гъей пул неёвурди, гълигъо-гисне тешней, беле—филони», дуь хэрейгере косиб-ку-суб Дербенде бэхш сох ди эз согъиме.

Миденуьшуьм мивинуьм везир эдее муьр-муьр сохде. Хуььри сохдум э сер ю, мугум: «Гъудигътеле, э жун бебейме, э дорэгъэжи микешуьм туьре гъэжелере хуно, эгелер и буйругъ мере гъейсэгъэт томом несохдиге!»

И буйругъэ дорум э везир, кефмеш куьки эз туьнде шоробго не хурде лезетлуге чигъо, дарафдуьм э хьэ-рем эн зен падшогъ. Мивинуьм, дуь чум туь ники вино, сип-супой, е марал догъи, э сер нерме хьэловгъой эвруьшими, э сер карават эн суьрхи дегешди, юш сип-сипи, шире хуно. Мугум эриме: Шелмуь-гъо, э туь дие ижире базар ниюфдону, кефтуьре сох!

Супой бисдорум, гъэззиме, эз деле омерере хуно (туьш гъилмере хуно), дешендуьм хуьшдере э хьэлов, э ён зен падшогъ, гъэл гуьрдуьм юре. Бирден, залум баласи, мере киниге эз душ гуьрде, тутдоре хуно шувунде, гъе э биней гущише сер гуьрд эри хьэрой сохде.

— Эй! Э мерд, туь кар бирей, вэхиз, димбилитуьре веги ведара э фэхъле базари, е кор оф эри туь, руз шохьонгуми, небуге сэбэхъиш писне-тешне мидомуним гъо!!!

Серсоне хуно чум вокурдум, мивинуьм: аллагъ версуьн, э жигей зен падшогъ, э пушой ме гъош-гъобогъ

дулла зен ме поисди, эдее фугъунде жерг гъуъртире хуно. Э жун туь эдее гуфдиренуьм, гъечи и гъуьлом эри-ме тэхьл омо, эз гезинеш тэхьл, мугум эз и зен ме:

— Э мердимазаруьн гъуьзи, эхи мен бир гъэре шо-гъиней подшогуьн хьомомине, падшогуьн тэхдине, падшогуьн хурекине... Оммо туь мере лап э и лезетлуье жигей хов хэбер сохди. Негъишди мере э и хов семе е хьэсрот эз дуьл ме вегуьруьм. И фэгъири косибе бэхд нибу-нибу, гъе э ховиш бэхд нибу берел!

Имугъойле, гъэззие, гуш вени, э бэтэгъэ ме жэгъчи гъисди, чуь кор э сер ме омориге.

III

Чуьтар э пой Шелмуь телуь верафдиге

Юхсуле вэгъдогъоймени, эдее э бэтэгъэгъой Овро-гом Нетен кор сохденим. Э меревоз амбаре глов-гъилл Дербенди, лезгигъо, товльгъош гъисди. Ингъэде косиб гъисдим гъемейму, эри е аббаси-пенж шогъи доре, е тирох восдоре, э пой вокурдеш амбаргъоймуре пул нис-ди. Сер весали, дешендейм туре э дерьгъ, гъемейму кура бирейм э гъирогъ дерьгъ эдее туре кеширением. Гъе и гъизгъин эн кор, гъэдой нэхъс, омо э кун эн и пойме е телуьй жэгъ верафд. Гъечи мере дорд до, гуйге хэнжел зере те осгуь расирере хуно, оммо эз лэгъэйме е сеслеш не ведирома. Ведешендуьм расей турире эз дес, нуьшдуьм э сер гъумгъо, эз поймеш эдее билогъэ хуно ху рафде.

Гъилгъо — хьэрмэхъгъойме диренге ижире кори, шен-дуьт коре, кура бисдорут э иловлейме. Е пенжоь одо-ми энигъо кура бисдорут, гуьрдуьт эз и телуь, кеши-руьт, ведешенде недануьсдуьт. Денишируьт дирируьт: нэгъо, эз и коргъо кор нибу, овурдуьт гъолине расей эн туре, бесдуьт э телуьй жэгъ, кешируьт, гене ведешенде недануьсдуьт.

Домундуьт гъилгъо э дуьлесди «чуь сохим, чуь несо-хим». Бирден уьго миденуьшуьт мивинуьт суьфделе эз Хьэштереху пирахут омори эри жэгъ берде. Угъо амбар шор бисдорут. Рафдуьт, гоф сохдуьт э сэхьиб пираху-тевоз, ведешендуьт гъолине зенжил пирахуте пушово. Э жун сертуь эдее гуфдиренуьм, ведешенде не дануьод, даже поймере эз жигеш жумунде недануьсд.

Мугум э дуьлме: гъерчуь чоре бисдо мере гъе гене эз хуьшде нибу. Гуж венорум э хуьшде, кешируьм и телуьре, ведешендуьм, оммо нимей ю хуьрд бисдо до-мунд э гъэд пойме. У хуьрд бире тикере рафдем э больнисе, унжо фэгъири Пинхьос духдир, пара сохди кун поймере, ведешенди тикей эн телуьре.

IV

Хиьргъо э жигей шалмангъой рэхъ мошин

Э Гъэнжи, э Махачкала е дусд иму муьрдебу. Ме не Рэхъмил Гуьршуьм вэхуьшдим омори дусд имуре эри битэхъзим сохде. Вогошдейм эз сер гъоврегъо, нуьш-дейм шохьонгум, эдее ихдилот имуре сохденим.

Э гъэд ихдилот Рэхъмил мугу эз хэйтогъигъо: Да-нуьсденит чуиге? Бэхдевере вэгъдогъойме бу, э шегъер эн Одес чуьл вогуне пур сохдум шекер эри овурде э Дербенд. Дие и чуьл вогуне дим-дуз вегуьрде неовур-дум э Дербенд, зеруьм бердуьм эз тараф Польша, Авст-ро-венгрия, Китай, Ирон, Азербайджане гиросдуьм э хэребее куьрпи Самур оморум расируьм, гъе и туьтем, гъэдой нэхъс, куьрпи хуьрд бисдо...

Мугум эз Рэхъмил: «Туь дие песой гофе мегу, ме мугуюм». Рэхъмил у сал чуьл вагун шекере овурдебу-гъо, ме гъе у сал э гъирогъ эн нуькереи Самур бисду кошдебируьм. Е хиьргъо мере вероморебу — гъерки ченд е шалман эн рэхъ мошин. Винируьмки э сер Рэх-мил ижире кор омори, гуьрдуьм е бисд фэхъле — гъем-шеригъоре, э душ эн дегъ гъемшери венорум е хиьре. Дуь хиьре эз бисдуь ме э жигей эн дуь хуьрд бире шалман венорум э сер эн куьрпи, э жун туь, и чуьл вогун эн Рэхъмиле согъ-саламет гировундум эз сер эн и дуь хиьр ме.

МЕТЕЛЕГЬОЙ ЭН ХЭЛГЬ

Сад момуш омоге гене гуж э сер зендегор вери.

Хэбер-бер хэбериш миеруь.

Дерд бугьо одоми гоф амбар мисоху.

Э сер кор неевгьо эгъуьлменд нибу.

Бие имугьой хэре эз лихэ ведеше.

Раби эри бире асанти, одоми эри бире четин.

Холере дердюни.

Сироире эз гисне хэбер нибу.

Гэтлуьре эз пееде хэбер нибу.

Хисирегоре эз нехисирегор хэбер нибу.

Эри гьеме дерму гьисди эри хэр нэгI.

Хэр хэри хуьшдере дануьсдге мизенуь шуьгьэм хуьшдере лов мисоху.

Э эгъуьлмендевоз эри сенгь бурра бура, оммо э хэревоз эри гIош руьгъэни хурдеш мара.

Одоми е шев муьмуьруь е руз.

Руй муьрде хиники.

Э ки муьрде чуй рафде?

Еки екире е богъ бэхширебу, оммо еки екигере е гуьлей онгуриш не бэхширебу.

Э сег чу зе, э сэхибииу руй ги.

Худо дури, хьоким бижо.

Вой эри Леле гердо ченд шелеш небиренге.

Е Леле мишуьшуь шелере, е шеле мишуьшуь Лелере.

Эз нерм еки рафдге, эз сэгъэт дегь мурав.

Сад гиле пеймун, егиле дурун.

Сад гиле шинов, егиле гу.

Еки гьэгъ вермези, екиге гьэгъ гьуймез.

Сад дусд кеми е дуьшме амбар.

Эри одоми желегеди нигуьнжуь.

Хьитиёти келе игидини.

Игид рэхьмедуьл мубу, гIожиз биинсоф.

Э ники беди омори.

Эз хурде имид хуби.

Эз себэхьине гюш имбурузине гьинггэр хуби.

Шириниш тэхьлиш э зугуу дери.

Ширине зугуу мара эз луле медешенуь.

Э зугууневоз одомире эз гьугъ догъ э кун догъ
овурде нушунде мубу.

Ки руьхшенд мисоку э одоми? Гэьйбежер!

Дуь шогьи дори кучук восдори, е аббаси дори дес
шушди.

Гье мивидови э хьэрмэхьгьо нираси.

Е кечеле духдер хуби эз хьофд небуде хэлеф.

Кордане кечеле духдер э шуьвер мурав, илетие раче
гэруьс э гьур.

Эз дуре хэгьер-бирор куьнде гьунши хуби.

Эз бедгэсуьле гьунши, кучерие зен сеглей эн гьэ-
дуьрдангьо хубтеи...

Гуши-гуши эн ализе Эвшеиш ченд е келе хьэрой бу.

Гуши-гуши хуней худоре вачарунде.

Номуслуьи эн зен келегеди эн мерди.

Хуней кесе вачарунугьо гьич эхирию ник нибу.

Дуьздире немерд мисоку, гьиноре мерд.

Гэруьс даравгьо хуне оводуни, глэруьс ведировгьо
хуне хэребе.

Гуш небугьоре, гушвор нибу.

Чуь сохденуьм гушворгьой суьрхире, гушгьойме
дорд доренге?

Мужине взухуьшдебу мугу э кул деве венуьшде.

Жуьгъ хэр зиёд бисдоге, глэдоти, диндина мешенуь.

Бегьерлуье дор сергьуз мибу, бегьерсуьзе дор
сертик.

Э чогъ куьрм миденуь.

Жигей одоми э гьовреш тенг ниёбу.

Эз дуре шегьер духдер соймиш сохугьо, глэсбию
биё юргэз бу.

Э сер эн билогъ совуй муьсиш миёв, совуй лугьиш.

Темэхь э одоми гуьгъ михоруну.

Дуьзде дуьзди воисдге хуне бурра асанти.

Глэребе чаруьсденге рэхь бирмундегоргьо амбар
бире.

Гуселей бедмозоле эз сер девеш гуьрг мухуру.

Бедмозол бирейнжо одоми гьич эз деде небугьо хуби.

Эз михэнет хэто кем нибу.

Сег дерьёгье лап зе гуфдире, дерьёгь мурдал нибу.

Эз дуьл кутэхьэ одомигьо хьофдбо падшогьнети
гиросше.

Чуькле одоми келе ховгьо дире.
 Эри кес чол векенуьгьо ю мофдону.
 Гофе буржун эз лэггэ ведеше.
 Тэхное дор э вишеш мегердо.
 Э зир дор домундегориш э хьэрои, э зир велговуш
 домундегориш.
 Не гируьсуьго гIэиле нене нидуь.
 Туьлки э асланевоз величири!
 Гьозор пише кем кисе.
 Хуьшге гуьл э дивор нивегосу.
 ГIэиллегьо хуне гуьрде бебей, муй бура дедегьо э
 шуьвер эричуь рафдебу.
 Сенг тироширенге тилиш мируьхуь.
 Муше жиге небу мугу дуьмжаруиреш кеширебу де-
 берде э хуьшдеравоз.
 Шев хов дири, руз делуь бире.
 Э сер чол рафди гIов нехурде вогошде.
 Кутэхьэ одоми бедгIэмел бире.
 Туьрше элуьре э Бэгьдод беруь гуфдире ширин нибу.
 Э дургуниревоз гIуьломе гешде мубу, оммо вогошде
 нибу.

Чуь кошдиге уре мидуруни.
 Ихтиборсуьз э кес ихтибор нисоху.
 Егьэде назуки дуьгьэде гьолинд.
 Офтой буру, хуьр эн хуне.
 Сег эз е гIэанж зерей сирои нибу.
 Сег гиснеи, осгьу куьгьне.
 Эз гоф — гоф медиров.
 Мозол э эгьуьл ниверов.
 Э хьэловтуь гуьре пойтуьре кеш.
 Гусбенде э гуьрг тапшуьрмиш сохди.
 Гьерки гуфди эз нун гендуьми нун жуьгьи хуби, э
 уш бовор месох.
 Э хундеи чи нирасуь.
 Масдхур мадарав, ловлис мидомуну.
 ГIожиз мебош, э гьовои мурай.
 Тепеигьо не вечаруьсде чухурекигьо пур нибу.
 Мар э гьер жиге шефд мурав э лулей хуьшде дуз.
 Э ники — ники могорду, э беди — беди.
 Дуьм тевери эз више небисдоге, э вихтей више кес
 нивадарав.

Э нун гъунши чумио деbugьo, эз чумио гIэрс кем
нибу.

Нун хурдени гIумуьре гировунде.

Амбар зигъуьгьo нидануь, амбар гердуьгьo мидануь.

Гьерчире гъиметиюни.

Эз руй дурум, эз дуьл куьнд.

Мар гезуьгьo одоми эз е эблэгъэ расеш митерсуь.

Нун гендуьми шуьгъэм пулатире ниветову.

Песой коре недире пушой коре меги.

Э дестуь нерасуьгьo жиге дес мекеш.

ГIэсуьл биё эз бине бу.

Гьер мара огъую мибу.

Э гъеме коргьo бэxили дери, э эгъуьл нэгI.

Сутун гIуьлом — сабуьри.

Бурра нун эеки нивогосу.

Эз бэгIвече терсуьгьo эрзуь никору.

Гъоб гIови э рэхъ гIов хуьрд мибу.

Рафде рэхътуьре шинох, э вогошдеки гъэлэт небоши.

Эз хуьшде зверте кор мевеги.

Тойтуьре шинох.

Эз гоф эгъуьлменд мевадаре.

Амбар э кейф мара — уреш гъэдериюни.

Хуне сухуьгьo — хуне сухде мою.

Эз е гуьл гъеминон нибу.

Севдоре пул мисоху, гъиноре гъилинж,

Дуь гъэрпузе э е дес гуьрде нибу.

Нечогъ тэгIди мисоху, гIэрму э вэхдию мирасуь.

ГIэйбкеш гисне мумуну.

Те хонохо дуьзде гуьрде, дуьзд вэхуьшдебу, мугу,
хонохоре гуьрде.

Э кеф бугьo жиге кеф сох, э гъэм бугьo жиге гъэм
кеш.

Гушд э сер остгуь вери.

Эз руй тов-тови, эз дуьл энгуьл-энгуьл.

Э гьер одоми сур меди.

Дердтуьре эри гъэдуьрнадан мегуь.

Суртуре э хъэрмэхътуь меди, хъэрмэхътуьреш хъэр-
мэхъи.

Гъингъэлиш гIэребере поюндени.

Эз песой раче духдер луги мубу,

Эз песой чоґъ гов корде мубу.

Эз песой хубе гӀэсб гъэмчил мубу.

Сер келе бисдо гуфдире эричуьни, э мувэхъ чи недебиренге.

Суьрке тунд бисдоге э гъоб хуьшде гуж мисоху.

Рихде гӀове вечире нибу.

Согъире сейрони мубу.

Дуьшменгъойму эеки миро.

Туй эритуй фади сохдебири, мундеки эриме килово.

Мозоллуй биребей туй, э гъэншерме эричуь расд оморебири.

Шиновусдебуьруьм э шеви-рузи одоми е гоф неши-новусдге е кар мубу, е кур.

Худо уре гъутури до, нэхуь нэгӀ.

Э сер е тэхд дуь падшоґ нидору.

Доллок э келлей сер иму сенигӀэт ишуре вердуьш бире.

Э богъ небугъо жиге бэгъэлуьлугъ хуьшдере богъ нум норе.

Эрдебил е шегъери, гьер мерд эри хуьшде хьокими.

Нум одоми э усולי вадарафдеинжо, жун одоми вадаровгъо хуби.

Гьер одоми гӀэйб хуьшдере нидануь.

Вини пури бу гуфдире, бурра нишенуь.

Э кек гуьре пусдире нисухуну.

Донду чендгъэде ширин гъисдигеш, дорд доренге ведешендени шенде.

ГӀэзизиме гӀэзизи, жунме эзуш гӀэзизтен.

Кар э ю сарф бугъоре зу мишинову.

Зен ю бед бугъо мерд, руьш ю зу сили мибу.

Одоми э хуьшде гуьре зен, енебуге шуьвер неофдге гье э вой-ноле мидомуну.

Усоле веги, чупуре веги, бедгӀэсуьле духдере мевеги.

Е духдер эри е куки.

Ки бебе небириге у гъэдуьр бебере нидануь.

Гъуногъ э хуней кес селигъэлуь мибу.

Муьгъбет э чумгъо мидебу.

Чумме ди, дуьлме гъобул сохд, тэхсирме чуьни?

Э е дуьл дуь муьгъбет нидобу.

Э хэвлети э бугъэ буравгъо, э гӀэлем ошгоре ми-зендуь.

Эри расди зовол нисди э гъезор дивониш кешиге.

И сенгъ и тирозу.

*
Шогьод эн раби шомош мубу, эн ковхо — човуч.

*
Зэхьлей эн гисне эн ме, меслэхьэт эн ме.

*
Десме хэмиини, шувгъэмме гисне.

*
Гюшир косиб бисдоге чуыл сал эзу буй гюшири
нирав.

*
Косиб гюшир бисдоге чуыл сал эзу буй косиби нирав.

*
Мол эни гюьлом э и гюьлом мунденигьон.

*
Мол эн ме, меслэхьэт эн ме.

*
Эз пул песи, эз жун гюси.

*
Э пул неёвгьо хуне зир-зир амбар мибу.

*
Гъэзенжтуь эрзуь гердо, туморейтуь север.

*
Э кесиге чумию дебугьо, эн хушдереш вир мисоху.

*
Амбар гоф сохугьо амбар гъэлэт мибу.

*
Э жогьили кеш зэхьмет, э огьили нуьш рэхьэт.

*
Гуьзел мебош — инжимиш нибоши.

*
Дердтуьре вени э сер дердме, уреш ме микешуьм.

*
Гъэмлуье дуьл немурьдгеш, зинде нибу.

*
Рафдуьм э кин дердименд, у эз ме ветете гирисд.

*
Чи вир сохдегор суьрогь мисоху.

*
Гъемей эни рузгьо эз гюьмуьргьоймуни.

*
Тейте сиегье гюьруьс вараисде, гюьруьсиш эз дес
мурав.

*
Рачи эн гюьруьси вежеисдеини, эн ёс — гирисдеи.

*
Корию офдоренге огол зере мере, гюьшию биренге
лиш сохде мере.

*
Е кори — дуь гюьмел.

*
Корсуьзи куьлбоши гюьмел овурде.

*
Эгъуьлменд имуре ниёфу, хэр эз товиш офдени
имуре.

*
Делуьре э гюьруьси огол зеруьт, мугу: «инжо эз
хунейму хуби».

*
Э гоф келете неденуьшуьгьо э беде руз мумуну.

*
Келегедию суьмуьргьги, хуьшдению епологь.

*
Пиёне гуьул медеди, ю эз сери хуьшде миёфдону.

*
Хуне фурухугьо е сал гюьшир мубу.

*
Дивореш гушгьо вери.

*
Гъэе неофдоре дере пур нибу.

*
Кесег вэхуьшдебу эри сенгь гирисде.

*
Эёз бисдо, булут бисдо, гирошде рузгьо фурмуш
бидо.

*
Керге туьлки берди, оммо нум чоьгол беднуми.

Эз гюшию нехурдум, эз дурею чумгьойме кур бисдо.

Духдер эн хьэлвочи деш ширини.

Дугъ хурдум э хэто домунд.

Пура туьфенг кесе митерсуну, буше туьфенг сэхьйбе.

Тозе жару темиз жару мизенуь.

Эз гIэтош ведироморум э элов офдо.

Ме эдее нумхудой-нумхудой дае хуте сохде, туь дерхэреб, мий килэхьэ мишени дае митерсуну!

Сег эз осгъу чъь миберуь?

Сег сеге милисуь.

Э назу небугъо жиге, мушгъо сере тик гуьрде.

Эри лэгъэре гIэсб дуьмиюш бори.

Гъуш э гъэфес суьрхиш дебисдоге, гене дуьсдогъи.

ГIэруьсиш бисдоге вой эри керги, ёсиш бисдоге вой эри керги.

Гомиш бала зендге екиш нидануь, оммо керг е хое сохдге э сад хуне гъунши мэгIлуьм мисоху.

Бедрангиш е франги.

Гиногъкор эн гушгъойменуьм.

Гешдейтуь гъозор жиге бисдоге, дегешдейтуь е жиге мибу.

Жун эри жун мусуху, эн ёд коминжою мусуху?

Биё имугъой хэре эз лихъэ ведеше.

Дуьдуь э еки ниверзуь, еки э гъичиш.

Небелед кур мубу,

Муьрдеи беде дерди.

Пуле э сэхде сундугъиш донориге гIуьгIуь зерени ведироморе.

Буьлбуьл гуфди мугу: гъэйтгъуй чуммере векеден мере нигуьрд, суд мере хуг нисохдге.

Э сер ю кор неёвгъо эгъуьлменд нибу.

Жун эн хэр е э гIови, е э хуьзуьм.

Новуре вохорунде-вохорунде буй медиров.

Бирор бироре муьрде хосдгеш, берде э гъур деноре ниhoю.

МЕТЕЛЕГЪО

(Э зугъун азербайджани, гешденуьтгъо э лэгIэй хэлгъ яму)

Дил вор бол гетирер, дил вор бологъ гетирер.

Девенин гъутури, буьлогъин чешмесинден су ичер.

Ата минмег бир айб, атден дуьшмег ики айб.

Жофо чекен мен улдум, хэйри гуьрен гъурумсогъ.

Гъунши ехши улсе, кечел гъиз эре гидер.

Е дили герек, е гьинори.

Ит — итинен совушди, аллагь верди юлкечене.

Меше чоғьолсуьз олмез.

Гьиз анасине гелер, огълан — доисине.

Бир оз уьзуьме ер илеим, гуьр суьзе нелер илеим.

Эгер гьурхэсен пишигден, нейчун чихэсен дешигден.

Деведен бевуьг фил вор.

Гьуш гьэнетинен гьэлхэр, деве дирногьинен.

Гуж геленде шериглэт батул олер.

Гезен эгьгэ тикон батар.

Ялан гьэлхэр еримез, дугьрини гьилинж кесмез.

Ел гьэеден не апарар? Тузинен туьпрогь!

Диш гьурделемэгьден, гьэрни дуймез.

Ошугьун терсибенди олмез.

Иен билмез, дугьреен билер.

Ат миненуьн дуьр, деврон суьренуьн.

Гуьз гуьрди, гевуьл сойди.

Анаси соен гьирогьде дуь, угьул соен гьужогьде.

Дегирмон чекдиги чекер, дэгь-дэгьгэ бош эгьиртер.

Гьурт можоле бохэр.

Далде атан чубугь, тубугьгэ дегер.

Той-той тапар, су — чухури.

Юз мин фикир, бир буьржи бошден илемез.

Эпри утурег, дуз донишег.

Эшег небилер жафарин гьэдири?

Эгьсэгь эшегин кур нэглбенди улер.

Могь-могьинен гелен гьуин, эесине хэйр вермез.

Ким диуьб сене ит ул, ит дерисине михьтож ул.

Аллагьден буйругь, эгьзуьме гьуйругь.

Огьо диди: суьр дерее! Суьр дерее!

Согьолсем гьокимем мен, согьолмесем кимем мен?

Тар чала-чала тарчи улер.

Етди эв секкиз ковхо.

Немерди гьове-гьове мерд улер.

Тез телесен, гуьз дугьэр.

Уьз уьзден утонар.

Юхору туьфуьрим бигьиме дегеди, эшэгьгэ туьфуьрим сэгьгэлуьме.

*
Етиме дил верен улер, оммо чубрег верен улмез.

*
Юлашувден суруш, увз билдугиви элден гьойме.

*
Элуым буш дув; увзуым гьэре.

*
Моли геден, имони гидер.

*
Мол эesine ухшемесе гьерамди.

*
Ворлугъэ не дарлугъ.

*
Гьой-гьой гитди, вой-вой гелди.

*
Уьлмэгъ вор, дунмэгъ ёх.

*
Ажел гелди, можол вермеди.

*
Кесу гьобинден чихди, гьоби бегенмеди.

*
Эвинде юхду бир жиле доруь, попохи гьуюб гьемиден юхоруь.

*
Ичерем чехири, очерем пэхири.

*
Эв бизин, сур бизин.

*
Ехши ош гьолинжо, гьуй емон гьэрни чатлесуьн.

*
Ат эле дуьшер, мейдон эле дуьшмез.

*
Юрулен уккуьз бир «вовгьени» аллагьден истеёр.

*
Итде гитди, шипте.

*
Туьлки-туьлкие буюрди, туьлки гьуйругьине.

*
Туьлкинуьн не иши вор мейдонде?

*
Гьуртун оди бедномди, оммо чоьбол вор гьуртен бешбетерди.

*
Бир улсун пуьрлуьже улсун.

*
Гьоз вур гьэзон дулсун.

*
Кур аллагье неже бохэр, аллагьде кура гьеле бохэр.

Серноме

Д. АТНИЛОВ.

Шегер жогилетиме	3
Согъбоши гуддиреи	3
Гъзлей Дербенд	4
Онгур чиреи	4
Дефдер гъулугъи	5
Пуьрсууш гъил	5
Э ер оморей	6
Гирошде руз	6

С. ИЗГИЯЕВ.

Богъго девлет имунуьт	7
Э межлуьс дуруьм туьре	8
Шохъонгум э гешд	9
Мэгъни духдерго	9

И. ИФРАИМОВ.

Кук не духдер	10
Ватан Дербенд	11

Б. ГАВРИЛОВ.

Шенде	12
-------	----

Р. МАРДАХАЕВ.

Эри дуслме	15
------------	----

ХЪ. АВШАЛУМОВ.

Ой, шомош	16
Духдер	22
«Мугъорей соймишигъо»	28
Хънжэл	35

Б. САФАНОВ.

Туьни муьгъбет дуьлме	42
Имуре воисдени	42

Ш. САФАНОВ.

Нум Ленин	44
Эри Ватан	44

И. ХАНАНАЕВ.

Шори эн дуьл	45
--------------	----

С. ГУРШУМОВ.

Богъбон	47
---------	----

ЮНО СЕМЕНОВ.

Пешмуну нэхунден	49
------------------	----

ХЪ. АВШАЛУМОВ.

Пропандист эн партия	67
----------------------	----

Ш. АЛЬБЕРИЕВ.

Э зобуне вэхд рузме шев бисдо	75
-------------------------------	----

М. БАХШИЕВ.

Гъисмет мерде немерд нихуру	85
-----------------------------	----

ФОЛЬКЛОР

137



СБОРНИК ТАТСКИХ
ПИСАТЕЛЕЙ

Редактор М. Бахшиев.
Художествен. редактор Е. Омельченко.
Техн. редактор В. Дмухар.
Корректор А. Семендуев.

Сдано в набор 18/V-1959 г. Подписано в печать 25/VII-1959 г.
Форм. бум. 84 x 108 1/32. Печ. л. 5,25. Усл. печ. л. 8,61. Уч.-изд. л. 7,524.
C03820 Тираж 500 Цена 3 руб.

Дагестанское книжное издательство Министерства культуры ДАССР.
Махачкала, ул. Маркова, 55. Зак. № 861.

Типография им. С. М. Кирова Министерства культуры ДАССР.
Махачкала, ул. Маркова, 51.